

ОДБРАНА

VOLGA DNEPR

#7 8422 20 26 71

#7 8422 20 26 75

<http://www.volga-dnepr.com>

Година XII ■ Број 259 ■ 1. јул 2016. ■ цена 100 динара ■ 1,20 евра

НОВИ ХЕЛИКОПТЕРИ ЗА ВОЈСКУ СРБИЈЕ

Удружење „Србија за младе“ и Медија центар „Одбрана“

ПОЗИВАЈУ ВАС

на хуманитарни концерт за обнову манастира „Бањска“

НАЈВЕЋИ ЗАДУЖБИНАР СРПСКИ

У програму учествују:

- Академик Матија Бећковић
- „Косовски Божури“
- „Бело платно“
- Хор „Св. краљ Милутин“
- „Жива вода“
- Проф. Драгољуб Даниловић

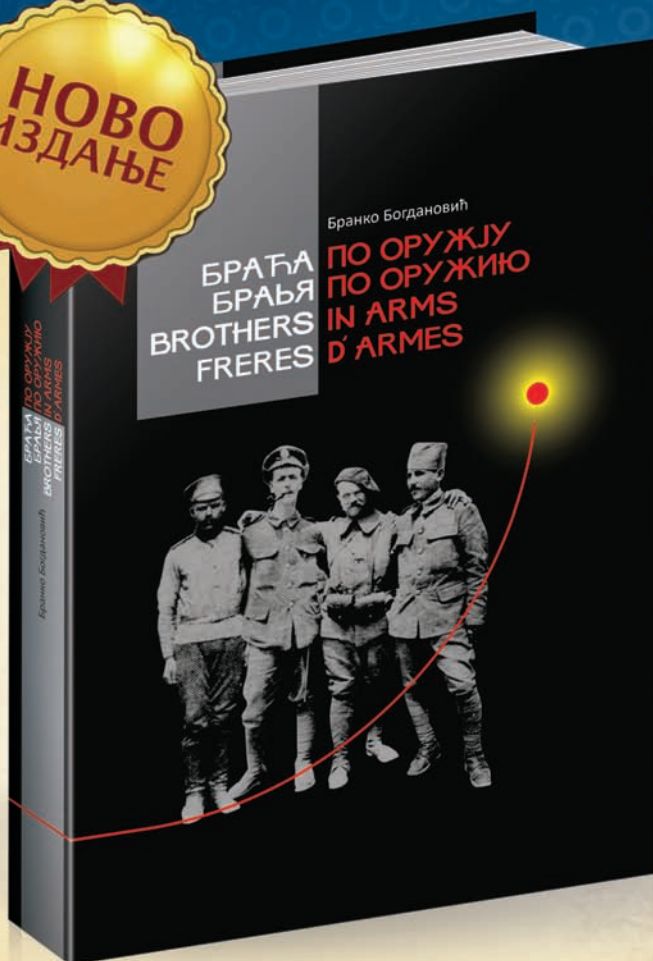
Свечана сала Дома Војске Србије
Уторак, 5. јул 2016. године у 20 часова

Цена улазнице 400,00 дин.

**НОВО
ИЗДАЊЕ**

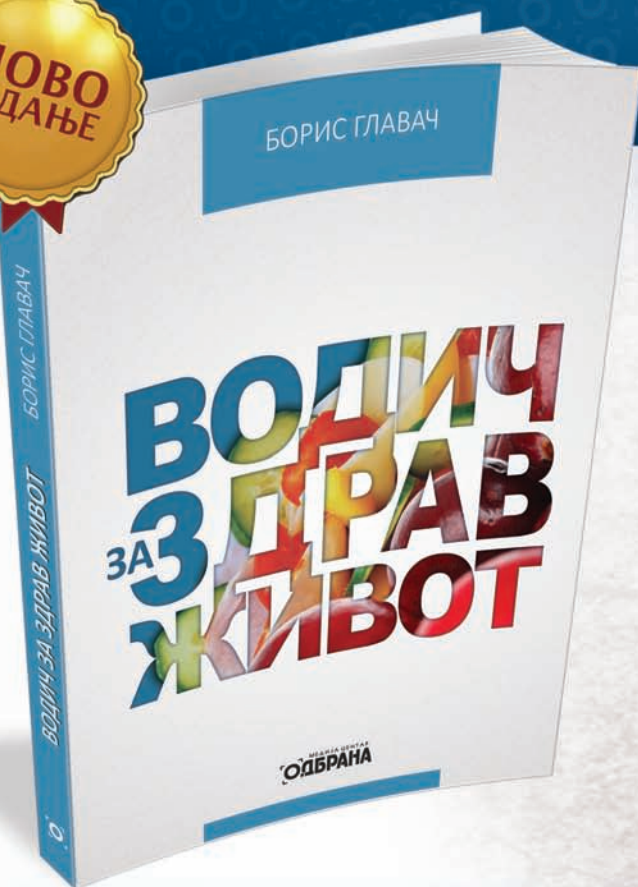
БРАЋА ПО ОРУЖЈУ

Бранко Богдановић
Тврди повез, ф. 23x31, 568 стр.
шифра: 111330; цена: 3.575,00 динара;
са попустом: 2.502,50 динара

Књига се бави Првим светским ратом, као великом темом не само српске и руске националне историје, већ и историје Европе у целини. Поред организовања српске војске и њеног наоружања, као и српског начина ратовања у Првом светском рату, монографија доноси и мноштво нових чињеница о руском присуству на Балкану у том времену, али и присуству других савезничких мисија, пре свега француских и енглеских. Књига је преведена и на руски, француски и енглески језик и илустрована великим бројем фотографија.

МЕДИЈА ЦЕНТРА
ОДБРАНА

**НОВО
ИЗДАЊЕ**

ВОДИЧ ЗА ЗДРАВ ЖИВОТ

Борис Главач
Броширано, 15x21, 212 стр.
шифра: 111336;
цена: 550,00 динара;
са попустом: 385,00 динара

Замишљена као практичан и једноставан систем упутстава, „Водич за здрав живот” намењена је свима који би хтели да буду здрави и да изгледају лепо. Настала из низа одговора на питања ученика, студената и одраслих људи о томе како се треба хранити и вежбати, књига једноставним језиком и бројним фотографијама показује шта свако од нас може да учини за себе.

МЕДИЈА ЦЕНТРА
ОДБРАНА

ОДБРАНА

Магазин Министарства одбране и Војске Србије

„Одбрана“ наставља традиције „Рајника“, првог војног листа у Србији, који је изашао 24. јануара 1879.

Издавач

Медија центар „ОДБРАНА“
Београд, Браће Југовића 19
medijacentar@mod.gov.rs

Директор

Стевица С. Карапанџин, пуковник

Главни и одговорни уредник

Владимир Почуч, потпуковник

Заменик главног уредника

Александар Петровић, капетан

Уредници

Мира Шведић, Душан Глишић

Новинари

Сања Анђелковић

Владимир Вјештић

Мирјана Крстовић, поручник

Биљана Миљић

Стални сарадници

др Себастијан Балаш, др Славиша Влацић,
Милосав Ц. Ђорђевић, др Милан Мијалковски,
др Зоран Миладиновић, др Миљан Милкић,
Будимир М. Попадић, Никола Остојић,
Александар Радић, Влада Ристић,
Драгана Барјактаревић, Милош Стругар

Дизајн и прелом

Енес Међедовић (ликовни уредник),
Станислава Струњаш (техничка уредница)

Фотографија

Даримир Банда, Душка Стефановић,
Јово Мамула (фото-репортери)

Језички редактори

мр Наташа Николић, Слађана Мирчевски

Коректор

Слађана Грба

Секретар редакције

Татјана Шућин

Документација

Горан Станковић (фото-центар)

ТЕЛЕФОНИ

Директор 3241-258; 23-809

Главни и одговорни уредник 3241-257; 23-808

Секретар редакције 3201-809; 23-079

Прелом 3240-019; 23-583

Маркетинг 3241-026; 3201-765; 23-765

Претплата 3241-009; 3201-995; 23-995

Продаја 3201-810; 23-810; 3241-254

ТЕЛЕФАКС 3241-258

АДРЕСА

11000 Београд, Браће Југовића 19

odbrana@mod.gov.rs

redakcija@odbrana.mod.gov.rs

www.odbrana.mod.gov.rs

Жиро-рачун

840-312849-56 МЦ „Одбрана“

Претплата

За припаднике МО и Војске Србије преко РСЦ
месечно 160 динара. За претплатнике преко
Поштанске штедионице месечно 180 динара.

Штампа „ПОЛИТИКА“ АД, Београд,
ISSN 1452-2160

Магазин излази сваког 1. и 15. у месецу

„Одбрана“ је члан
Европског удружења
војних новинара

БРОЈ 259

Нови
хеликоптери
за Војску Србије

Снимио
Игор САЛИНГЕР

СПЕЦИЈАЛНИ ПРИЛОГ 147

Сто година

ВЗ „Мома Сјанојловић“

Примопредаја хеликоптера
Ми-17 на аеродрому
„Никола Тесла“

ЈАЧАЊЕ
ТРАНСПОРТНЕ
АВИЈАЦИЈЕ

Успех ученика
Војне гимназије

БУДУЋИ ОФИЦИР
ПЛЕСНОГ КОРАКА

Тешки митраљези
на хеликоптеру

МОДИФИКОВАНА
ОСМИЦА

10 Пуковник мр Деспот Јанковић,
директор ВЗ „Мома Станојловић“

ИНВЕСТИЦИЈЕ И СМЕНА ГЕНЕРАЦИЈА

18 Пред учешће припадника Војске Србије
на Међународним армијским играма

ПРИПРЕМЕ СРПСКИХ ПОНТОНИРАЦА

20 Инжењер Александар Младеновић,
први човек развоја „Застава оружја“

НЕМА ВИШЕ РЕВОЛУЦИЈА

28 Приватни сектор
у одбрамбеној индустрији

БОРБА ЗА ЖИВОТНИ ПРОСТОР

32 Како се ослободити напетости

РАЗГРАДЊА СТРЕСА И СТРАХА

42 Лондон рекао „збогом“ Бриселу

ЗЕМЉОТРЕС ЗВАНИ БРЕГЗИТ

48 Изложба скулптура Зорана Симића
и Зорана Малеша

МОДЕРНИ ТРАДИЦИОНАЛИЗАМ

50 Настанак и деловање
СА и СС одреда (4)

СС И ГЕСТАПО

54 Чтврђени ужички град

НА ПУТУ ОСВАЈАЧА

58 Шести европски куп у рафтингу

СВЕ ЂУДИ НИШАВЕ

Реч уредника

Видовдан

Овог Видовдана највеће телевизијске станице поново су приказале „Бој на Косову“. Блогбастер у покушају из 1989. године још није пао у заборав.

Чињеница да је Здравко Шотра поменуто филмско остварење снимао тек тридесетак дана, говори о томе колико се наручиоцу журило. То што је чувени редитељ касније снимео још много филмова и серија, иде у прилог и закључку да наручилац није био незадовољан. Истина, део турске војске у филму јуришао је у „фармеркама“, неки су носили ручне сатове, трактор је орао њиву на Газиместану, а „Кока-колин“ камион развозио је робу не марећи за чињеницу да је 14. век. Да се тако шта поткрало Вељку Булајићу у „Бици на Неретви“, тешко да би му каријера потрајала.

Наручиоци филмова из ранијих епоха неговали су систематичнији приступ, најзад, били су далеко издашнији према кинематографији. Нарочито оној која им је била идеолошки блиска. Да су Шотри, којим случајем, на располагање стављени исти ресурси као и Булајићу ономад, кнеза Лазара вероватно би играо Кирк Даглас. Овако, са 250 радника пољопривредног комбината који су му „додељени“ као статисти и прилично танким буџетом, Шотра је урадио добар посао.

Није за шалу истина да је филм који се бави угаоним каменом српске историје снимљен на брзину, такорећи преко колена. Међутим, није ни за чуђење. Сведоци смо да су се и важније одлуке доносиле и спроводиле преко ноћи. Не тако далека прошлост наше војске нуди неке сликовите примере таквог поступања.

Ако се, дакле, занемари чињеница да је филм „Бој на Косову“ далеко од савршенства, многе реченице из пера сценаристе Љубомира Симовића остаће заувек упамћене као порука и поука.

Нек немамо ништа до једно зрно соли, ал' нек све буде њиме осољено. И кад нам све однесу воде и вајре, то једно зрно нека нам буде све! – изговорио је бард Милош Жутић молитву у лику Светог кнеза Лазара. Још једном током сцене митске кнежеве вечере уочи Косовске битке, Жутић се вратио истој метафори – *Пишам се како да оцїанемо ако немамо неко зрно? Не знам чега. Које се ни у реци, ни у мору, које се ни у крви, ни у оцїрову неће расцїворити и цїроменити. Које ће и у рају оцїаїти оно шцїо је било у цїаклу. И маслине и лоза и цїшеница, све би нам никло из шцїога зрна да га имамо...*

Да ли смо од 1389. до данас у потрази за тим зрном? Постоји ли у колективној свести Срба и једна јасна идеја, истина или вредност коју никада нико није, нити ће довести у питање? Не, није случајно што је усред сукоба двојице себи најближих витезова, Обилића и Бранковића, ноћ уочи одсудне битке, Лазар завапио управо за тим зрном у коме је записан национални ДНК. Да ли су српски кнез и витезови ка Косову пољу пали да би се то зрно коначно створило?

Можда је поетска и архетипска величина Видовдана превазишла објективне мане једног кинематографског остварења, па нам и данас, готово три деценије после, Обилићеве речи из уста Жарка Лаушевића прожимају тело језом и патриотским узбуђењем.

Да ли је то довољан разлог да се размисли о римејку филма о великој бици чија симболика траје вековима и која, без обзира на историјске полемике, за Србе, а посебно за српску војску, има заветни карактер? Видовдан то заслужује. ■

Александар ПЕТРОВИЋ

СУСРЕТ МИНИСТРА ОДБРАНЕ СРБИЈЕ И БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Министар одбране Зоран Ђорђевић и министарка одбране Босне и Херцеговине Марина Пендеш разговарали су 15. јуна о политичко-безбедносној ситуацији у региону и модалитетима унапређења сарадње у области одбране две земље.

Министар Ђорђевић оценио је да је сарадња у области одбране добра и да представља круну добрих политичких и економских односа две земље. Он је истакао да Република Србија настоји да континуирано унапређује и квалитативно развија односе у области одбране са свим државама, посебно са земљама региона, као и међународним орга-

низацијама, у складу са усвојеним принципом војне неутралности. Ђорђевић је рекао да ће Министарство одбране Републике Србије наставити са активним учешћем у раду регионалних безбедносних иницијатива и организација које делују на простору Југоисточне Европе.

Анализирајући политичко-безбедносној ситуацију у региону, Ђорђевић и Пендеш сагласили су се да савремени безбедносни изазови, укључујући и миграторну кризу, намећу потребу заједничког деловања и јединствен одговор целокупне међународне заједнице. ■

КОНФЕРЕНЦИЈА О РОДНОЈ РАВНОПРАВНОСТИ

У Београдском хотелу „Радисон блу”, 15. јуна, завршена је конференција пројекта „Јачање регионалне сарадње у области увођења родне перспективе у реформу сектора безбедности на западном Балкану”, у коме, под окриљем UNDP/SEESAC, осим Србије, учествују представници оружаних снага Босне и Херцеговине, Црне Горе и Македоније.

Говорећи на отварању скупа, коме су, осим земаља учесница пројекта и организатора, присуствовали и представници НАТО-а, Савета за регионалну сарадњу, дипломатског кора и држава донатора, министар одбране Зоран Ђорђевић истакао је да је пројекат јединствен и изузетно успешан пример регионалне сарадње, у оквиру кога су земље партнери, учествујући у заједничким активностима и размењујући знања и искуства из области родне равноправности, унапредили и добросуседске и пријатељске односе, што је посебна вредност.

Министар одбране подсетио је и да је у нашој земљи недавно завршен процес јавних консултација о садржају новог Националног акционог плана за примену Резолуције 1325 Савета безбедности Уједињених нација – жене, мир и безбедност, који ће се спроводити до 2020. године, чијим се усвајањем Србија сврстала у ред држава које уважавају значај равноправног учествовања мушкараца и жена у превенцији и решавању конфликта и промовисања културе трајног и одрживог мира, с циљем достизања стандарда родне равноправности.

Асистенткиња генералног секретара Уједињених нација и директорка регионалног бироа UNDP за Европу Чихан Султаноглу захвалила је министру одбране на подршци у организацији скупа. ■

ЦЕНТРАЛНА ДРЖАВНА ПРОСЛАВА ВИДОВДАНА

Председник Републике Србије Томислав Николић, у пратњи начелника Генералштаба Војске Србије генерала Љубише Диковића и команданта Команде за обуку, генерал-потпуковника Ђокице Петровића, уз највише државне и војне почести, положио је 28. јуна венац на Споменик косовским јунацима у Крушевцу, у оквиру централне манифестације обележавања 627. годишњице боја на Косову и Видовдана.

Председник Николић истакао је да обележавање Видовдана увек изазива помешана осећања и да га не слаavimo превише.

– Треба неком да честитате празник, а било је толико српских жртава. Али показали смо храброст која заслужује светску славу и још се није десило да у свету сретнем иоле образовног човека, а да не зна за Косовски бој – рекао је председник.

У празничној литији кроз центар града учествовали су и припадници Војске Србије и Министарства одбране, који су носили ковчег с моштима цара Лазара. ■

ГЕНЕРАЛ ДИКОВИЋ У КИНИ

Генерал Љубиша Диковић потписао је 21. јуна, у Пекингу са начелником Генералштаба Народноослободилачке армије Кине генералом Фанг Фенгхуејем споразум о донацији нашој војсци у вредности од 30 милиона јуана, односно око пола милијарде динара. Начелник Генералштаба Војске Србије захвалио је кинеском колеги и истакао да је наша војска заинтересована за наставак и продубљивање војно-војно сарадње, посебно имајући у виду интензивирање политичке, економске и војноекономске сарадње две земље.

Двојица званичника разговарала су и о могућностима за извођење заједничких војних вежби, усавршавању припадника две војске у војним образовним институцијама у Србији и Кини, заједничком учешћу у мировним операцијама, те о сарадњи у области војног здравства и атомско-биолошко-хемијске одбране. Генерал Диковић позвао је генерала Фангу да ове године посети Србију.

Током боравка у Кини генерал Диковић састао се и са генералом Фан Чангунгом, потпредседником Централне војне комисије, највишим војним органом у Кини, који је задужен за руковођење оружаним снагама, народним јединицама наоружаних полицајаца и народном гардом. Српска делегација обишла је и кинеску елитну Трећу гардијску дивизију, задужену за одбрану Пекинга, Академију АБХО и Другу војномедицинску академију, најважнију институцију за образовање у области медицинских наука. ■

САСТАНАК НАЧЕЛНИКА ГЕНЕРАЛШТАБОВА СРБИЈЕ И МАЂАРСКЕ

7

Начелник Генералштаба Војске Србије генерал Љубиша Диковић разговарао је 15. јуна, у Сегедину са начелником Штаба одбране Мађарске генералом Тибором Бенкеом о актуелној безбедносној ситуацији и билатералној војној сарадњи.

Генерали Диковић и Бенке разменили су мишљења о безбедносним изазовима узрокованим мигрантском кризом, а посебно су се осврнули и на заједничко учешће у мултинационалној операцији Уједињених нација на Кипру, заједничке вежбе које изводе припадници двеју војски, као и на сарадњу у области АБХО, војног спорта и развоја подофицирског кора. ■

ПОСЕТА КОМАНДАНТА КОПНЕНИХ СНАГА РУМУНИЈЕ

Командант Копнене војске генерал-потпуковник Милосав Симовић разговарао је 21. јуна, у Команди Копнене војске у Нишу са начелником Штаба Копнених снага Румуније генерал-мајором Думитруом Скарлатом.

Генерали Симовић и Скарлат разговарали су о могућностима заједничке обуке, мигрантској кризи и даљој сарадњи двеју копнених војски. ■

ПРИМОПРЕДАЈА ХЕЛИКОПТЕРА Ми-17 НА АЕРОДРОМУ „НИКОЛА ТЕСЛА”

ЈАЧАЊЕ ТРАНСПОРТНЕ

Председник Владе Александар Вучић, министар одбране Зоран Ђорђевић, министри унутрашњих послова и правде Небојша Стефановић и Никола Селаковић, заменик начелника Генералштаба генерал-потпуковник Јовица Драганић и командант РВ и ПВО генерал-мајор Ранко Живак, присуствовали су примопредaji хеликоптера Ми-17 В5 између Министарства одбране Републике Србије и Министарства одбране Руске Федерације. Хеликоптери су из Русије у раним јутарњим часовима, на Видовдан, допремљени транспортним авионом на аеродром „Никола Тесла”.

Генерал Живак истакао је да је то велики дан за наше РВ и ПВО, јер су после више деценија испоручена два хеликоптера Ми-17 В5, који ће појачати транспортне капацитете

важне за извршење редовних задатака Војске, а и за подршку цивилним структурама.

– Важно је и за наше људе, који су изузетно задовољни, јер виде да се нешто мења набоље, да се опремање наставља и да ће се и даље одвијати у складу с нашим потребама и могућностима – нагласио је командант, додајући да је одређен број припадника из летачког и техничког састава обучен за употребу и експлоатацију тих ваздухоплова, те да су обезбеђени услови да хеликоптери после пријема и техничких проба буду уведени у наоружање и даље коришћење у РВ и ПВО.

Према речима премијера Вучића, испорука је вредна 25.349.000 евра, са резервним деловима. Он је изразио

ПОМОЋ ЦИВИЛНОМ СТАНОВНИШТВУ

Одговарајући на новинарска питања, генерал Живак рекао је да су, када је реч о помоћи цивилном становништву, пројектовани транспортни капацитети осам транспортних хеликоптера, и нагласио:

– Имамо шест транспортних хеликоптера Ми-8 и они су на заласку каријере, старости 35 година, а сада смо добили два нова. Наш план и процена је да то буде од шест до осам хеликоптера по динамици која буде могућа. Тренутно радимо ремонт два транспортна ваздухоплова у иностранству која ће да допринесу повећању транспортних капацитета унутар земље, али и за потребе подршке наших снага које се налазе у оквиру мировних операција. Реч је о авиону Ан-26.

АВИЈАЦИЈЕ

На аеродром „Никола Тесла” транспортним авионом допремљена су из Русије два нова хеликоптера Ми-17 В5, набављена за потребе наше војске и биће појачање њених транспортних капацитета. Током пробних летова првих дана јула они ће запарати небо над аеродромом „Батајница”.

захвалност Министарству одбране, „Југоимпорту СДПР” и СМАТСА-и, као и свима који су помогли приликом куповине.

– Захвалан сам и поносан на ове људе јер сам код њих видео срећу и задовољство, јер су после 36 година добили нове хеликоптере у транспортној авијацији. Бићу отворенији од генерала Живака, који је скроман и који каже да морамо да пратимо своје могућности, али снажнија српска економија моћи ће да јача српску Војску и то је оно што ће бити тренд у наредном периоду – истакао је премијер, додајући да се улажу напори како би се до краја године поправио положај припадника Војске Србије и повећала њихова примања.

Говорећи о плановима опремања РВ и ПВО, премијер Вучић, оцењујући стање ловачке авијације као критично, најавио је да се и у том домену очекују побољшања, те да ће већ у буџету за 2017. годину планирати значајнија средства за набавку углавном ваздухоплова типа МиГ-29 М2.

Истакао је да је ситуација нешто боља када је реч о борбеној авијацији, а с борбеним хеликоптерима постоје проблеми око набавке резервних делова и убојних средстава, али ће се и то решавати у наредном периоду.

– А када је реч о противваздухопловној одбрани и радарским системима, мораћемо да набавимо тродимензионалне радаре ВОЈИН и да унапредимо и усавршимо нашу противваздухопловну одбрану ракетама средњег домета и верујем да ћемо за то имати снаге наредне три године – оценио је председник Владе, додајући да ресурси ловачке авијације истичу 2018. и 2019. године, па се мора започети ремонт.

Војска Србије, према његовим речима, биће боље опремљена и модернија, а током наредне године, како је најавио, планира се увођење у употребу система НОРА, „лазара 3”, те набавка најсавременије опреме за 1.500 војника.

– У оваквим савременим околностима ми морамо да водимо рачуна о безбедности наше земље – поручио је премијер Вучић.

Ротори на хеликоптерима биће постављени у наредних неколико дана, а 1. и 4. јула биће изведени и пробни летови, после чега улазе у НВО Војске Србије. ■

Биљана МИЉИЋ
Снимио Игор САЛИНГЕР

БОЉА ОПРЕМА ЗА СВЕ УСЛОВЕ ЛЕТЕЊА

Говорећи о техничким карактеристикама нових хеликоптера, старији водник прве класе Зоран Цогољевић, летач техничар из групе припадника Војске Србије који су боравили на обуци за тај тип ваздухоплова у Казању у Русији, истакао је да је Ми-17 В5 вишенаменски транспортни хеликоптер, намењен за превоз људи и технике, за задатке из домена треће мисије Војске, службу трагања и спасавања, гашења пожара, те за медицинску евакуацију.

– За разлику од оних које смо до сада имали, овај хеликоптер је много боље опремљен уређајима за летење ноћу у повољним и сложеним метео-условима, метеорадаром, као и GPS уређајем интегрисаним са другим системима. Тактичко-техничке карактеристике доста су сличне као код хеликоптера Ми-17, који већ имамо, снага мотора је 2.200 КС, максимална брзина је 250 km/h, а носивост је 4 t унутра и исто толико на брави спољног терета.

Према његовим речима, тај ваздухоплов опремљен је за ношење унесређених бочном дизалицом, носивости 300 kg и може да подигне двоје људи из било ког места, ако је то неопходно. Фабрички је опремљен и справама за ноћно осматрање, што значи да се може летети без икакве спољне видљивости са кацигама и наочарима, које наши ваздухопловци поседују.

– Опремљен је још и виброгаситељима, рампом за утовар терета са задње стране, а за разлику од хеликоптера које има Војска, овај модел има и врата са бочне стране, што омогућава лакше укрцавање и искрцавање људи и технике – нагласио је старији водник прве класе Цогољевић, додајући да је декларисана носивост 24 војника под пуном опремом или 28 људи без опреме у теретном простору.

**ПУКОВНИК
МР ДЕСПОТ ЈАНКОВИЋ,
ДИРЕКТОР
ВЗ „МОМА СТАНОЈЛОВИЋ”**

Успешан завршетак преговора које Министарство одбране води са руским и француским партнерима око отварања регионалног ремонтног центра за сервис хеликоптера руске производње Ми-8 и Ми-17, као и оног који би ремонтвао француске „газеле”, у великој мери подигао би очекивања свих и био веома битан замајац — више посла доноси новац, а онда можете да улажете у људе, у технологију и опрему и постајете моћни и конкурентни на тржишту, као што смо били некада — истиче пуковник мр Деспот Јанковић, дипл. инж, директор Ваздухопловног завода „Мома Станојловић” у разговору за наш магазин, а поводом 100 година тог завода.

ИНВЕСТИЦИЈЕ И СМЕНА ГЕНЕРАЦИЈА

10

Свечаном академијом у Југословенском драмском позоришту, уз ауторску представу, последњег дана јуна, и традиционалним дружењем у кругу фирме радника, сарадника и пензионера, дан касније, Ваздухопловни завод „Мома Станојловић“ обележиће стогодишњицу постојања.

О Таквим јубилејом данас не може да се похвали много колектива, а годишњица, поготову тако значајна, увек је повод за краћак осврт. Господине Ђукровићу, чини се да се не може рећи да је историја „Мома“ ишао искључиво узлазном линијом?

– Заиста нам је част, али и обавеза да достојно обележимо велики јубилеј. Најпре, јер нам је указано поверење, али с друге стране, имамо и велику одговорност, због свих генерација које су градиле историју Завода. Тај дуги период обележило је више преломних тренутака. Осврнуо бих се само на део историје које колектив баштини на овој локацији, од 1973. године, када је „модерни“ Завод и настао, спајањем Ваздухопловно техничког ремонтног завода „Јастреб“ и Ваздухопловно техничког ремонтног завода „Мома Станојловић“ и добио назив Ваздухопловно технички ремонтни завод „Београд“, који је, три године касније, променио назив у садашњи Ваздухопловни завод „Мома Станојловић“. Од тада је Завод прошао више преломних периода. Онај од 1973. до 1991. можемо назвати златним, јер га је обележио највећи просперитет, инфраструктурно уређење и опремање, уз много склопљених послова на међународном тржишту, из којих су инвестирани и велики развојни пројекти. Наредни интервал, од 1991. до 1999. године, карактеришу санкције међународне заједнице. Било је то време великих проблема, у којима се нашао комплетна одбрамбена индустрија, уз онемогућавање изласка на инострано тржиште и без могућности куповине резервних делова. Тада су тешкоће започеле, да би кулминирале 1999. године, када је током бомбардовања Завод буквално разорен.

О Ако се не варам, осим управне зграде, није поштеђен ниједан објекат?

– Нажалост у праву сте. Осим управне зграде сви остали објекти су у

већој или мањој мери били оштећени. Трећина објеката радионичког простора трајно је уништена, а страдао је и део опреме. Веома велико разарање од кога се Завод још није опоравио. Пре почетка бомбардовања руководство је донело одлуку о дислоцирању дела опреме у више од 30 фирми у широј и ближој околини Завода, што је било од изузетног значаја, јер је већ током тих немилых догађаја на појединим локацијама организована производња, оправка и ремонт појединих резервних делова, као и оправка оштећене технике. Током периода након бомбардовања тадашње руководство и радници маестрално су одрадили свој посао и „дигли“ су га из пепела. Процес санације објеката и опреме трајао је веома дуго и изискивао много новца. За Завод је битна 2008. година јер је тада била велика реорганизација. Од установе која је функционисала на доходном принципу прешла је на финансирање из буџета, а организационо се налазио у саставу Управе за одбрамбене технологије да би, две године касније, претпочињен тадашњој Команди В и ПВО. Било је то рационално решење, колектив више није могао да опстане, јер је, улажући у инфраструктуру и опрему, осиромашао. Ако ме питате да направим паралелу између та два модела функционисања, рећи ћу вам да би и данас било веома тешко бити препуштен тржишту, јер Завод због недовољних финансијских улагања још није достигао ниво пре бомбардовања.

О Преживели сће разарања, уздизање... И једно и друго у, не баш сјајним, економским околностима. Имајући у виду трендове на светском тржишту, чиме се данас, кад је реч о технологији, можеће похвалити?

– С поносом могу да кажем да је Завод потпуно овладао технологијом композитних материјала, што је данас веома актуелна ствар, у ширим размерама. У тој области остварили смо запажене резултате и, управо захваљујући њој, данас лете сви наши хеликоптери ХТ-40. Први пројекат у тој области, на коме је Завод радио с Војнотехничким институтом, јесте замена сегмената лопатица главног ротора на хеликоптеру ХТ-40, где се метални сегменти замењују онима који се израђују од композитних материјала, који су квалитетнији и чији ресурс није временски ограничен, за

разлику од металних којима јесте. Композитне сегменте одржавате према стању. Док год задовољава прописане прегледе, у употреби је и нема истека ресурса. То је први већи успех који можемо данас споменути. Други је то што смо у поступку израде репне лопатице за исти хеликоптер, комплетно од композитног материјала. Тај пројекат, иза кога у потпуности стоји „српска памет“, такође реализујемо са Војнотехничким институтом, и „прошао“ је комплетна статичка и динамичка испитивања, која су рађена у ВТИ. Иза њих су дошла и летна испитивања, која су извели пилоти Техничког опитног центра. Сада је у поступку серијска производња тих комплета, како би на свим нашим хеликоптерима тај метални део био замењен композитним. Такође, по пројекту ВТИ, израдили смо и више структура за мини беспилотну летелицу „врабац“, која је, такође, комплетно направљена од композитних материјала, и предали смо је њима ради уградње опреме и даљег испитивања.

О У којој фази је данас „врабац“ и колико можеће да их произведеће?

– Завод је произвео потребан број конструкција МБЛ „врабац“ и предао ВТИ-у. Он је сада на „терену“ Војнотехничког института, у фази испитивања. Колико таквих летелица можемо да произведемо, зависи од осталих задатака који су актуелни. Када је рађена систематизација 2008. године, захтев надлежних из Министарства одбране био је да се задрже све технологије којима је Завод располагао, макар иза појединих стајао само један човек. Идеја је била да се број формацијских места касније повећа, па је важно да „преживи“ та основна „нит“, која би се „рачвала“ накнадно. У таквим условима, у великом броју организационих целина имамо „уска грла“. Нажалост, једно од њих је и одељење за композитне материјале.

О Много је посла, а капацитети су ограничени?

– Могло би се тако рећи. Команда Ратног ваздухопловства и противваздухопловне одбране даје нам задатке, креира годишње планове рада и ремонта. Основна намена Завода, од како се финансира из буџета, јесте да одговори потребама система одбране, а пре свега потребама РВ и ПВО, с могућношћу да вишак капацитета ангажујемо за трећа лица, на комерцијалној основи. То и

радимо, мада су такви послови скромни, имајући у виду тренутно бројно стање. Али, та могућност постоји.

Q Када је реч о „пробојима“ код ремонта средстава, нису само композитни материјали нешто чиме се данас доносе...

– За сва средства која се ремонтују у Заводу, комплетна производња гумено-заптивног материјала и осталих металних производа, уколико то није комплетан склоп, одвија се код нас у Заводу. Заиста је реткост да је таква врста производње сконцентрисана на једном месту. Ко се може похвалити да, као ми, има на једном месту десет хиљада алата који су употреби, у нашем одељењу за производњу гумено-заптивног материјала. Имамо веома добру сарадњу са свим јединицама РВ и ПВО јер тежишно радимо за њихове потребе, а мало људи зна да доста гумено-заптивног материјала производимо и за тенк М-84 и испоручујемо га Техничко-ремонтном заводу „Чачак“. Такође, производимо комплетан гумено-заптивни материјал за ВЗ „Орао“ из Бјељине када ремонтује турбомлазне моторе типа „ММ“ и „Viper“ за наше потребе. Појашњења ради, мотори типа „ММ“ намењени су за авионе МиГ-21, а „Viper“ за авионе „орас“ и Г-4.

Q Како „својите“ с кадром. Дешава ли се да млади људи напуштају Завод? Долазе ли нови, и како их мотивисати?

– Поносан сам на постојећи кадар. Ради се о врло одговорним, дисциплинованим, добронамерним, самопрегорним и скромним људима. Сваки руководилац би се поносио оваквим радницима. Када је у питању обезбеђење новог кадра, данас комплетна индустрија ту има проблем. Више немамо, као некада, специјализоване школе, где сте могли да ишколујете, на пример, ВКВ мајсторе. Не иде нам то у прилог, ни што се тиче средњошколског нити инжењерског кадра. Да бисте добили доброг инжењера, неопходно је време, током кога он „пече“ своје знање, занат, као и мајстори. Како би што пре постао самосталан, био употребљив и брзо доносио одлуке и решавао проблеме. По садашњем законодавству Министарство одбране расписује конкурс за пријем радника тек када је то место упражњено. То аутоматски значи да он нема прилику да се две или три године „преклопи“ са оним

старим, искусним колегом, па ће то бити поприлично трновит пут, и за њега и за колектив.

Q Како то решавајте?

– Тешко. Расписивање конкурса за пријем нових радника, иначе, није у надлежности директора завода. Тачније, примамо их, правимо селекцију, али конкурс расписује Министарство одбране, а проблем је недостатак новца. Сви се с тим суочавамо. Ми знамо колико нам каквих људи треба, али смо свесни и ситуације у којој се држава налази, и то је један поприлично зачаран круг. Последње две и по године примили смо нешто више од 40 људи. Ипак, треба бити поштен и рећи да је у том периоду више од тог броја отишло у пензију.

Q С друге стране, пред вама су амбициозни планови?

– Наравно! Ако их немате, и не тежите напретку, осуђени сте на пропаст. Борба је неминовност. Да се „попуните“ кадром, да обавите смену генерација и извршите трансфер знања. Желимо да постанемо регионални центар за ремонт хеликоптера Ми-8/17, као и регионални центар за ремонт хеликоптера „газела“. Све друго било би предаја. Пре две године дошли су нам млади људи, задовољни смо њима, а и они су нашли себе у том послу, што не значи да су пресрећни због материјалне надокнаде, али су задовољни што имају посао у струци, уместо да раде по бутицима и маркетима. То су махом машински инжењери, електроинжењери и информатичари, а слични профили су и што се тиче средњих школа, углавном ваздухопловни и технички смерови, као и хемијски техничари, за рад у „гумари“. Данас је тешко бити припадник Завода, али се осећамо поносно. Јер, докле год има исправних ваздухоплова, ваздухопловних мотора, средстава ПВО и Ратног ваздухопловства и противваздухопловне одбране, на нама је велика одговорност.

Q Како данас своје ствари са могућношћу која се најављује већ неколико година да радите ремонт авиона МиГ-21?

– Завод има „освојену“ технологију ремонта авиона МиГ-21. Пре 10 дана један такав ремонтан ваздухоплов предали смо 204. ваздухопловној бригади. Битно је да Завод има комплетно заокружене технолошке процесе за ремонт тог авиона и да ту нема тајни за запослене. А на надлежнима је да доне-

су одлуке о даљим плановима у том правцу, да процене да ли је ремонт исплатив, али и да обезбеде набавку делова које не производимо и обезбеђују се на иностраном тржишту. Надлежни у Команди РВ и ПВО, Генералштабу и Министарству одбране донеће одлуке, а ми смо, са својим капацитетима, потпуно спремни.

Q Како планирајте годишњи план ремонта?

– Основ за наредни годишњи план ремонта је квалитетна и детаљна анализа текућег – шта је завршено, докле се стигло, имајући у виду исказане потребе и расположиве капацитете. Тада Команда РВ и ПВО, с Управом за логистику, на бази расположивих финансијских средстава доноси годишњи План ремонта, који је нама основни документ и темељ за планове које разрађујемо по месецима.

Q Уважава ли план реалност?

– Наравно, разумемо се. Може неко да има жеље, није то спорно, али нека нам обезбеди новчана средства потребна за тај обим посла и радну снагу. Технологију и знање имамо, потребни су нам новац и људи, то је реалност. Е сад, није реално, ако имате једну добру екипу, па очекујете да ти људи током године заврше 5, 6, 7 или 10 средстава! То није реално. Срећом нисмо имали око тога неразумевања.

Q Који су посебни изазови који предстоје, и шта Вас лично највише мотивише у периоду пред нама?

– Изазов над изазовима је свакако да видим како Завод иде узлазном путањом. То би била највећа сатисфакција и за мене и за моје сараднике. Да би се то десило, потребно је направити нову организацијску структуру која ће одговарати данашњим и будућим обавезама и задацима, обезбедити стопостотну попуну организацијске структуре, обезбедити да законска регулатива уважи специфичности Завода, који је фабрика, а не јединица. Даље, треба обезбедити више финансијских средстава за опремање, отварање нових и проширивање постојећих радионичких капацитета, изборити се за другачији, бржи и ефикаснији систем обезбеђења резервних делова и репроматеријала, јер постојећи Закон о јавним набавкама није нимало наклоњен ремонту, процедуре су дуге и споре. Осим тога, велики је изазов постати регионални центар за

ремонт хеликоптера Ми-8/17 и хеликоптера „газела“. Чинимо све да идемо у сусрет нашим циљевима, како бисмо тада још више могли да пружимо систему.

Q *Каг јубилеј прође, враћаће се стандардним пословима, плану ремонта и свакодневним задацима?*

– Наравно! Пре свега ремонту, да до краја године завршимо средства која су у финалној фази. План је, али и приоритет, да произведемо репне лопатике од композитног материјала за све наше

хеликоптере Ми-8. Следећи изазован задатак јесте репарација заштитне куполе за радар са Златибора. Тај посао је у току, а за репарацију куполе обилато се користе специјални композитни материјали. Тежишни циљ нам је и одржавање исправне технике по јединицама, оно што није у њиховој надлежности и превазилази њихов ниво одржавања и знања. За то Команда РВ и ПВО даје налог за упућивање екипе да отклони

квар, а постоје и периодични прегледи који се, у зависности од типа ваздухоплова, раде на 50 или сто сати лета или више. Интензивно радимо на превазилажењу уских грла. Неопходна је добра организација посла, јер овакав ваздухопловни завод не постоји нигде у свету. Ремонтujemo клипну авијацију, хеликоптере, млазну авијацију, ПВО средства, земаљске радаре, специјална возила за опслуживање ваздухоплова и ПВО средстава, ваздухопловне моторе и моторе са специјалних возила. Свуда у свету су установе попут наше конципиране за једну групу средстава, евентуално за две. Рецимо – клипна авијација и један додатак, или надзвучна и још нешто. Нигде немате спојен ремонт ПВО и авијације. То је баш раритет и резултат је чињенице да су, због ратова деведесетих, технологије и процеси са многих локација бивше државе пресељени овде. То је „усложило“ ситуацију у Заводу. Толико различитих средстава захтева веома сложено планирање. Када вам негде искочи проблем, у ходу, у процесу, а „чека вас“ Закон о јавним набавкама, који је изричит и захтева благовремено планирање, и не познаје изненадне потребе, онда имате озбиљно успоравање. С друге стране, имате отежавајућу околност, а везана је за набавке, да ми око 85% средстава набављамо са источног или западног тржишта, а пут покретања јавне набавке и чекање испоруке уме да буде веома дуг, уз клизне рокове. Нема тог алгорита којим можете да решите све те калкулације на почетку године, па је неопходно да дневно сагледавате и решавате приоритете и коју ћете набавку да активирате. Рокови испоруке са источног тржишта заиста су велики проблем, код њих је та област, поготову у последње време, централизована и подигнута на највиши ниво, па федералне службе дају дозволе.

Q *Већ сте споменули, а и штампана је исписа, о формирању ремонтног центра за сервис хеликоптера руске производње Ми-8 и Ми-17. Докле је та идеја стигла?*

– То је једна веома добра прича. Био би то регионални центар, у договору са руском компанијом „Хеликоптери Русије“. Реч је о „концерну“, где су под једну „капу“ ставили све националне ресурсе које се баве пројектовањем, производњом и ремонтом хеликоптера. Разговори о томе теку и на добром су

путу. Представници компаније „Хеликоптери Русије“ посетили су Завод ради сагледавања наших капацитета, увидом у стање документације, кадра, опреме и технологије. Били су веома пријатно изненађени када су видели шта и како радимо, којом опремом располажемо... Посебно ми је драго да су извештаји били веома позитивни. То је оно што је у мојој надлежности. Наравно, сада је на челним људима Министарства одбране да са таквим људима руског министарства договоре аранжман. Реализација таквог пројекта, осим за Завод, била би веома значајна и за Војску Србије и државу у целини. Оно што је посебно добро је што се регионални ремонтни центар може развијати по фазама, што ће зависити од финансијских средстава са којима располажете. Уз помоћ тог новца Завод би био у прилици да се поново „дигне“ технолошки, што би била најбоља улазница за тржишта.

И са Французима разговарамо о формирању регионалног центра за ремонт хеликоптера „газела“. И они су се приликом посете Заводу позитивно изразили о свему што су видели, па верујем да ће разговори које челни људи Министарства одбране са њима воде дати резултата. То би нам много значило. Јер, више посла доноси новац, а онда можете да улажете у људе, у технологију и опрему и постајете моћнији и конкурентнији на тржишту.

Q *А знање имамо...*

– Откако је наша држава набавила хеликоптере ХТ-40, а неким су ближе ознаке „Ми-8“, ми их ремонтujemo, и ту за нас заиста нема тајни. На бази тог веома богатог искуства и броја ремонтваних комада, ми смо оригиналну руску документацију и проширили, јер смо до детаља савладали све тајне и склопове тих летилица. Без обзира на све успоне и падове, императив запослених у Ваздухопловном заводу „Мома Станојловић“ био је и остао безбедност летења. Откако данашњи Завод постоји није регистрован ниједан ваздухопловни удес као последица некавалитетног извршења ремонта и оправке ваздухоплова и ваздухопловног мотора. ■

Владимир ВЈЕШТИЋ
Снимио Горан СТАНКОВИЋ

ЧЕТА ВАЗДУШНОГ ОСМАТРАЊА, ЈАВЉАЊА И НАВОБЕЊА ИЗ НИША

НЕБО У ТРИ ДИМЕНЗИЈЕ

Припадници нишке чете ВОЈИН и у миру извршавају исте задатке као и у рату. Они увек знају да ли одређени авион има право да буде у ваздушном простору Србије и спремни су да у случају појаве неког непозваног на српском небу активирају авијацију и противваздухопловну одбрану.

За јединицу капетана Малише Петковића може се у правом смислу рећи да је то чета мала, али одабрана. Прва чета ВОЈИН је тек делић у структури 126. бригаде ВОЈИН, који ипак, заједно са другим сличним саставима, има велики значај за обезбеђење сталног увида у ситуацију у ваздушном простору Републике Србије и дистрибуирање података свим корисницима у систему одбране. Припадници чете су и на недавно одржаној вежби „Морава 2016“ извршавали своје уобичајене задатке везане за осматрање ваздушног простора, али, овог пута, са резервног радарског положаја у пределима Малог Чемерника. Јединица ВОЈИН из Ниша прво је извела марш од 130 километара, распоредила људство и средства на резервном радарском положају, маскирала се и укључила у осматрање ваздушног простора

Југоисточне Србије са нове локације. Јединицу ВОЈИН на терену је обишао заменик команданта 126. бригаде ВОЈИН пуковник Драган Радовановић и том приликом закључио да су нишки војиновци на прави начин одговорили свим задацима и показали у сложеним земљишним и временским околностима да су способни да напусте мирнодопску локацију и у задатом времену буду спремни да се укључе у оперативни рад.

Контрола ваздушног простора

Мали Чемерник је планина изнад Црне Траве на чије врхове је тешко доћи гломазним камионима, поготово када сталне кише начине од планинских путева каљугу. Нишки војиновци

нису застали ни за тренутак, већ су стрпљиво, метар по метар, освајали пут ка висовима Чемерника, где су извиђањем утврдили да се налазе најбољи положаји за постављање радара. Један од камиона марке ФАП вози старији водник Ивица Пешић, који камионом вуче и кабину тродимензионалног радара АН/ТПС-70.

– Напорно је, услови пута су изузетно тешки, а пут на доста места и не постоји. Потребно је пуно осећаја за гас, некад и срећа, како бисте дошли до циља – каже старији водник Пешић. Циљ се налази на 1.600 метара надморске висине, али такве висине припадници чете ВОЈИН и траже, јер техничке могућности радарских система

Кајешан
Малиша Петковић

долазе до пуног изражаја на доминантним врховима. У том техничком захтеву треба потражити разлоге што су војиновци у протеклом периоду излазили својим радарима на врхове Кукавице, Видојевице, Пасјаче, Бесне кобиле, Великог Стрешера и других планина.

Локација на којој се монтира радар личи на праву кошницу, јер на терену сви раде све, тако да је потпуно нормално да у монтажи радара учествују агрегатисти, везисти и друге специјалности. Нико не стаје, јер је потребно за кратко време монтирати и подесити радаре, задејствовати агрегате, везу поставити тако да постоји оптичка видљивост са чвориштем везе и започети са оперативним радом. Заставник Милан Ђокић наглашава да је исти принцип важио и у рату 1999. године, када је требало што пре поставити радар, радити, скинути и отићи.

– У рату сам био на Јадовнику изнад Сјенице. Брзи покрети, обученост, наша спретност и маскирање учинили су да дуго будемо у оперативној употреби, иако су нас авиони НАТО-а гађали двадесетак пута – говори заставник Ђокић.

Управо је рат 1999. године условио да дође до измештања радарских средстава са Голеша код Приштине и Копаоника на привремени радарски положај у околини Ниша, тако да је Прва чета ВОЈИН формирана од тих средстава и људства из некадашњих чета ВОЈИН у Лесковцу, на Голешу и Копаонику. Прва чета ВОЈИН, којом командује капетан Малиша Петковић, налази се у саставу краљевачког 31. батаљона ВОЈИН, то јест 126. бригаде ВОЈИН и обавља задатке непрекидне контроле ваздушног простора у додељеном сектору, откривања и праћења циљева, јављања података у центар ВОЈИН, унапређења способности за навођење борбене авијације, обуке и рада на исправности технике. Јединица се налази у нишкој касарни „Мија Станимировић“ и састоји се из два радарска вода.

– Вод заправо чине радар и људи који га опслужују, плус одељење везе, одељење извора за напајање, логистичко и чуварско одељење – објашњава капетан Петковић.

Очи пилота

Старешине и војници чете ВОЈИН контролишу додељени део ваздушног простора изнад Србије 365 дана у години и 24 сата дневно. Свакодневна контрола ваздушног простора обавља се преко дежурне борбене смене, чији је назив заостао из прошлих времена, али, као да и данас добро објашњава рад војиноваца, који и у миру имају исте задатке као и у рату. Они увек знају да ли одређени авион има право да буде у ваздушном простору Србије и спремни су да у случају појаве неког непозваног на српском небу активирају авијацију и противваздухопловну одбрану Војске Србије.

У том делу важну улогу имају официри за навођење, који, ако страни авион уђе у ваздушни простор Србије, наводе ловачку авијацију да пресретне непознату летелицу.

– У процесу навођења авиона на циљ не може и не сме да дође до грешке. Ми смо очи пилота, а успех навођења зависи од сарадње између пилота и официра за навођење, непрекорног рада радарских средстава, средстава везе и других техничких уређаја – истиче капетан Милан Здравковић.

Информације са радара нишке чете ВОЈИН одлазе у краљевачки центар ВОЈИН, а потом се претварају у компјутерске податке, тако да се на екрану рачунара може видети шта се дешава на небу у реалном времену. Информације о курсу, висини и брзини свих војних и цивилних авиона на српском небу користе Војска Србије, Агенција за контролу летења, центри за обавештавање и узбуњивање широм Србије и друге установе и институције. Јасно је да све оно што раде припадници чете ВОЈИН и њихове колеге из сличних састава има велики значај за безбедност Србије, јер само они могу, на пример, утврдити да су терористи отели неки авион и да желе да га сруше негде у Србији. Таквих ситуација срећом није било, што потврђује и заменик командира чете поручник Владимир Митић.

– Последњих годину и по дана није било повреде ваздушног простора Републике Србије, што говори да суседне земље респектују службу ВОЈИН и одбрамбени систем Републике Србије – каже Митић.

– Радарски техничари су у нишкој чети, по речима водника прве класе Миљана Крстића, задужени да одржавају, постављају, демонтирају и подешавају радаре, а истовремено су и возачи. Само набрајање наших дужности указује на сложеност и захтевност посла радарских техничара, док чињеница да радимо на техници вредној

одбране да се поново отвори средња војна школа за техничке специјалности.

Мајстори свог занат

У првој чети ВОЈИН користи се радар АН/ТПС-70, америчке производње, који даје тродимензионалну слику са висином, положајем и брзи-

више милиона долара још више тражи да све задатке одговорно и ефикасно извршавамо – каже водник Крстић.

Некада су се радарски техничари школовали у средњим војним школама, док се по укидању војних школа приступило моделу да искусније старешине обучавају професионалне војнике уз рад, како би они касније постали подофицири и радарски техничари. Заставник Ненад Димић је био један од оних који су учили млађе, али тврди да се то није показало као најбоље решење, што потврђује и опредељење система

ОРДЕН НАРОДНОГ ХЕРОЈА

Прва чета ВОЈИН налази се у саставу 126. бригаде ВОЈИН, која је за испољену изузетну храброст и остварене резултате у одбрани отаџбине током борбених дејстава 1999. године одликована Орденом народног хероја. Бригада је свих 78 дана рата успешно обављала свој наменски задатак и обавештавала војне и цивилне снаге о налетима непријатељских авиона. Положаји бригаде гађани су у рату око сто пута, док су јединице ВОЈИН промениле преко 160 положаја на планинским врховима тадашње СР Југославије. Радари ни у једном тренутку нису били ван строја.

Јединицу је обишао заменик команданџа 126. бригаде ВОЈИН ђуковник Драган Радовановић

ном летелице. Систем се састоји из кабине радара, антене и агрегата.

– Употребна техника је сто посто исправна. Ако дође до неког квара, он се поправља на лицу места. Сами себи смо мајстори, тако да 99 посто случајева решавамо сами, што потврђује да су наши радарски техничари, техничари везе и енергетичари врхунски стручњаци или, како воле да кажу, мајстори свог заната – истиче командир чете капетан Малиша Петковић.

Заставник Ненад Димић, старији водници прве класе Саша Миловановић и Марко Цветановић, старији водник Бојан Стефановић и многи други прекаљени борци чете ВОЈИН важе за врсне познаваоце свог посла, који могу да све задатке реализују на најбољи могући начин. Искуства су стицали и у рату и у миру, а учили су од најбољих старешина, правих легенди службе ВОЈИН, као што је то био, на пример, потпуковник у пензији Мирослав Илић.

Вредност војног колектива сагледава се из нивоа оперативних способности и обучености, мада нема сумње да важан фактор представља и задовољство старешина и војника јединицом у којој раде. Поручник Владимир Митић са поносом тврди да му је посао радарца у крви и да је сигуран да је то преовлађујуће осећање у јединици.

– Наша свакодневица су одласци на терен, где управо долази до изражаја тимски дух, колегијалност, међусобно поштовање, уважавање, сви смо као један, једна велика породица. Ми у чети тачно знамо ко шта може и колико може, свако је добар у нечему, а када се сви ти људи споје добије се и квалитет – каже поручник Митић.

О позитивној атмосфери у Првој чети ВОЈИН говори и заставник Милан Ђокић, који потенцира да је јединица ВОЈИН војни колектив који не трпи индивидуализам и да се само тимски и колективно могу остварити добри резултати.

Припадници чете, предвођени капетаном Малишом Петковићем, вредно раде да и даље подижу ниво појединачне и колективне обучености јединице. Особеност обуке војиноваца јесте њена сложеност и атрактивност, јер се изводи на средствима која су у оперативном раду и на локацијама њиховог базирања, то јест на радарским положајима. Проблеми у виду недостатка новца, старости моторних возила или нерегулисане сатисфакције за излагање радарском зрачењу не могу их скренути са оног што је основно, а то је обезбеђење информација за непрекидно осматрање, откривање циљева и њихово праћење у ваздушном простору Србије. ■

Зоран МИЛАДИНОВИЋ

ПРЕД УЧЕШЋЕ ПРИПАДНИКА ВОЈСКЕ СРБИЈЕ НА МЕЂУНАРОДНИМ АРМИЈСКИМ ИГРАМА

ПРИПРЕМЕ СРПСКИХ ПОНТ

На Дунаву надомак Сурдука, 86 изабраних понтонираца, који чине тим Војске Србије, свакодневно тренира како би на предстојећим Међународним армијским играма у Руској Федерацији што достојанственије репрезентовали и државу, и војску, и јединицу

ГРАД НА РЕЦИ

Екипу чине понтонирици свих специјалности Првог, уз део из Другог понтонирског батаљона Речне флотиле, из шабачке касарне „Церски јунаци“ и новосадске „Александар Берић“, и изабрани рониоци 93. ронилачке чете. У оквиру 23 такмичарске дисциплине игара, од 30. јула до 13. августа, они ће први пут учествовати у дисциплини под називом „Отворена вода“, која се одржава у месту Муром, на реци Ока.

– Такмичење је изузетно захтевно. Чини га више повезаних штафетних активности на обали и реци, уз ангажовање инжењеријског одељења у улози извиђачке патроле, употребе тешког дозера, амфибијских транспортера. Следи формирање одељенске скеле од три, која нараста на водну од девет и четну од 18 чланака. Све треба обавити стручно, професионално, уз поштовање постојећих правилских одредаба, нарочито мера безбедности и у што краћем времену. Све се бодује – појашњава прекаљени понтонирац мајор Бранко Поповић, командир понтонирске чете.

Постати члан екипе српских понтонираца није било ни једноставно, ни лако. Изабрани су они најспособљенији, најнапреднији, најуспешнији и најодважнији. Поред „прве поставе“, екипу чини и одређен број резервних такмичара, тех-

ничког и осталог помоћног особља, које ће опслуживати такмичарски део.

Иако термометарска скала ових дана премашује тридесети Целзијусов подељак, а спарина и висока влажност додатно отежавају и сам боравак уз воду, понтонирци временске неприлике готово и не примећују. Бришу тек зној са лица и не жале се. Са крајњом прецизношћу, придржавајући се прописаних мера сигурности, увежбавају захтевне радње у састављању и растављању понтонских скела, укрцају и искрцају технике, пловидби. Понавља се и увежбава радња по радња, корак по корак. За сада без штопернице, а и то ће ускоро доћи на ред.

За то време посаде три амфибијска транспортера раде синхронизовано, попут врхунских такмичара у синхронном пливању. Покрет, припрема рампи, утовар возила, улазак у воду, пловљење, излазак из воде и истовар. Па, све испочетка.

– Наши понтонирци су веома добри професионалци. Ипак, такмичење је так-

мичење. Ништа не сме да се препусти случају. Једноставно, морамо радити као најсложенији сатни механизам. Једино ћемо на тај начин достојно репрезентовати и државу, и војску, и нашу јединицу. То нам је циљ – каже командант Првог понтонирског батаљона потпуковник Сениша Маринковић, руководилац такмичарске екипе, додајући како су поред стручних, у плану и психолошке припреме, те да се свакодневно анализирају остварени резултати, уочавају и отклањају слабости, разрађује и договара такмичарска тактика.

Тако сваки дан, све до 8. јула, јер већ двадесет првог наши такмичари крећу на пут. А, на пут до далеке Русије, Мороме и Оке српски понтонирци, поред неоспорног знања, стручности, искуства, понеће засигурно и много такмичарског духа, воље и жеље за успехом.

– Сигурни смо да ћемо достићи ниво оспособљености који нам, на овом великом и значајном међународном такмичењу, обезбеђује учешће раме уз раме са понтонирцима руске и кинеске војске, на пример, те да ћемо у правом светлу и на достојан начин репрезентовати Србију и Војску Србије – уверавају српски понтонирци који, и поред учешћа такмичара припадника далеко већих и бројнијих светских војних сила, потајно прижељкују барем једну од медаља. ■

Будимир М. ПОПАДИЋ

ТАКМИЧАРСКА ТЕХНИКА

– Овде тренирамо на нашој понтонирској техници, понтонском парку ПМП М71 и амфибијским транспортерима ПТС, који броје добрано старосних година. На самом такмичењу преузимамо понтонску технику руских оружаних снага, понтонске паркове ПМП 2005, сличне нашој, али далеко савременије и напредније. Када је у питању руковање и не разликује се превише од наше технике, па то неће представљати непремостиву потешкоћу за наше такмичаре. Ипак, у Русији ћемо, пре самог такмичења, имати довољно времена и услова да увежбавамо и радимо са том техником – каже потпуковник Маринковић.

о д б р а н а

ИНЖЕЊЕР АЛЕКСАНДАР
МЛАДЕНОВИЋ,
ПРВИ ЧОВЕК РАЗВОЈА
„ЗАСТАВА ОРУЖЈА”

НЕМА ВИШЕ РЕВОЛУЦИЈА

20

1. јул 2016.

Наш заштитни знак, уз карабин „маузер“, јесте легендарна пушка М70, чији смо најновији редизајн назвали М05 – Е3. Увек смо правили аутоматску пушку за „сам врх“, а ово сад је један, како волим да кажем, „polite kalasnjikov“ – мало је више „user friendly“, како би рекли клинци. „Унутра“ је ипак она стара робусна, неуништива душа „Заставине“ аутоматске пушке, уз коју иде и део душе сваког од нас оружара. Важно је да се тај дух крагујевачког оружја задржи, јер пушка је знатно више од збира механичких делова.

Од 1853. године Крагујевац је град око фабрике, то није фабрика у граду. Ово место носи тај жиг, као што га ми оружари имамо утиснутог у крви, генерацијама. И не бих се ја никад с тим играо – каже Александар Младеновић, доскора руководилац пројектовања и развоја „Застава оружја“, а данас, „по функцији“, координатор техничких послова, у најстаријој фабрици српске наменске индустрије, кога затичем како се с колегама Милошем Савићем, начелником „монтаже аутоматске пушке“, и Добрицом Крстићем, који се такође бави развојем, „игра с ергономијом ове наше пушке“.

За себе каже да је, без обзира шта у систематизацији пише, задужен за новотарије и увођење нових процеса у технолошки развој крагујевачког оружара, а да је иза свих успеха фабрике тимски рад, који увек донесе нови квалитет.

– Нас, осим традиције, уз све оно што је мерљиво и видљиво, дефинише и једна „посебна духовност“, везана за производњу оружја. Сви заједно желимо да то што радимо буде добро, и „сврби нас“ док то није тако. Нико од нас није „мозак“, ми смо само једна добра екипа. Као што сам сад звао Савића да продискутујемо „решење“, пре тога сам о томе причао с човеком који је раније водио аутоматске пушке, Дарком Ранђеловићем, који је данас шеф дирекције производње. Неке ствари дођу као захтеви с тржишта. Седнемо па их заједно проанализирамо, сакупимо се и причамо о томе. И то не само овде, исто је и кад седнемо „на пиво“, након посла.

О И које су то дилеме?

– Рецимо, траже нам да наша пушка, која иде као полуаутоматска на америчко тржиште, прихвати оквир од М16. Сели смо, договорили шта све треба и рекли – да, то може, биће тад и тад! Ипак, поштено је рећи, најважније ствари у овом послу су постављене, а бавимо се финесама, унапређењима. Кад одредимо границе, људи то лако моделирају. Није добро да се креће од белог папира, увек је нешто на столу, па се на њему ради. Често, у тој доградњи, „ствар измакне“, па испадне нешто за шта можеш да кажеш да је ново. И увек

је то нека комбинација решења, али ту треба бити опрезан, јер неке ствари не могу да се комбинују, а да не доведу до проблема. Ја сам задужен да то проценим, да на разне начине каналишем идеје, без обзира на то да ли су моје или су дошле из окружења, да креирам или препознам, послушају тржиште, саслушам све. Ја сам као скретничар, моје је да уочим битно и препознам добру идеју. Нема револуција у нашем послу, мораш да будеш много велики за тако нешто.

О Шта би била револуција у конвенционалном наоружању?

– Да знам, одмах бих је применио! Шалим се. Не могу да је замислим. Имате основни модел нечега што опстаје на тржишту годинама и добро се показало као производ, па то надограђујете и унапређујете. Додуше, ако погледате нашу аутоматску пушку М70, она у једном тренутку, од толиких интервенција, престане да личи на себе, али то све спада у један животни циклус производа, и било би сулудо прећи на неки другачији систем рада, кад је овај доказано добар. Поуздан је, робустан. И западњаци се враћају на неке системе око којих су се, иако неће да признају, у свом ранијем развоју, рекао бих, „препројектовали“. Из каприца, примера ради, нису хтели да пређу на обичан обртни затварач, као што је то, рецимо, радио у своје време Калашњиков, кога, у основној варијанти, краси поузданост и робусност, и можеш већ после пола сата да га користиш како треба. Шта ћеш више од тога?! Сваки пут кад повучеш обарач, он каже „бам“! У свим условима. Ни вода, ни блато, сунце, температура не могу му ништа. Готово да ни муниција није битна. Пушка увек ради! А не као неке – падне магла и ћорак.

О Када на дневни ред долази нешто што се зове удобносћ?

– Стандардни „калашњиков“ је пушка за масу. Треба да буде робусна, проста, „глупа“, за мање од војника, такорећи. Покупиш људе с поља, и кажеш, хајде да ратујемо! И то је сјајно, важан напредак – да имаш један прост систем који тако поуздано ради у свим условима. Јер рат се не добија екстремно прецизним, већ поузданим пушкама. У борби се побеђује тако што сваки пут кад повучеш обарач, пушка опали. У таквим случајевима, није морало да се води рачуна о неким ергономским стварима, добар ми је хват, лепо ради механизам. Али то није довољно за захтевније кориснике, за рецимо, обучене војнике, са специфичним задацима. Ипак, кад имаш добру, поуздану основу, онда више никакав проблем није то надоградити. Шта треба? Рецимо, на облогама неки прихват за светло, ласер или нешто треће. Или, грејале су нам се старе облоге, ево друге! Ево исте те пушке и са шина-

ТРЕБА ГЕНЕРАЦИЈА

Трећа сам генерација моје породице која ради у фабрици. Деда, па мајка, ујак, сестра и брат од ујака, ја. Ми то волимо, баш то волим и одувек сам то волео да радим. Само то. Волим ово. Кад не буде тако, кад ми овај посао више не буде забава, нећу то више да радим.

ОРУЖЈЕ С РОТАЦИОНИМ ЦЕВИМА

Одувек сам, откако сам дошао овде, желео да урадио нека оружја која се заснивају на ротационим цевима, која раде на електромоторе, попут „гетлинга“, и неких ултрамодерних справа. А ти системи постоје од 1860. године. Било их је на ручни погон у Америчком грађанском рату, калибар 45 и измислио га је доктор Гетлинг. Петоцевни, шестоцевни, седмоцевни. Имамо одређеног знања о томе, било је и приче, али никад није дошло до физичке реализације. То ми је одувек била жеља да радим. То је сам врх класичног наоружања, а сваки аутоматски топ, за мене је, у ствари, велики митраљез. То је као да правиш формулу 1, то је врх знања у овом послу.

ма, ту је и рукохват другачији и све остало, краћа је, кундак је преклопљен и све изгледа другачије, али унутра је „калалајка“ и то је то.

Ипак, у последње време сће појрилично радили на дизајну, како бисће захтевном куйцу омогућили да сстави „геџете“ и све што жели. Да се „закйиу“. Те новошарије, помажу ли, или..

– Паметно коришћење „геџета“ сигурно помаже на бојишту, а наше је да омогућимо да то може да се постави на пушку. Мислим да они не решавају све проблеме и неће ти у свему помоћи оптички нишан, нити ласерски обележивач, а ући ћеш у озбиљан проблем ако ти пушка постане претешка, или нећеш моћи лако да је користиш. Али, опасно је сулудо коришћење свих система који ти стварају утисак да ће ти решити све проблеме. То је маркетиншки приступ проблему. Много „геџета“ доноси много проблема, зато треба наћи праву меру, неопходну за извршење неког задатка. Наравно, ми желимо да будемо у тренду као оружари и наше је да омогућимо да то може да се постави на пушку.

У шом правцу иде и редизајн аутоматске пушке са ознаком М05 - Е3, која улази у серијску производњу?

– Да, иста је као стандардна пушка, само је калибар 7,62. Има робусније, полимерне облоге, шине и остало што јој омогућава примену нових технологија, оптоелектронских уређаја и осталог. То је „удобан калашњиков“, који има старо што је добро, а прати трендове и тактике употребе такве пушке данас на терену. Ми смо одувек правили врхунску аутоматску пушку, а ово што смо сада урадили је један, ја волим да кажем, „polite“ калашњиков, мало више „user friendly“, како би рекли клинци, али унутра је стара душа, робусна, неуништива. Наша пушка, почевши од М70, нешто је тежа, него што је био, на пример, АК 47. Кад су питали зашто, објашњавали смо да је, кад је наша војска, још седамдесетих, узела да то „малтретира“ на начин како то радимо овде, установљено је да пука копија АК 47 не може то да издржи. И да је морала бити боља. Ја и данас свуда видим, и по Африци, много наших пушак из тог времена које су још читаве, нису успели да их униште, а видео сам доста руских које су ван игре.

Некако ми то старински правимо, ал’ да буде како ваља...

– Радимо је старински, у најбољем смислу те речи, што нам, ипак, мало „жуљи“ продукцију, па се отвара легитимно питање, колико месечно можемо да направимо комада. Али, кад је реч о квалитету, те старе технологије су боље, сви детаљи су решени, конкурентни смо на тржишту, вратили смо се и на многа традиционална, где се осећао наш недостатак. Људи су куповали неке друге пушке које нису биле тако робусне као наше, и нису им испуниле очекивања.

Говори се о још једној новој генерацији пушака, и увођењу нових калибара.

– Ове године их спремамо. Исто ће бити „калалајке“, али, красиће их телескопски кундаци, а све смо учинили како би пушка постала подједнако пријемчива и за оне окренуте источним и западним стандардима. За Војску, која је најбоље препознала, највероватније ћемо радити нову генерацију, додуше у калибру 5,56, која ће имати све атрибуте које није имала пушка М21. Специјалне јединице војске и полиције посебно су заинтересоване за иновације око ергономије, употребу нових технолошких система и све што им помаже на терену. Појављују се и неки нови калибри. На захтев Министарства одбране урадили смо једну малу прототипску партију пушака, калибар 6,5 „грелдел“. Још није у серији, има изузетно прецизно зрно и изврсну балистику, а током године такође смо у развоју модуларне пушке, чији ће прототип бити завршен ових дана. Оружје је тако концептирано да можеш да промениш калибар, буквално заменом цеви, као на митраљезу, рецимо, са 7,62/39 у 6,5 „грелдел“. Замениш цев и оквир и радиш даље.

У фази сће шестирања митраљеза у НАТО калибру 50 „brauning“ на њихов чланак, који, за разлику од руског присиуја, није део оружја, већ служи за једнократну употребу, да увече муницију, а не као старински реденик, који се смајра делом оружја. Како то иде?

– Процес је обећавајући и мислим да ћемо до краја године бити у игри. Оружје је „ослоњено“ на наш тешки митраљез М87, 12,7 mm, користи робусна и поуздана решења тог прототипа, а на тај „чланак“ не постоји још ниједан поуздан митраљез на свету. Једини проблем је „увођење“ муниције, „храњење“, а ми ту немамо проблема. Све друго је оно за шта већ имамо решења. Споменуо бих и да смо у развојно-истраживачком задатку са Војнотехничким институтом око топа на метак 30x173, који такође може бити интересантна ствар, јер топова на тај метак нема много на свету и врло их љубоморно чувају за себе Немци и Американци. Чим се прочуло да радимо на томе, имамо упите и од страних фирми, јер, с поносом могу да кажем, овај функционални модел једини је топ у том калибру ван НАТО земаља који ради. То је за мене велико достигнуће, и није то тек тако. Људи заборављају да је било какво препроектовање аутоматског топа, који је најсложеније оружје међу класичним, најкомпликованија ствар у нашем послу. Кажу, па да, узели сте ваш стари топ и про-

менили му калибар. Међутим, то само тако изгледа. То је исто као она прича за чланак за митраљез. Кажу, то вам је М84 на тај чланак. Да, само што тај чланак ненормално усложњава проблеме.

🗨️ „Застава оружје” је у претходном периоду знатно обогатила и понуду рејетилних снајперских пушака, на „маузер” систему, којих практично нема још од 1969. године, кад смо имали чувену М69.

– Вратили смо то у игру и оно што имамо као повратну реакцију јесте да их људи купују, па их поново наруче, кад се увере да су добре. Кад ти Руси поново наруче пушку „54”, репетилну, онда ти је све јасно, нема шта да се прича. Ту смо постигли један завидан квалитет, као што га генерално имамо, рецимо, у производњи цеви. Оно на чему морамо да порадимо јесте завршна обрада нашег оружја. Једно време нисмо могли, због санкција и свеопштих околности, да пратимо новине у примени, рецимо, „нанотехнологије”, нових метода и боја за површинско третирање делова. Наручили смо одређене количине, квалитетније, боље, безбедније. Гледаћемо да у наредном периоду заменимо неке старе стандардне технологије новима, које ће, уједно, сигурно, бити и јефтиније.

🗨️ Има ли новина код српског оружја?

– То је увек наредни корак, кад имаш добро службено оружје, да га претвориш у неку цивилну, полуаутоматску варијанту. Врло је једноставно. Западњаци воле да оружје има тај „military style”, да је „набуцено” и воле да одмах добију „full” варијанту и онда још да је дораде. Ми смо, пре свега, ипак окренути професионалним корисницима, нашим и страним.

🗨️ Много је планова пред вама, а иза вас су социјални програми... Много људи је оишло. Имаће ли с ким?

– Највише штете нането је процесу производње на непосредном, најнижем нивоу. У развоју се не осећају неке посебне последице, углавном је то млађа екипа која није окрњена социјалним програмом. Проблема је имала „технологија”. Она је и иначе хендикепирана старосном структуром, није „ојачавана”. Производња такође. Решавамо то како најбоље умемо, јер кад проведеш четрдесет година у једној фабрици, а много је таквих, немаш жељу да се бавиш нечим другим, већ само да даш себе до краја. Нама већ стижу кадрови с крагујевачког

Машинског факултета, тренутно имамо четири сјајна момка, са мастер студија, који желе ово да раде. Већ разумеју оружје, не мораш много да им објашњаваш. Они се тренутно баве пројектовањем „универзалног пуњача” за низање реденика. Желимо да имамо један унификован, механички низач реденика за разне калибре и они сад то анализирају и рачунам да ће већ током наредне недеље да направе 3Д моделе, па ћемо да видимо шта ћемо да пустимо у производњу.

Да не заборавим, кад је реч о пушци М70, ми смо отпочетка имали ствари које Руси нису ни помислили. Рецимо, решење да затварач, кад останеш без муниције, остане у задњем положају, и тако ти практично да до знања да треба да напуниш. То има само наша пушка, то нам је специјалитет. А важно је, јер само професионални корисници знају да броје колико су испуцали. Развој пушке М70 је наш, фабрички, а не лиценци, иако многи мисле да производимо по руској лиценци. У ту пушку уграђен је и део наше душе. Ти можеш да неком даш документацију за њу, али он не може да је уради као ми. Важно је да се тај дух задржи, јер, то је доказ да пушка није збир механичких делова, већ више од тога. Ми смо имали фазе када смо овде радили и делове за аутомобиле, да упослимо неки део капацитета и то никад није ваљало. Према тим аутоделовима у овој фабрици не постоји никакав однос нити емоција. А пробали смо више пута и никад није успело. А да урадимо „часком” модификацију неког модела пушке, и то без документације, пар хиљада комада? То нема проблема. На скице! Нисам само ја овде реткост као трећа генерација радника из породице, има нас много. Има их који су сабрали и по пар стотина година рада фамилијарно. Некима су и прадедови радили овде. Постоји та магија везана за фабрику и неки понос људи који овде раде, свест о посебности, привилегији. Тај осећај у грудима кад кажеш – радим у „војној”. ■

Владимир ВЈЕШТИЋ
Снимио Даримир БАНДА

ПРИМЕНА МЕТОДЕ КВАНТНЕ МЕДИЦИНЕ У НЕУРОЛОШКИМ ОБОЉЕЊИМА

ВЕШТИНА МОГУЋЕГ

Војномедицинска академија је путем донације добила апарат који обезбеђује све техничке предуслове да се квантна медицина примени и на неуролошким болесницима. Према речима начелника Клинике за неурологију ВМА пуковника проф. др сц. мед. Ранка Раичевића, донација је последица „жеље за овладавањем и осталих, алтернативних, терапијских метода у неурологији и медицине уопште“.

– Овај облик терапије признат је и верификован одговарајућом одлуком Министарства здравља, а за облик модалитета терапије у Клиници за неурологију постоји одлука Етичког одбора ВМА и радиће се у складу са добром клиничком праксом, наравно, на добробит пацијента. На овај подухват одлучили смо се и захваљујући специјалисти опште медицине др сц. мед. др Татјани Мишић, која је завршила потребне школе како би се бавила квантном медицином – рекао је пуковник Раичевић.

У складу са савременим научним сазнањима, достигнућима и искуству, пре свега Руске Федерације, Сједињених Америчких Држава и великих медицинских центара у Европи, и Војномедицинска академија одлучила је да отпочне с новим обликом терапије

Он је нагласио да је представник ортодоксне медицине и мишљења је да квантна медицина „није у класичном опусу нашег знања“.

– Међутим, имали смо сензибилитет да методу прихватимо, јер ћемо остварити велики помак ако будемо дали барем мали допринос лечењу пацијента. Медицина је вештина могућег и нуди оно што савремена наука у датим околностима

може. Све изван тога је домен чуда у која се може веровати, али се она ретко дешавају – навео је професор.

„Primum non nocere“

У Клиници за неурологију омогућени су технички предуслови да одређена категорија пацијената отпочне с

КВАНТНА МЕДИЦИНА

Квантна медицина је релативно нов појам за наше просторе и, како наводи професор Раичевић, „мора бити контролисана“.

– Мозак човека има једанаест милијарди електрично активних ћелија и у сталној је електричној активности која није велике снаге. Наш живот и доживљај живота последица су интеракције тих струја и њихове обраде у одређеним зонама мозга. Ако се спустимо на нижи ниво, ниво неуротрансмитера, ту наступа квантна медицина. То су квантуми ниске енергије који у нервном систему имају закономерности формирајући одређена поља, која вештачки, упливом оваквим апаратима, можемо да усмеравамо на такав начин да се измени поремећена електрична активност. Уз све то, као егзактни лекар, сматрам да квантна медицина мора да преживи проверу у пракси – каже пуковник Раичевић.

терапијом. То ће, пре свега, бити пацијенти с тешким неуролошким обољењима, односно болестима моторног неурона као што је амиотрофична латерална склероза или пацијенти с последицама можданог удара.

– Пробаћемо терапију и код осталих неуролошких стања ценећи основну медицинску мисао „Primum поп посеге” („прво, не шкодити”), јер за ову методу постоје егзактни подаци да не штети и да може да помогне, а то и јесте наш циљ. Стручан и едукован кадар уз све постулате савремене медицине треба да пропрати какви су резултати и колико су применљиви у пракси. Ако то буде иоле значајно, како ми у науци кажемо „на нивоу статистичке значајности”, ово ће бити саставни део наше понуде и у лечењу трауме нервног система, директне и индиректне трауме и осталих неуроинфламаторних и неуродегенеративних обољења – истиче пуковник Раичевић.

Дизајн истраживања методе је већ осмишљен, не подразумева додатни трошак ни за осигуранике, ни за Министарство одбране и државу. У терапији не постоје реагенси и једини „трошак” је електрична енергија помоћу које апарат ради.

– Прелиминарне резултате имаћемо крајем године, а већ следеће можемо да их публикујемо, наравно

МУЛТИДИСЦИПЛИНАРНОСТ

Према речима начелника Клинике за неурологију, ВМА има компаративну предност – све специјалности су на једном месту.

– Ми све године функционишемо као један организам. Код нас се негује нешто што је постулат савремене медицине, а то је мултидисциплинарност. Ова метода јесте резултат управо тога, почевши од физичара и људи који су овладали практичним сазнањима, до постулата базичних сазнања науке уз праћење клиничких показатеља на добробит пацијената. Та могућност да се све прати из више аспеката и да се сагледа ситуација из више области предност је ВМА – каже професор Раичевић.

ако са становишта науке буду респектабилни. Донећемо закључке и понудити их стручној медицинској јавности у земљи и иностранству. За сада нам није потребан већи број стручњака, јер су поступак коришћења методе и тумачење резултата веома једноставни – каже начелник Клинике за

Проф. др сц. мед. Ранко Раичевић

неурологију и наглашава да нам „високи етички стандарди, добра методологија, адекватан стручни кадар и жеља за сазнањем, али уз скрупулозност према резултатима, дају прилику да верујемо како метода може да буде добра”.

Треба пружити шансу

Професор Раичевић истиче да мозак човека функционише на такав начин да наука, ма колико била агресивна, неће моћи да га спозна у потпуности и да ће мозак увек бити за корак испред покушаја да сазнамо како функционише. Стога терапија представља помак у истраживању.

– Терапија подразумева пуштање одређених квантума енергије који мењају неуронске кругове дефинисане одређеним квантним пољима. Према логици ствари, сматра се да су у неуродегенеративним обољењима, у одређеним зонама, ова поља знатно нарушена. Метода представља вештачко покушавање враћања интегритета тих неуронских кругова, односно поремећених поља. У овој идеји за сада не видимо ниједну озбиљнију назнаку да може бити штетна, јер када бисмо то увидели, никада је не бисмо ни примењивали, не само у квантној медицини него у било којој – каже начелник Клинике за неурологију.

Као дугогодишњи председник Етичког одбора ВМА, поштујући добру клиничку праксу која је „библија за људе у медицини” и етичке стандарде који свима треба да буду присутни у свести, професор Раичевић наводи да се током терапије прате одређени параметри који треба индиректно да прикажу да ли се нешто поправља или се квари и обавезно се прати стање леченог. Каже да је неопходан пристајак пацијента, односно свако може да одбије терапију, јер „оно што је наш доживљај квалитетнијег живота често није пацијентов доживљај”.

– Терапија није штетна и савремена сазнања не говоре ни о каквом утицају на испољавање и продубљивање патолошких стања и поремећаја. У сваком случају заслужује да јој се пружи шанса. ВМА је озбиљна установа са значајним простором за науку и иновације и сматрам да нема бољег поља од неурологије да се овој алтернативној терапијској методи пружи прилика – закључује пуковник Раичевић. ■

Сања АНЂЕЛКОВИЋ
Снимио Даримир БАНДА

УСПЕХ УЧЕНИКА ВОЈНЕ ГИМНАЗИЈЕ

БУДУЋИ ОФИЦИР ПЛЕСНОГ КОРАКА

**Александар Петљански
освојио је две златне
медаље на светском
првенству у модерним
плесовима, одржаном
у италијанском граду
Римини, у мају ове године**

Ученик првог разреда 43. класе Војне гимназије учествовао је у категорији плесних парова и са дугогодишњом партнерком Нађом Грбом освојио две златне медаље у категоријама латино плесови и стандардни плесови.

– У Риминију је одржано традиционално Отворено првенство света у модерним плесовима, на којем је учествовало више од 1.500 учесника са свих меридијана. Задовољан сам освојеним медаљама. Ово није наш једини успех у последње време. У фебруару смо Нађа и ја учествовали на плесном такмичењу у престоници Аустрије, Бечу, и тамо смо освојили прво место у стандардним и друго у латино плесовима, док смо у Риминију награђени златним медаљама у обе категорије – каже Петљански.

Одличним успехом ка злату

У оквиру плесне школе „Војводина денс“ из Новог Сада, Александар и Нађа тренирају као плесни пар скоро три године под будним оком кореографа и тренера Слађане Иванишевић. Међутим, ученик Војне гимназије у „плесним водама“ је већ више од деценију.

– Плесом се активно бавим скоро једанаест година, мада се то у последње време проредило због школовања, што ме није спречило да остварим овако добре резултате. Тренинге и школу усклађујем тако што идем у Нови Сад викендима и тада са Нађом интензивно тренирам како бих надокнадио пропуштено. У Плесном савезу Србије сам на нивоу старијих омладинаца Ц категорије и наставићу истим интензитетом да бих достигао виши ниво. Све се може постићи кад хоћеш и кад волиш то што радиш – истиче Петљански и додаје да му ништа није напорно, јер је већ стекао одређену кондицију и без проблема подноси захтевнији темпо и физички напор.

Он је одличним успехом завршио први разред Војне гимназије и управо због тога наилази на разумевање својих старешина. Свестан је да би лошијим

резултатима у школи себи ускратио поверење претпостављених и могућност да одржава континуитет у тренинзима.

– Уз све ваннаставне активности битно је одржати одличан ниво у школи. Сматрам да ми без тог успеха све ово не би било одобрено, али успео сам да се изборим за себе и докажем да уз обавезе могу да постигнем успех у било којој области. Поставио сам школу и учење на прво место и због тога ми нико не прави проблеме – објашњава Александар и додаје да му је до сада увек одобравано одсуство због плесних такмичења, напомињући да је „све то и оправдао“.

Плес краси сваког официра

27

Главни у одлучивању да Александар почне да тренира плес био је његов отац. И није погрешно одлучио, каже војни гимназијалац.

– Захвалан сам му на томе. Плес је спорт који пружа самопоуздање и побољшава однос између полова и у друштву. А када бих у овом тренутку размислио шта ме спојило с војском, односно шта је заједничко плесу и војсци, дефинитивно бих рекао „појам свестраног и културног официра“. Сваки официр мора да уме да плеше и да има кондицију. Није све само у командовању – нашаоли се Петљански.

У Војној гимназији више не функционише секција плеса, али је планирано да у наредној школској години настави с радом, као некада. Ипак, обилује бројним спортским секцијама.

– На почетку школовања тренирао сам карате, јер имам искуство из основне школе. Међутим, нисам наставио, посветио сам се само плесу, и веома сам срећан због тога. Свакако бих позвао моју генерацију, а и остале, да се баве спортом, јер је то битно у овом узрасту, а ако се одлуче за плес, свакако бих им пружио подршку, јер је плес активност у коју вреди уложити и време и труд – закључује млади плесач. ■

Сања АНЂЕЛКОВИЋ
Фотографија из личне архиве

ПРИВАТНИ СЕКТОР У ОДБРАМБЕНОЈ ИНДУСТРИЈИ

БОРБА ЗА ЖИВОТНИ

Моћна у интернационалним оквирима, компанија „Производња Миле Драгић” бори се за системске промене које ће у Србији дати крила одбрамбеној индустрији и тако створити услове за развој индустрије и привредни опоравак земље

Доктор техничких наука из војничке и официрске породице, с искуством успешног привредника дугим 35 година, у ситуацији је да по ко зна који пут упозорава да држава која не развија одбрамбену индустрију, сигурно не мисли квалитетно на своју безбедност.

– Нема безбедне земље без сопствене одбрамбене индустрије – каже Миле Драгић, власник међународне компаније „Производња Миле Драгић”, основане 1985. године, и додаје да у такве земље не долази страни капитал, а кад нема квалитетних инвестиција, нема ни напретка.

– Привредни и технолошки замајац је традиционално, како у сиромашним, тако и у богатим земљама, увек у производњи за војску, у одбрамбеној индустрији. Волео бих да наша војска буде јака, јер је то најјачи аргумент за одбијање агресора, односно за постојање мира. Зна се одавно, ко не плаћа своју, плаћа туђу војску, а она је увек скупља – истиче Драгић.

Лидер у производњи широког спектра балистичке заштитне опреме, одеће и обуће истиче да 98 одсто људи

у рату страда од шрапнела, те је опремање јединица балистичким заштитним шлемовима, плочама, прслуцима, штитовима и осталим средствима за личну заштиту најјефтинији вид заштите војних снага. Све друго је непоредиво скупље, како лечење рањеника, тако и губитак живота у борби. Подсећајући да је сарадња његове компаније с Војском прекинута 2005, Миле Драгић и данас, 11 година касније, истиче да му је највећа жеља да припадници Војске Србије буду квалитетно опремљени и довољно заштићени за сваку врсту сукоба.

– Сваки амерички војник је до зуба заштићен – каже Миле Драгић – не зато што они посебно брину о својим војницима, већ зато што је улагање у заштиту знатно јефтиније од отклањања последица рањавања. Панцир и шлем чувају војника од рањавања, а сваки рањени војник у борби „окупира” још најмање четворицу или петорицу својих другова, избацујући на тај начин и њих из сукоба. Тако се смањује број војника на попришту, смањује се снага јединице и доводи у опасност извршавање задатка. То је разлог што земље с развијеном и снажном војском доста улажу у заштиту својих снага, у одбрамбену индустрију.

Лидер у индивидуалној заштити

Компанија „Производња Миле Драгић” производи балистичку заштитну опрему попут шлемова, плоча, прслука, штитова и других производа од балистичких материјала. Лидер је у производњи опреме за контролу скупова високог ризика, демонстрација и уличних нереда као што су интервенцијски шлемови, прслуци, штитници за руке и ноге и палица. Поред тога производи противпожарну и хемијску заштитну опрему, као и опрему за маскирање људства и технике. Направљени од висококвалитетних материјала, високе употребне вредности, лагани и удобни, али не мање ефикасни, производи те компаније високо су рангирани у свету одбрамбене индустрије. Њени балистички шлемови и друга индивидуална заштитна опрема налазе се и у војним формацијама земаља НАТО-а, што довољно сведочи о њиховом квалитету.

Програм компаније „Производња Миле Драгић” обухвата високо специјализоване наменске производе, односно опрему за војне и полицијске снаге и друге службе безбедности, опрему за физичко и техничко обезбеђење, приватне агенције и индивидуалну заштиту цивила,

ПРОСТОР

програм за хемијску, противпожарну и техничку заштиту, производњу церата и тешке навлаке за све врсте терета и возила за испоруке, као и програм спортске опреме за лов и риболов.

Процес производње у тој савременој и модерној интернационалној компанији обухвата погоне тврде балистике (заштитне плоче, шлемови и штитови) меке балистике и конфекције (заштитни прслуци, униформе и футроле), обуће и кожне галантерије, интервенцијске и камуфлажне опреме.

– Посебан нагласак јесте на производњи балистичке опреме за индивидуалну заштиту, у чему је компанија „Миле Драгић“ високо рангирана и код нас и у свету.

Наши производи извозе се данас у више од 30 земаља у свету, на свим континентима. Балистички заштитни шлемови, плоче и прслуци производе се по највишим светским стандардима. За њихово тестирање користимо сопствену, веома развијену лабораторију, која представља део нашег производног и развојног процеса. Потврду квалитета такође смо добили и од међународних акредитованих лабораторија из Немачке и Холандије. Било да их тестирамо кроз борбене симулације или у реалним ситуацијама, потврду квалитета добијамо од наших корисника – наводи Миле Драгић, с поносом истичући да је његова компанија сопственим развојем у потпуности освојила готово 50 различитих врста опреме за

потребе Војске Србије, која је усвојена у наоружање, што значи да је прошла сва испитивања по прописаним процедурама, од којих неки данас представљају стандардну опрему наших јединица.

У нека ранија, боља времена, Војска је од те компаније набављала балистичке заштитне шлемове, плоче и прслуке, заштитну одећу и филтрирајућа одела и одела за деминере, камуфлажну опрему и осталу пратећу опрему, попут футрола и торбица за муницију. Војска Србије је, после верификационих испитивања у Војнотехничком институту и Техничком опитном центру, за оперативну употребу усвојила нишан МАРС, монокулар МиниНСеас и ласерски обележивач циља. А онда је све стало. Санкције, сиромаштво, агресија НАТО-а ...

Где смо данас, кад је реч о сарадњи Војске и „Производње Миле Драгић“?

– Извозимо у поједине земље бивше Југославије, земље Блиског истока, бивше совјетске републике, а кад је о нашој земљи реч, немамо баш много чиме да се похвалимо. Наша земља веома мало улаже у одбрамбену индустрију. Некада смо само од извоза наменске индустрије остваривали приход који се мерио милијардама долара. Данас Бугарска од наменске индустрије остварује приход од неколико милијарди евра, запошљава све више радника, доказујући да војна индустрија представља замајак привреде. Наша компанија је својевремено, до 2005. године, учествовала у развоју модела опремања војника за 21. век, а данас реализујемо уговоре веома мале вредности. У међувремену се раде нови нормативи и ми очекујемо да сарадња поново буде на некадашњем нивоу.

Систем мора да се прилагоди

Али, да би се то десило, да би се наде власника и запослених у „Производњи Миле Драгић“ заиста и оствариле, потребно је изменити систем и широм отворити врата за развој приватне иницијативе.

– „Производња Миле Драгић“ је визионар који иновацијама, квалитетом и слухом за развој нових достигнућа помера границе. Недавно смо имали презентацију новог противпожарног одела које је прошло јединствени тест „Термо мен“, први пут реализован у некој од земаља нечланица Европске уније. Приказали смо наше производе намењене војсци, полицији, ватрогасцима, који служе

за заштиту од високих температура и пламена. Тестирали смо и униформе које су у оперативној употреби већ 12 година. Постигнути су изузетни резултати на температурама између 650 и 1.000 степени Целзијуса. Због свега тога, сматрам да имамо право да предложимо и неке измене у

систему, чије норме још коче развој одбрамбене индустрије, посебно приватног сектора у њој. Ми јесмо део одбрамбене индустрије, наши производи извозе се у цео свет, чак и у земље Алијансе, а познато је колико је то тешко остварити, само у Србији наши производи се недовољно користе.

У свету је и данас мало приватних компанија које су, захваљујући искључиво приватном предузетништву и капиталу, без помоћи државе, ушле у сам врх произвођача војне и полицијске опреме. Компанија бележи сталан раст производње, продаје, извоза и профита, упркос тешкоћама с којима се бори у земљи у којој плаћа не тако мали порез на добит. Извоз чини 70 одсто укупног промета.

– Наша је мисија да и даље будемо успешан сервис војске, полиције и других безбедносних служби. Настојимо да и даље, као и до сада, развијамо нове производе који би нам омогућили да останемо у светском врху. Наш процес производње у складу је са стандардима ISO 9001 и ISO 14001, а добијањем сертификата TUF за квалитет, постигли смо светску репутацију – каже Драгић и додаје да целокупан развој око две хиљаде производа компанија реализује сопственим средствима.

Приватна иницијатива је, сматрају стручњаци, за нашу земљу „светло на крају тунела“. Одбрамбена индустрија, са своје стране, може постати онај замајак развоја индустријске производње, смањења незапослености и наде у боље сутра. Потребно је још објединити та два сегмента, приватну иницијативу и одбрамбену индустрију. Да и Србија треба да има јаку наменску индустрију, нико не пориче. То је, посебно у данашњим условима, потребно и због повећања националне безбедности. Имали смо трагична искуства и сазнали на сопственом примеру како је тешко одбранити се у условима санкција и онемогућеног увоза наоружања и војне опреме. Треба ли нам бољи пример за доказивање тврдње да, кад је реч о одбрамбеној индустрији, ослањање на сопствене снаге нема алтернативу. Улагања у наменску индустрију повећавају безбедност земље, омогућавају развој привреде и, на крају, доносе много више него што узимају. ■

Душан ГЛИШИЋ

ИСПОД ШЛЕМА

Пише
Владимир Почуч

У систему који робује форми и бирократији, сматрајући да тако штити појединца од непредвиђених околности, не каже се случајно да папир трпи све. То је последица или незнања или страха. Незнање је, на срећу, променљива категорија. А из страха људи постају и веће незналице но што заиста јесу.

Попут већине магазина, и „Одбрана“ има улогу да информише, едукује и забави своје читаоце. Првенствено припаднике система одбране, мада мисију, у одређеној мери, остварује и у широј јавности. Настављајући традицију војне писане речи дугу 137 година, на медијској сцени у Србији слови за референтан и поуздан извор информација о сектору безбедности. То потврђују они који редовно читају њене странице, као и осталу штампу, поготово недељнике или специјализоване ревије. Нажалост, понекад се стиче утисак да значај наше новине боље препознају људи изван Министарства одбране и Војске Србије.

Иако је информисање одувек представљало битан елемент моралне компоненте војне моћи, несхватљиво је да данас, у време брзог протока и скоро неограничене доступности информација, поједине старешине наше војске, често најодговорније и на руководћим дужностима, не разумеју или погрешно сагледавају улогу и могућности медија. Најпре „Одбране“ – званичног војног гласила. Мада ни према осталима не испољавају претерану наклоност.

Оправдано се намеће питање да ли ће и како такви официри у својој средини благовремено препознати и успешно одговорити на различите облике евентуалних невојних претњи, поготово када је реч о класичном пропагандном деловању или модалитетима информативних операција. Забрињавајућа је и чињеница да новинаре, фото-репортере и уреднике магазина „Одбрана“, надлежне и стручне управо за област информисања, погрешно перципирају или изједначавају с „противницима“ система.

Примера је на претек. Баналних. Обично сведених на пуки формализам, увек у недостатку ваљаних и суштинских аргумената. Стога препрека за

реализацију новинарског задатка постаје и „ненајављен“ лаптоп, фото-апарат, диктафон или недостатак прес легитимације. Добијање информација и фотографисање, скоро без изузетка, није могуће уколико нема одговарајућег „папира“ – одобрења, сагласности, унапред достављених питања за разговор, априори пристанка на ауторизацију и текстова и фотографија.

Погрешно је и помислити да је ту крај. Борба предстоји за сваку изговорену, а у напис преточену реченицу. Образложења су, у најмању руку, бесмислена. Следе исправке већ исправљеног, „надоградња“ књижевног језика сувопарном терминологијом, уз незаобилазно изражавање у скраћеницама и одбацивање сјајних документарних записа објективом због „избледеле“ униформе, изгужване кошуље, застареле технике... Тако слика војничке стварности постаје и сувише „умивена“, нереална, некада непристојно афирмативна, што се, гле незнаћења, спочитава управо онима који само поштују стандарде новинарске професије. Никада на рачун туђе.

У систему који робује форми и бирократији, сматрајући да тако штити појединца од непредвиђених околности, не каже се случајно да папир трпи све. То је последица или незнања или страха. Незнање је, на срећу, променљива и прилично „растегљива“ категорија. Страх, међутим, људе чини и већим незналицама но што заиста јесу. Из страха постају и сујетни, и сурови, и подозриви. А сујетни људи су, тврди Свети Јован Лествичник, у рату највеће кукавице. Пропорционално успону на друштвеној лествици расте њихов страх. По правилу заборављају Његошове речи – „Страх животу каља образ често!“ Изгледа да ни ми нисмо изузетак. ■

КАКО СЕ ОСЛОБОДИТИ НАПЕТОСТИ

РАЗГРАДЊА СТРЕСА

ПИШЕ мр сц. мед. др Татјана МИШИЋ

Техника Eye movement integration (EMI) јесте ментални алат који може веома брзо и ефикасно да смањи стрес, чак за 70 одсто, или да га разводни, и, истовремено, повећа емоционалну стабилност личности. Она омогућава да мозак обради стресно искуство тако што се стимулише и интензивира рем фаза сна у будном стању и доводи до брзе и ефикасне обраде негативних емоција. Техника се једноставно примењује, а делује — чудесно.

Медицинска пракса потврђује да је стрес природно стање у коме се налазимо. Није изазов да живимо потпуно ослобођени од стреса, да будемо изоловани од њега, већ да препознамо када се тачно налазимо у стању стреса и како да се не инфицирамо токсичном енергијом осуде и кривице.

Током живота најчешће се природно понашамо тако што, углавном, региструјемо оно што нам недостаје. Особе у радном односу најчешће су оријентисане на то да буду у свом максимуму целе недеље, двадесет четири сата дневно. Такође, човек у свом уму често не заборавља неке поступке других људи и не опрашта им, а то сигурно свако људско биће уводи у стање стреса. Стога, најчешће влада мишљење да је живот ослобођен од стреса илузија која не постоји и да се сви кад-тад враћамо у сурову реалност. Када уђемо у ту сурову реалност, можемо да употребимо Eye movement integration (EMI) технику и ослободимо се стреса за десетак минута.

Таква техника јесте ментални алат који може веома брзо и ефикасно да смањи стрес, чак за 70 одсто, или да га разводни и, истовремено, повећа емоционалну стабилност личности. Као терапијска метода користи се за постизање

тренутног ослобађања од стреса и пружа могућност да с малом интервенцијом дођемо до великих помака у личном и професионалном развоју. Развили су је Конира и Стив Андреас 1989. године како би третирали тешке емоције настале трауматичним доживљајима изазваним стресом. Касније су на бази EMI технике настале методе Wingwave или EMDR, али је њихова суштина, ефикасност и примена непромењена.

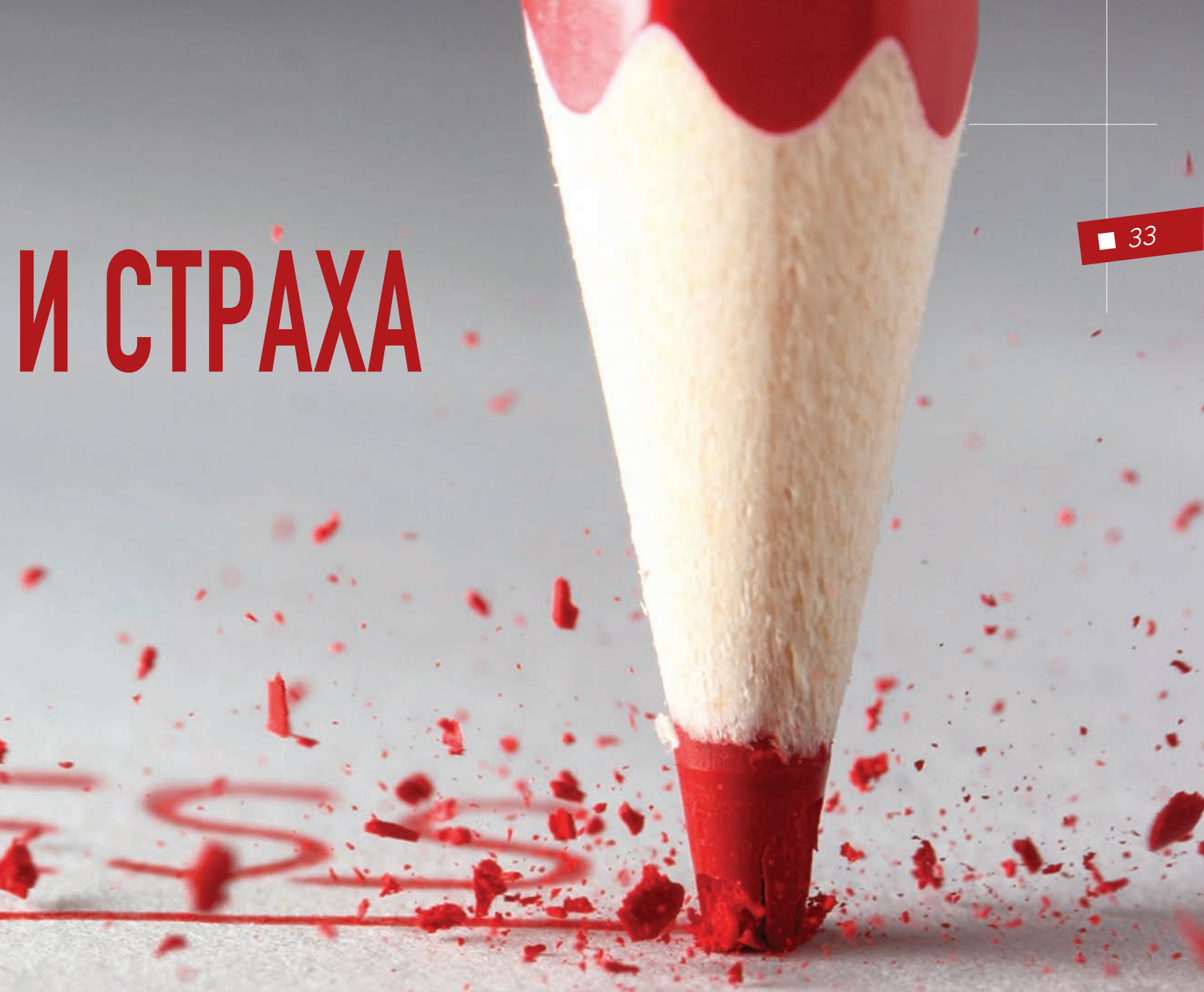
EMI технику успешно користе руководиоци, менаџери, спортисти и сви који желе да повећају професионалне перформансе и унутрашње стање благостања. Примењује се терапеутски, мада је свако може користити и самостално, уколико је за то обучен.

СТРЕС — ЗАКЉУЧАН У НАШОЈ ГЛАВИ

Природа је регулисала да мозак аутоматски, без утицаја наше воље, обрађује феномен који постоји, тачније наш несвесни материјал, када се налазимо у дубокој REM фази сна. Реч је о оном моменту током сна када се наше очи покрећу лево-десно. Поменути аутори утврдили су да је то

И СТРАХА

на неки начин повезано с разградњом одређених стресних ефеката, које смо задобили током дана. Природно, у току дана доживимо мање или више стресних ситуација, нешто нам се догоди што нас покрене, а у току сна имамо Eye movement integration покрете, који тај стрес разграђују.

Међутим, емоције које настају као догађај, који називамо стресом, могу остати забележене у нашој меморији у форми слике, звука, мисли и телесних сензација. Уколико имамо довољно сна, стрес може да се разгради. Ако је стрес превисоког нивоа или је сан невољан, дешава се да такви импути остају заувек закључани у нашем нервном систему – као стрес који носимо са собом. Када не спавамо довољно, неки догађаји који су се десили током дана могу бити интензивнији. Ми тада у

РЕМ фази сна не разградимо стрес који смо доживели и он остаје у блокади у нервном систему.

Брачни пар Андреас установио је да можемо да симулирамо покрете очију и у будном стању и да успемо да разградимо блокаде које су настале због јаким стресних ситуација. Техника коју су развили омогућава да мозак обради то искуство тако што се стимулише и интензивира РЕМ фазу у будном стању, што доводи до брзе и ефикасне обраде негативних емоција. То је веома једноставно и делује – чудесно!

Пракса је показала да је та техника веома корисна код људи који су изложени јаком стресу у неким ситуацијама, као на пример спортисти, хирурзи и остали, те да би требало да је редовно примењују.

РАЗЛИЧИТИ ПРИМЕРИ

Технику Eye movement integration користе успешни руководиоци, менаџери, спортисти и сви они који желе да повећају професионални перформанс и унутрашње стање благостања. Често се користи у фудбалским клубовима. У Немачкој, на пример, један клуб има толико оспособљених

људи за коришћење ЕМТ технике тако да у полувремену утакмице играчи само за неколико минута разграђују стрес и блокаде. Тек тако растеређени развијају стратешки приступ такмичењу. Примењује се терапеутски, мада је свако може користити и самостално, уколико је за то обучен.

Не можемо да објаснимо како то механички функционише с Eye movement integration техником, међутим, многобројни примери и искустава доказују да она делује у пракси. Такође, том техником могу да се разграде и неки велики ирационални страхови. На пример страх од зубара, од летења, страх од наступа. Исто тако, могу успешно да се разграде трауматични и ирационални страхови. Поменута техника, у комбинацији с осталим методама лечења, може да направи велике помаке.

Интересантно је да ЕМИ техника не оптерећује ни оног ко је користи нити терапеута који ради са њим. Терапеути не морају да буду медицинске струке, а потпуно слободно могу да је примене без икаквих контраиндикација и људи који нису терапеути.

Током терапије особа коју „третирамо“ не мора да износи садржај свог стреса, што је добро, јер многи људи не желе да причају о детаљима својих стресних ситуација, проблема или емоција. Довољно је да пацијент зна који му садржај изазива напетост или да региструјете емоцију присутну у организму, па да онда терапеут примени Eye movement integration технику.

ПРИМЕНА ЕМИ ТЕХНИКЕ

ЕМИ технику изводи стручно обучени терапеут, тачније људи који су завршили обуку, али за само неколико тренутака можемо и сами себи делимично да помогнемо. Потребно је удобно се сместити у столицу, у канцеларији или на неком другом месту, повезати се мислима са својим осећајем трауме или стреса, а онда удахнути и издахнути ваздух и пратити погледом (отворених очију) од једног до

Када се том техником смањи ниво стреса, могу се применити и неке друге како би се оснажила особа. Терапеути који раде са људима под стресом могу да помогну и себи, да се не би повезивали с туђим трауматичним тренуцима, што за њих може да буде веома оптерећујуће.

Помоћу ЕМИ технике истражујемо искуство које је довело до трауме или стреса, не садржајно, већ тако што истражујемо субмодалитете кроз слике, звуке или емоције. Веома је важно да особа региструје у свом уму која је то тачно емоција и да на њој примени ову терапеутску технику.

мислимо о томе шта изазива стање стреса, шта је наша ирационална траума, где нам се у мислима појављује емоција. Да ли је, можда, реч о слици, осећају или је тескоба у неком делу тела који треба истражити. Када региструјемо тај осећај, имамо индикатор на основу кога ћемо моћи да измеримо да ли је дошло до смањења стреса. То су релативно једноставне технике које може свако од нас да изведе, а веома су корисне.

Иако ЕМИ технику изводе стручно обучени терапеути, тачније људи који су завршили обуку, за само неколико тренутака можемо и сами себи делимично да помогнемо. Потребно је да се удобно сместимо у столицу, у канцеларији или на неком другом месту, повежемо се мислима са својим осећајем трауме или стреса, онда удахнемо и издахнемо ваздух и шетамо погледом (отворених очију) од једног до другог угла зида. Потом, поново удахнемо и издахнемо и поновимо покрете очима од угла једног до угла другог зида. Све време треба веома интензивно мислити на емоцију коју изазива стрес у телу. То треба учинити неколико пута. На тај начин симулира се РЕМ фаза у мозгу, која

другог угла зида. Потом, удахнути и издахнути и поновити очима покрете од угла једног до угла другог зида. Све време треба интензивно мислити на емоцију која изазива стрес у телу. То се понавља неколико пута. На тај начин симулира се РЕМ фаза у мозгу, која се дешава током сна. Тако можемо делимично помоћи свом кибернетичком систему, а уз помоћ особа које у потпуности познају ЕМИ технику и у потпуности се ослободити стреса.

се дешава током сна. Тако можемо делимично да помогнемо свом кибернетичком систему, а уз помоћ особа које познају ЕМИ технику и да се у потпуности ослободимо стреса.

Осим тога, сви заинтересовани могу да се детаљније информишу о Eye movement integration техници на интернету. Едуковани стручњаци објашњавају како се тачно она изводи. То је основа која се постепено надограђује. Уз додатно проучавање и испробавање те методе свако може добити још више идеја о томе како да се практично ослободи стреса. ■

Ауторка је специјалиста опште медицине, CertMD-ORT, акупунктуре, квантне медицине у ВМЦ „Славија“

СВОЈЕВРСНА МЕТОДА ОПУШТАЊА

Поставља се питање како да то новодобијено стање учврстимо као трајни ефекат. Требало би, заправо, да раз-

Постмодерна на острву

Пише
Владимир
Вјештић

Статистичари су установили да је Брегзит изгласала средовечна британска провинцијалка. Значи ли то да креатори порука у кампањама посебно треба да обратe пажњу на ујну Светлану из Котраже.

На полувремену шеснаестине финала Европског фудбалског првенства између Француске и Северне Ирске, учим сестрића (завршио први гимназије) постмодернистичким поставкама и принципима. У публици седи први човек „државе с најлепшом химном” (то он каже, свиђа му се Марсељеа).

– Најлепша је, заиста, осим ако није – уводим га у тему.

– Како то мислиш, јесте, сем ако није?

– Па ето... Рецимо, Франсоа Оланд је председник Француске. Француска – Франсоа. Лепо. Као кад би у Србији председник био Србислав. А Дејвид Камерон није председник Камеруна, већ британски премијер. Е зато је морао да поднесе оставку.

– Није исти принцип као код химне, карикираш! Плус није зато. Због Брегзита!

– Аха, добро. Лепо што пратиш. Идемо испочетка. Енглези нису за Брегзит, сем оних који јесу. Шта мислиш о томе?

– Хаха, занимљиво је... Јел то нека „британска антитеза”, нешто као „словенска”, Или грми ил` се земља тресе, нити грми... Већ оно море нешто у мраморје!

– Није, али је занимљиво да видимо ко од Енглеца јесте, а ко није, и којих има више.

– Па већ смо видели, више је ових што би да се земља тресе, Европа да се тресе, хаха! Предлажем ти, ујаче, да се преформулишеш. Дакле, Британци јесу за Брегзит, сем оних који то нису.

(Видим ја да је ученик Математичке гимназије, коме изнад кревета пише „Питагора је мој бог”, брзо савладао „увод у постмодерну” и да долазимо на његов терен – сурова статистика.) Утишава ТВ рекламе и настава...

– Види, ти си политиколог. Размишљаш, анализираш, извлачиш закључке, предвиђаш... Ја читам новине и само укрштам податке, мозак чувам за размишљање о важнијим стварима! Педантни статистичари, знаш, то су они што редовно иду код педикира, установили су да је Брегзит изгласала средовечна британска провинцијалка. То није она Балашевићева, што је често спомињеш јер

„лети изнад мора осредњих”. То је госпођа с којим килограмом више, из Стратфорда или Борнмута, чији је стандард испод средње класе.

– Ето прилике да ови што креирају поруке у кампањама обратe пажњу на ујну Светлану из Котраже, испаде да она одлучује – покушавам да вратим причу на „свој” терен, ал’ цаба...

– Пустити то, него идемо даље.. „Д’одемо” је заокружило 61 одсто Британаца старијих од 60 година, плус сиромашни, физички радници и незапослени, њих 64 одсто, а 57 процената жена је за излазак. Млађи од 25 су више од 70 одсто били за останак, али изгледа да су многи преспавали тај дан – наслутих призивак сете код шеснаестогодишњака.

Оставих „постмодернистичку” поподневну игрицу и одлучих да га вратим на суштину.

– Да се не шалиш, па да помислиш да „Брегзит Британци” не воле Европу! Највећи број њих није ни размишљао о њој, колико год ти то можда звучи чудно. Размишљали су, а то и твоја статистика говори, како да промене ситуацију која им се не свиђа, свој животни стандард који опада и будућност која им је неизвесна. А Брегзит се понудио као најснажнија варијанта рушења „статуса кво”! И мада се знало да ће многи становници Британије гласати за, готово нико није стварно веровао да би се Брегзит могао догодити.

– Осим оних који јесу – каже он.

Покушавам да на духовит начин изађем из фајта у коме ми је дрско и безочно одузето оружје.

– Добра ствар је што ћемо сада ми лакше ући у Европску унију, сад кад Енглези изађу. И забораве да затворе врата.

– Осим ако не забораве, и затворе их. Онда нећемо.

– Шта год буде, обрали смо бостан. И ми и Енглези.

– Осим ако нисмо – каже он.

Срећом, почело је друго полувреме... ■

ТЕШКИ МИТРАЉЕЗИ НА ХЕЛИКОПТЕРУ

МОДИФИКОВАНА *ОСМИЦА*

На основу ратних искустава 1993. године

модификован је један хеликоптер Ми-8

на који су уграђена четири тешка

митраљеза „браунинг” (Browning)

за ватрену подршку специјалним снагама

Током борбених дејстава у јесен 1991. и пролеће 1992. формиран су тимови за извлачење посада оборених летелица које су чинили припадници 63. падобранске бригаде и посаде транспортних хеликоптера Ми-8. За ватрену подршку на тим задацима падобранци су имали само лично пешадијско наоружање, којим су из ваздуха могли дејствовати са стандардног носача постављеног на леви бок код врата и кроз отворене прозоре. Сразмерно велики, Ми-8 није имао пасивну заштиту од дејства противника из стрељачког оружја и лаких преносних ракетних система ПВО.

Како је тим за СТС требало да изврши задатак високог ризика, једно од решења било је да се барем обезбе-

митраљезима за потребе ватрене подршке посебних задатака и самоодбрану. У командни тог вида 15. јануара 1993. потписана је наредба на основу које су у Ваздухопловном опитном центру (ВОЦ) модификовали један хеликоптер. У периоду од 25. јануара до 6. маја 1993. интегрисани су митраљеви и проведена интерна испитивања на земљи и у лету на Ми-8 евиденцијски број 12364, фабрички број 10986 (произведен у заводу Казањ 19. септембра 1980, а примљен у наоружање 30. јануара 1981). Ремонт на тој летелици завршен је фебруара 1992. у заводу „Мома Станојловић“ и задужена је у ВОЦ-у. Зато је била „при руци“ када је из Земуна стигла наредба да се изради платформа за ватрену подршку.

Замишљено је да наоружање буде стално, односно на фиксираним носачима, али под условом да се елементи конструкције носача митраљеви поставе без деформација и разарања структуре летелице.

Изабрани су митраљеви америчког порекла „браунинг“ (Browning) у калибру 12,7 mm (.50) у два модела: авионски митраљез АН/М3, који се могао наћи у складиштима РВ и ПВО у великим количинама (почетком деведесетих година у инвентару вида налазило се знатан број авиона „јастреб“ и „галеб“ наоружаних са три, односно два АН/М3), и „пешадијски“ митраљез М2 ХБ, коришћен у ЈНА као средство ватрене подршке на треношцу или на борбеним возилима.

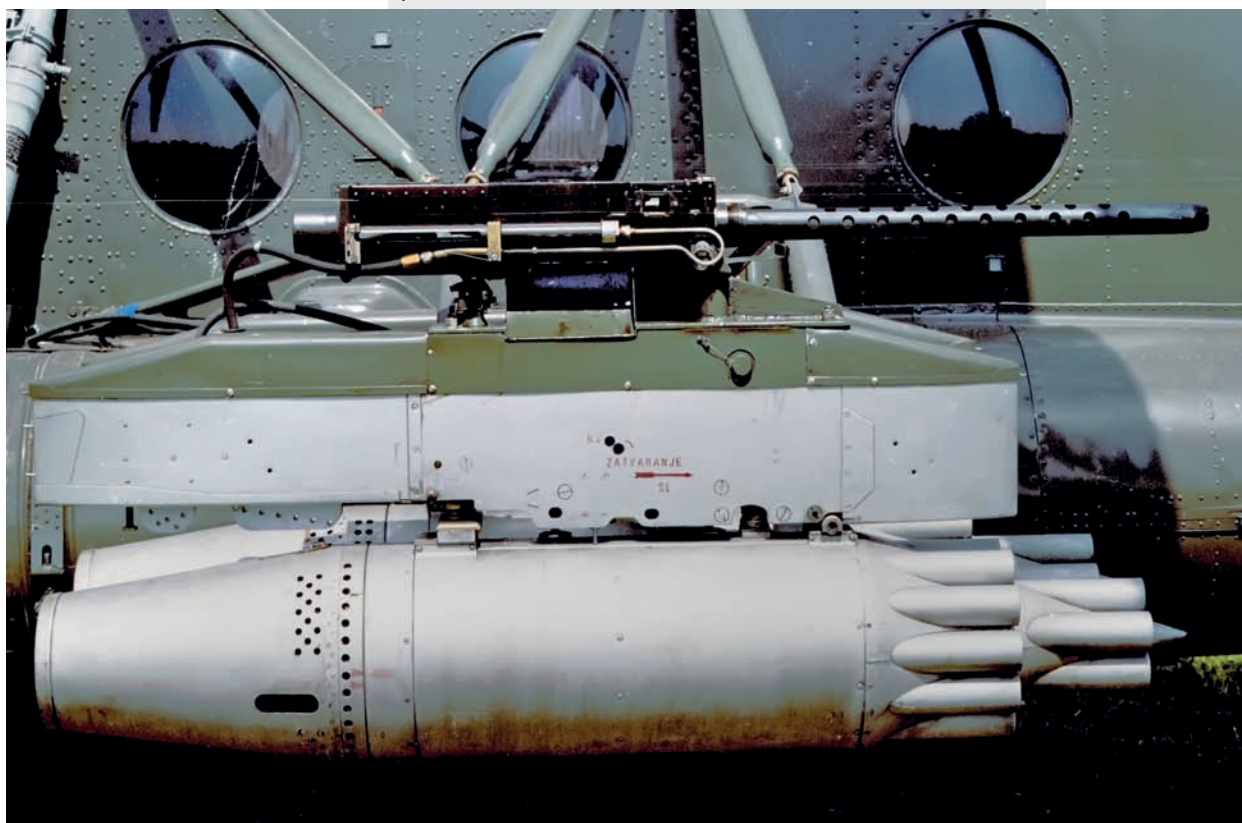
У изворним документима из времена рада на пројекту наоружаног Ми-8, уместо ознаке митраљеви М2 ХБ, он је представљен као АН/М2, као авионски митраљез који је био познат у РВ и ПВО, јер је коришћен педесетих година на америчким ловцима бомбардерима Ф-47Д „тандерболт“ (Thunderbolt) и домаћим ловцима С-49Ц. Питање ознаке није важно јер су сви митраљеви са реномираним именом „браунинг“ користили исту муницију .50 ВМГ.

Митраљез АН/М3 постављен је на горњи део носача, а поодвешени су лансери невођених ракетних зрна УБ-16 (ВОЦ)

ди солидна ватрена моћ за подршку пре приземљења и током извлачења оборене посаде.

Ратна искуства као повод

Ратна искуства била су повод да се захтев Команде Корпуса специјалних јединица (КС) од 17. децембра 1992. пошаље на адресу Команде РВ и ПВО како би се изузео један Ми-8, који би био наоружан тешким

На модификовани Ми-8 постављена су четири митраљеза. Два авионска митраљеза АН/МЗ са уређајима карактеристичним за авион „јастреб“ уграђена су на горње решетке гредастих носача, који су били предвиђени за лансере невођених ракетних зрна УБ-16. Угао уградње митраљеза био је минус 1° у односу на конструктивну хоризонталну линију трупа хеликоптера. Носач је израђен од челичног лима дебљине 8 mm и причвршћен је за решетку гредастог носача БДЗ-57К. На носач је заварен усмеривач чаура. Задњи ослонац митраљеза био је стандардни ослонац за везу са конструкцијом авиона „јастреб“, а потпора предњег ослонца механичком обрадом прилагођена је Ми-8. Позиција митраљеза омогућавала је да се лансери УБ-16 подвесе и користе као у нормалној конфигурацији наоружавања Ми-8.

Муницијска кутија израђена је од лима и постављена је на хоризонталне пречке решеткастог носача. У кутију се могло сместити од 200 до 220 метака. Током гађања чауре су се усмерено одводиле у страну, а карике су слободно падале. У кабини су постављене команде митраљеза за електрично окидање и ракетирање електропнеуматском командом преко славине пнеуморепетитора постављеног иза митраљеза. У пилотској кабини био је нишан ПКВ са нишанском камером, као део стандардне опреме Ми-8.

Унутар летелице била су два митраљеза М2 ХБ. Један митраљез постављен је на бочна врата на стандардни носач

Митраљез на предњим вратима Ми-8 у „маршевској“ позицији (ВОЦ)

На задњем делу шперитне кабине Ми-8 постављен је митраљез М2 ХБ (ВОЦ)

стрељачког оружја, који је припадао летелици са малим модификацијама – израђена је нова потпора ослонца митраљеза и дограђен је подесиви ослонац причвршћен доњим крајем за под теретне кабине. Ослонац је додатно укрутио носач и прихватио је силу трзаја уназад. За пуњење митраљеза дорађен је муницијски сандук, која је скраћен како би се оружје слободно закретало на бочним вратима. Зато није могла да се користи уобичајена муницијска кутија, па је реденик од 100 метака морао се сложити у сандук.

Четврти митраљез за дејство у задњој полусфери био је на ивици теретног простора. Постављен је на треножац са носећим елементом израђеним од челичне цеви дужине 350 mm и пречника 30 mm за који су заварени стандардни „Л“ профил 35×35 mm и две челичне цеви причвршћене за под кабине. Виљушка ослонца уједно ограничава покретање митраљеза по висини и на тај начин отклоњен је ризик од нехотичног дејства по летелици. Покретање по правцу ограничено је дужином цеви, јер када се на уста митраљеза постави скривач пламена у крајњем положају, задржава се задњим оквиром кабине. Митраљез је имао стандардну муницијску кутију за 100 метака у реденику. Чауре и карике су слободно летеле у ваздух или падале у теретни простор. Било је предвиђено да модификована летелица лети без шкољкастих дводелних врата, која су затварала теретни простор.

Гађања на полигону

На Ми-8 број 12365 прво су уграђени спољашњи митраљези у сарадњи Ремонтног завода „Мома Станојловић“ и ВОЦ-а. Постављени су под углом од минус 1° према прорачуну урађеном на захтев да се путања зрна митраљеза сече са путањом невођеног ракетног зрна БР-1-57 на домету од 1.000 метара. Прорачунато је да се

максимални домет од 6.652,26 метара (7.272 јарди) постиже у гађању под елевацијом од 35°.

Ректификација осе цеви митраљеза урађена је у Заводу, затим су уследиле провере уградње и прво гађање на земљи на Полигону „Чента“ – појединачно са по пет метака и кратким рафалима са по једним редеником од 40 метака. Следећи корак било је гађање у лету у „Ченти“ на мету од 3×3 m са утрошком од 64 до 98 метака по митраљезу на сваком лету. Највећи број погодака постигнут је у режиму прогресивног лета брзином од 100 km/h, без обзира на висину лета. Довођење нишанске тачке на мету било је у том режиму тачније у односу на друге режиме, нарочито при минималним брзинама и лебдењу, када је летелица веома осетљива на командовање по свим осама и тада је постављање крста нишана на мету веома отежано.

Када је брзина лета већа од 100 km/h услови за гађање су повољни. За довођење нишанске тачке на мету на даљини од 1.000 m у мирној атмосфери било је потребно само да се коректно одржава правац лета. За гађање из прогресивног лета на даљинама изнад 500 m било је потребно мало оборити нос летелице, а на 1.500 m мало подићи.

Накнадно су у ВОЦ-у, уз усмени договор са припадницима КСЈ, постављена два унутрашња митраљеза. Један лет са гађањем извршен је као део припреме за тактичку вежбу, а други је био на вежби проведеној са КСЈ. Из сваког митраљеза дејствовало се са 200 метака. Стрелци из 63. падобранске бригаде гађали су при брзинама од 0 до 160 km/h, са висине од 10 до 50 m на удаљености од мета од 400 до 1.200 метара. Њихова процена било је да је отежао гађање бочним митраљезом у заокрету, затим да је у силажењу стрелац задњег митраљеза могао да коригује гађање само по трасирајућим зрнима због вибрација, ограниченог положаја за нишањење по елевацији, неудобног положаја стрелца и мале густине ватре и великог растурања.

Закључак после дејстава на полигону био је да је решење уградње спољних митраљеза задовољило постављене захтеве и да они дејствују безотказно и безбедно по летелицу. Такође, утврђено је да је предвиђена количина муниције довољна за дејство од приближно 10 секунди, а да велика ватрена моћ омогућава да се „избаце из строја“ лако оклопљени циљеви.

У гађању из унутрашњег митраљеза на вратима установљено је да муницијска кутија не обезбеђује поуздано вођење реденика и то је проузроковало велики број застоја. Стрелци из 63. падобранске бригаде проценили су да ватрена моћ унутрашњих митраљеза није довољна за очекиване ефекте по живој сили и техници због недовољне брзине ватре и количине муниције.

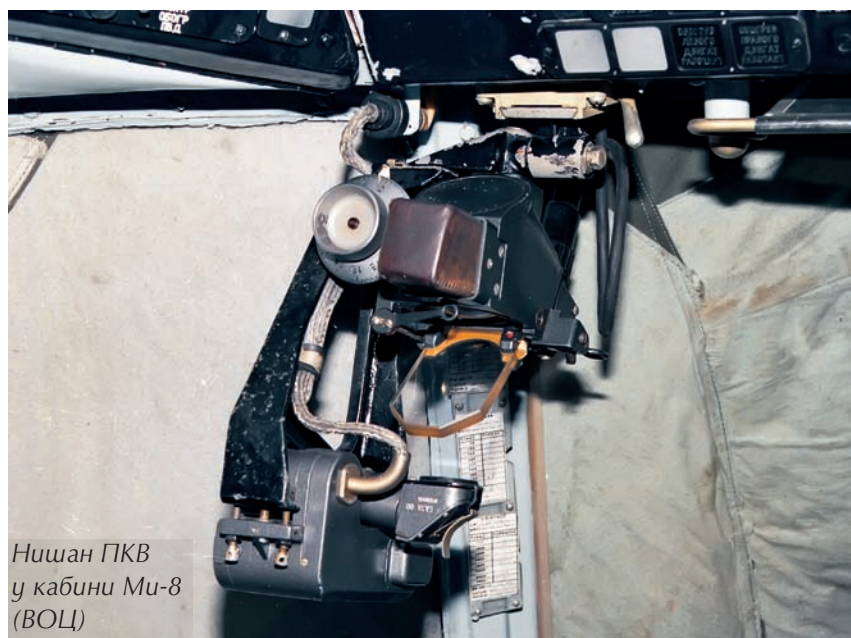
Како би се спровело испитивање уградње тешких митраљеза извршено је 25 летова са Ми-8 у трајању од 7 часова и 35 минута. Утрошено је 1.453 метка ПЗ и ПЗО (сваки пети) са спољашњих митраљеза и 750 метака са унутрашњих митраљеза.

На вратима Ми-8 у позицији за дејство митраљез је постављен на носач и учвршћен додацим ослонцем за њод шерејне кабине (ВОЦ)

На основу резултата испитивања Команда КСЈ предложила је да се настави са пројектом интеграције митраљеза и да се преправи шест комада Ми-8. Приоритети тог времена били су другачији и све је стало само на провери функционалности уградње тешких митраљеза на једином Ми-8. ■

Александар РАДИЋ

Нишан ПКВ у кабинџ Ми-8 (ВОЦ)

ВЕСТИ ВЕСТИ ВЕСТИ ВЕСТИ ВЕСТИ

ТЕСТИРАЊЕ ДИЗЕЛАША POLARIS MRZR-D

Америчка компанија „Polaris Defence“, произвођач теренских возила, четвороцикала-квадова и моторних санки, од маја ове године почела је производњу лаког теренског возила MRZR-D (Diesel). Возило има четворотактни SOHC троцилиндрични турбодизел мотор од 88 КС и погон на сва четири точка. Основна верзија има четири седишта. Задњи товарни део возила је модуларан и могу да се поставе још два додатна седишта или да се сместе два болничка носила. Од остале опреме возило има витло, ИЦ фарове и платформу за наоружање. Може се транспортовати хеликоптером или десантирати падобраном.

Маринци 2. батаљона 5. пука морнаричке пешадије САД тестирају први контингент од 15 лаких теренских возила дизелаша Polaris MRZR-D. Та возила ће се користити на предстојећој међународној поморско-копној вежби на Пацифику „RIMPAC 2016“. Након тога, Команда за специјалне операције Маринског корпуса (MARSOC) анализираће да ли су та возила неопходна за одређене операције у којима се ангажују специјалне снаге маринаца и извршити евентуална поручбина.

Америчке специјалне снаге КоВ и РМ користе Polaris возила од 2013. године. Команда за специјалне операције SOCOM добила је 2015. године 2.000 возила Polaris MRZR (верзија са бензинским мотором), од чега је 1.700 MRZR-4s (са четири седишта) и 300 возила MRZR-2s (са два седишта). Таква возила која спадају у категорију тзв. ATV (енг. All-terrain vehicle) масовно се користе у специјалним снагама више од 20 земаља света. Одлично су се показала на теренима у Ираку и Авганистану. Користе се за извиђање, контролу територије, превоз извиђачких група, снајпериста, рањеника или дотур муниције и опреме на тешко приступачним теренима. Најчешће су наоружана митраљезима или аутоматским бацачима граната.

НОВА СНАЈПЕРСКА ПУШКА НЕМАЧКИХ КОМАНДОСА

На основу захтева немачких специјалних снага, Бундесвер је 2014. године расписао тендер за набавку снајперске пушке у калибру 8,6×70 mm (.338 Lapua Magnum). На тендер су се јавиле немачке компаније „Unique Alpine AG“, која је понудила TRG-3 A4, и компанија „Haenel“ са моделом RS9. Након обављених трупних испитивања и строге бирократске процедуре, немачка војска одлучила се за модел Haenel RS9, што је, уједно, била и најповољнија понуда. Оружје је добило војну ознаку G-29 (нем. Gewehr 29), а до краја 2016. године, специјалним јединицама KSK и KSM биће испоручено 115 пушака. G-29 замениће снајперску пушку Accuracy International AWM, калибра 7,62×67 mm, која је у наоружању још од 1997. године.

Пушка G-29 (Haenel RS9) је репетира са обртно-чепним затварачем калибра .338 Lapua Magnum. Конструисали су је оружари компаније „Haenel“ у сарадњи са бившим припадницима немачких специјалних јединица. На тестирањима је показала врхунску прецизност и има ефикасан домет од око 1.500 метара. Дужина пушке је 1.300 mm, а тежина око 7,54 kg, што је сврстава у теже пушке тог калибра (нпр. финска снајперска пушка SAKO TRG-42 истог калибра, тешка је само 5,1 kg). Пуни се оквиром капацитета 10 метака. Цев је слободна (енг. free-floating barrel), тврдо

хромирана и дуга 685 милиметара. Кундак је подесив у свим правцима и преклапа у леву страну, што смањује дужину пушке при транспорту на 990 милиметара. Спољни делови пушке обложени су специјалним премазом „laflon“ у смеђој боји (RAL8000 боја по немачком стандарду). Тај премаз је развијен специјално за војне потребе. Осим маскирног својства боје (може бити камуфлажни), има одличну хемијску отпорност на корозију, воду, киселину, ацетон, бензин и нафту. Штити оружје од гребања и хабања, као и од утицаја временских услова на температурама од -40 до +60 степени Целзијуса.

Пушка G-29 намењена немачким командосима, биће опремљена оптичким нишаном немачке производње Steiner-Military-Zielfernrohr (5-25×56) и шведским рефлексним нишаном Aimpoint Micro-T2, постављеним на оптички нишан. Оба нишана монтирана су на тактички носач немачког произвођача „Era-Tac“.

Фабрика „Haenel“ производи још и модел RS8 у калибрима .308 Win. и .300 WinMag, за који су већ заинтересовани немачка полиција и специјална јединица GSG-9. У понуди је и модел RS8 Subsonic у истим калибрима, верзија са интегрисаним пригушивачем. ■

КОМПАКТНИЈИ ПУШКОМИТРАЉЕЗ ЗА РУСКЕ СПЕЦИЈАЛЦЕ

Министарство унутрашњих послова Руске Федерације расписало је тендер који има за циљ набавку новог пушкомитраљеза под кодним називом „Токарљ-2”. На тај тендер позване су све домаће компаније које се баве конструисањем и производњом стрелачког наоружања. Пушкомитраљез би био намењен јединицама специјалне намене МУП-а (ОМОН и СОБР), а користио би се за ватрену подршку јуришних тимова приликом извођења специјалних операција у урбаној и руралној средини, где је поред густине ватре битно и лако манипулисање оружјем у просторно ограниченим условима. Иако руски специјалци у свом арсеналу имају одличне пушкомитраљезе у калибрима 7,62 (ПКМ, ПКП „печенег”) и 5,45 mm (РПК-74М), очигледно им је неопходан лакши и компактнији пушкомитраљез у малом калибру (попут белгијског Minimi).

Према тактичко-техничком захтеву, пушкомитраљез би требало да буде у калибру 5,45×39 mm (стандардни метак за АП АК-74) и то у варијанти са дужом и краћом цеви. Пунио би се редеником из мале и велике муницијске кутије, али и стандардним оквирима за АК-74 и пушкомитраљез РПК-74. Мора бити компактан, са металним бочно преклапајућим кундаком, тако да његова дужина не прелази 900 mm (верзија са дужом

цеви), односно 750 mm (верзија са кратком цеви). Оружје би требало да има тактичке шине, ножице, предњи рукохват, механичке нишане за гађање на даљинама до 800 m, али и одговарајући оптички нишан. Један од захтева је да нишанџија њиме може лако да рукује када користи дебеле зимске рукавице (шири браник обараче,

крупније команде на регулатору паљбе, лако доступна ручица за пуњење, удобан пиштољски рукохват и др.).

За развој новог пушкомитраљеза обезбеђено је 25,5 милиона рубљи. Према неким изворима компанија „Завод имени Дегтярёва” озбиљан је конкурент на том тендеру. ■

Припремио Бојан РАЈИЋ

КИНЕСКИ ПРОТИВТЕРОРИСТИЧКИ БАЦАЧ РАКЕТА

На међународном сајму наоружања и војне технике у Казахстану „KADEX 2016”, одржаном почетком јуна ове године, кинеска компанија „Poly Defence” представила је најновији ручни бацач ракета који се испалује са рамена под назвом „Shocker-1”. Тај потпуно нови концепт бацача, тзв. „Counter-terrorism Shoulder-launched Rocket”, намењен је за противтерористичка дејства у урбаној средини где је потребно пробити препреку, отворити пролаз и нанети што мање колатералне штете (повреда таласа, сопствених снага, уништења објеката). Може да

се користи на даљинама до 200 метара против лакооклопљених и моторних возила, зидова од пуне цигле дебљине до 120 mm или забарикадираних дрвена врата дебљине не веће од 150 милиметара. Бацач се састоји од лансера и ракете, а опремљен је оптичким нишаном.

За разлику од традиционалних пројектила, бојева глава ракете „Shocker-1” конструисана је да пробија препреке високим притиском ударног таласа при чему бојева глава потпуно сагори у експлозији па је парчадно дејство готово минимално. То је посебно важно јер омогућава безбед-

но дејство ракетним бацачем у услови-ма борбе на кратким растојањима. ■

ЛОНДОН РЕКАО „ЗБОГОМ” БРИСЕЛУ

ЗЕМЉОТРЕС ЗВАНИ БРЕГЗИТ

У политичком смислу највећи изазов за Унију сада је јачање евроскептичних снага у појединим земљама, које би охрабрене британским сценаријем могле да пођу истим путем. Разлози због којих су Британци после четири деценије гласали за излазак актуелни су и у осталим, нарочито богатијим чланицама ЕУ попут Француске, Холандије, Данске, Шведске, Аустрије... У већини тих држава један део политичких елита гласно је поздравио резултат британског референдума и затражио слично плебисцитарно изјашњавање сопствених грађана.

ПИШЕ Александар ПЕТРОВИЋ

Н еколико сати пошто су најутицајнији острвски медији објавили да већина грађана Уједињеног Краљевства жели напоље из Европске уније, британски премијер Дејвид Камерон стао је испред врата резиденције у лондонској улици Даунинг број 10 и јавно признао пораз идеје коју је заступао. Премијер је резултат референдума назвао изузетним „огледом демократије” и подвукао да је дужност руководства земље да одлуку народа спроведе у дело. У надахнутом (неки би рекли и потресном) обраћању нацији, Камерон је рекао да ће влада учинити све да обезбеди политичку и финансијску стабилност земље, те да се ништа неће променити „преко ноћи”. Он је најавио да ће се, најкасније до октобра, повући са функције јер, како је рекао, ново и свеже руководство треба да поведе британски брод ка новој луци.

Нема сумње да се у петак 24. јуна догодио тектонски потрес који ће у политичком, економском и у безбедносном смислу знатно утицати на будућност Европе. Премда се и политичари и аналитичари слажу да више ништа неће бити исто, постоје разна предвиђања у ком смеру би могли да се одвијају политички и економски процеси на Старом континенту и простору који је под безбедносном капом НАТО-а.

Дилема јединства

Први пут од свог настанка Европска унија суочава се са дезинтеграционим процесом, који је тим пре значајнији јер заједницу напушта једна од најутицајнијих и економски најмоћнијих чланица. Финансијска тржишта одреаговала су бурно одмах по објављивању резултата референдума. Вредност фунте пала је на историјски минимум у односу на долар и швајцарски франак још од 1985. године, а вредност акција британских банака и неких компанија склизнула је за скоро 30 одсто. Централна банка интервенисала је најавом „упумпавања” 250 милијарди фунти како би се обезбедила стабилност, што је донекле зауставило суноврат берзе, па је дан завршен са знатно мање штете него што се очекивало. Међутим, још се не зна да ли ће се овакав исход дугорочно одразити на слабљење читаве европске економије и пад вредности евра, као заједничке валуте. Циљ Шлезингер, бизнис аналитичарка америчког „Си Би Ес Њуза” сматра да би „непријатан развод” ЕУ и Британије могао лако увести читаву европску економију у рецесију. Шлезингер пише да су индекси не само лондонске, него и париске, берлинске, па и берзи у САД пали између 3,5 и 8 процената, што указује на глобалну реакцију на Брегзит.

У политичком смислу највећи изазов за Унију сада је јачање евроскептичних снага у појединим земљама, које би охрабрене британским сценаријем могле да пођу истим

путем. Разлози zbog kojih su Britanci после четири деценије гласали за излазак актуелни су и у осталим, нарочито богатим чланицама ЕУ попут Француске, Холандије, Данске, Шведске, Аустрије... У већини тих држава један део политичких елита гласно је поздравио резултат британског референдума и затражио слично плебисцитарно изјашњавање сопствених грађана. Многи од њих, попут Мари Ле Пен и Герта Вилдерса прижељкују да се нађу у кожи Најџела Фаража који је изјавом „Зора свиће над независном Британијом!“ објавио победу опције напуштања ЕУ.

Прве реакције лидера Немачке и Француске, као и званичника Европске комисије и Европског парламента, садржале су неколико комплементарних порука које би се могле сврстати у две категорије. У прву спадају изјаве жаљења због одлуке Британаца на коју се надовезивао позив на јединство и збијање редова међу преосталих 27 земаља чланица. Немачка канцеларка Меркел и француски председник Оланд поручили су да осовина Берлин–Париз има мисију да сачува и ојача Унију. С друге стране, поједини званичници, пре свега из Бриселске администрације, били су оштрији поручивши Лондону да је недопустиво отезање са почетком преговора о раздрживању и да је потребно да се што пре активира члан 50 Лисабонског споразума.

Већина „остатка“ ЕУ има разлог да убрза процес преговора о условима британског напуштања. У наредне две године, колико ће тај процес сигурно трајати (премда неки верују и четири), треба очекивати да ће се Лондон свим силама борити да (пре свега својим компанијама) осигура што је могуће комотнију позицију након раздрживања. Сваки уступак Британији и отезање изласка могао би да представља додатну фрустрацију осталим чланицама и озбиљан аргумент снагама које позивају на националне референдуме.

Доналд Туск, председник Европског савета, вероватно је имао на уму сличан сценарио када је неколико дана пред референдум изјавио да би евентуални Брезит могао да буде почетак деструкције не само Европске уније „већ и целокупне западне цивилизације“.

Нема – „хоћу-нећу“

Резултат референдума поделио је не само Европску унију него и Британију. Грађани Лондона, који су са око 70 одсто гласова подржали опцију останка у Унији, тешко су поднели чињеницу да су их прегласали мање урбани и слабије развијени делови земље. Непосредно после објављивања резултата референдума, у престоници је почело прикупљање потписа за поновно гласање коме се, за само неколико дана, прикључило више милиона грађана.

Премијерка Шкотске Никола Старџон изјавила је за „Би Би Си“ „да ће учинити све да заштити интересе Шкота“ и да „Уједињено Краљевство више не постоји“, што су многи протумачили на отворен позив на поновно одржавање референдума о самосталности. Шкоти су, подсетимо, у великој већини (више од 60 одсто) гласали за останак у ЕУ, па се верује да би, уколико до новог референдума о самосталности опет дође, Уједињено Краљевство могло да остане без тог дела своје територије.

Одлуку премијера Камерона да одступи са своје позиције тек у јесен многи у Британији оцењују као зrelu и државничку, док је, опет, многи у Бриселу и другим престоницама Уније доживљавају као непримерену и позивају на што бржи почетак преговора о изласку. Одмах после премијеровог обраћања 24. јуна изјутра, „Би Би Си“ је приметио да је Камерон био недоследан. Наиме, новинарка тамошњег јавног сервиса подсетила је на његово предреперендумско обећање да уколико грађани ипак изгласају Брезит „неће подносити оставку“ и да ће „одмах активирати члан 50“.

Иницијативе о могућем поновном референдуму или изналажењу неког другог начина да до Брезита ипак не дође, по свему судећи, нико не доживљава озбиљно ни на Острву ни на континенту. Берлин и Париз одлучни су да поведу игру и треба очекивати да ће њихови захтеви према Лондону бити неумољиви и да неће пристати ни на какву „хоћу-нећу“ игру. Председник Европске комисије Жан Клод Јункер упозорио је Лондон и раније на такав став уколико

тамошњи грађани изгласају излазак. „Ако излазите – изашли сте!”, поручио је Јункер.

Берлин концентрише утицај

Велика Британија је друга по снази економија ЕУ и после Немачке највећи је контрибутор заједничких европских фондова. После изласка Лондона из игре, утицај Берлина могао би драстично да се повећа. Немачка је и до сада водила главну реч у вези са свим важнијим одлукама у заједници, што би од сада могло бити још израженије, сматра Милош Стругар, стручњак за међународне односе и безбедност.

Питање будуће политике ЕУ према Русији, нарочито будућности економских санкција према Москви, истог дана постало је тема спекулација. Упркос званичној политици Берлина, познато је да бројне немачке компаније врше притисак на владу да се „олабави” став према Москви. Један од најснажнијих гласова против таквог развоја ствари имала је управо Британија, чији утицај од момента објављивања резултата референдума постаје готово неважан. Премда је и сам председник Путин изјавио да Брежит неће утицати на санкције ЕУ према Русији, многи верују да би политика Брисела после одласка Британије могла полако да се мења у корист побољшања односа са Кремљом.

Одмах после најаве о повлачењу Дејвида Камерона са функције премијера, почеле су спекулације ко би могао да буде његов наследник. Многи верују да би градоначелник Лондона Борис Џонсон могао да постане шеф британске конзервативне владе, будући да је био једна од водећих јавних личности међу протагонистима Брежита. Одговор на питање ко ће бити следећи премијер, могло би донекле и да пружи јаснију слику о позицији Лондона и динамици преговора о разиласку са Бриселом. Из досадашњих изјава Џонсона, може се закључити да његова визија „самосталне” Британије подразумева јаке везе са континентом. Да ли то значи да ће Британија ићи ка норвешком или швајцарском моделу или пак некој трећој варијанти, сада није потпуно јасно. Вероватнији сценарио, према мишљењу Милоша Стругара, јесте тзв. „норвешки модел”, према коме би Лондон инсистирао на томе да остане део заједничког европског тржишта. Ипак, пуно тога зависиће од Француске која би у будућим преговорима, сматрају неки аналитичари, могла да заступа тврд став и покуша да не неки начин „казни” Британце.

Безбедност и будућност

Генерални секретар НАТО-а Јенс Столтенберг изјавио је да „Велика Британија остаје јак и посвећен партнер Алијансе и наставиће да игра водећу улогу у НАТО-у”. Та изјава надовезала се на изјаву дату два дана раније у којој Столтенберг каже да је „останак те земље (у ЕУ)

кључан за трансатлантску безбедност и напоре у борби против екстремизма”.

Милош Стругар каже за „Одбрану” да очекује јачање улоге НАТО-а у Европи, будући да је идеја о некаквим европским војним снагама данас прилично далека имајући у виду британско „не” Унији. Та улога, сматра Стругар, могла би бити још значајнија уколико би због Брежита било угрожено јединство Велике Британије. Стругар подсећа да је управо у Шкотској концентрисан највећи део нуклеарног арсенала НАТО-а и да би евентуално осамостаљење тог дела земље представљало велики изазов за Алијансу.

Безбедносна питања била су, поред економије и легислативе, главне теме референдумске кампање у Британији. „Ројтерс” преноси да је Ангела Меркел на телефонској седници своје партије (ЦДУ) 27. јуна поручила да „треба спречити друге чланице Европске уније да крену путем Британије”. Она је, према речима неименованих извора, рекла да „није време да се ради на брзом продубљивању сарадње између држава чланица еврозоне”, него да би „ЕУ требало да се позабави питањима које муче грађане попут обезбеђења граница Уније, отварања нових радних места и унапређења унутрашње безбедности”. Будући да је Меркелова међу три приоритета издвојила два везана за безбедност, јасно је колико је то питање важно за опстанак Уније.

Европској унији, поред појава налик Брежиту, прети и унутрашње разједињавање међу богатијим и сиромашнијим чланицама, односно, кредиторима и корисницима кредита. Многи лидери све чешће помињу идеју о кореним променама устројства ЕУ. Чешки премијер Бохуслав Сobotка поручује да Унија „мора брзо да се мења”.

Непознаница је колико ће у новонасталој ситуацији ЕУ имати снаге и воље да се бави процесом проширења, што је државама западног Балкана, па и Србији, приоритет. Нема сумње да ће излазак Британије из бриселског друштва ојачати аргументе евроскептика међу политичким елитама на Балкану и ослабити оштрицу евроентузијазма међу грађанима. Потези центара моћи на Старом континенту у наредим месецима могли би да јасније одреде смер у коме ће заплвити европски брод. Британски ће неким другим путем. Са новим кормиларом. ■

СПИРАЛА ХАОСА

ПИШЕ Милош СТРУГАР

Како две највеће нуклеарне силе, САД и Русија, виде и тумаче намере друге стране и да ли у узајамно погрешним перцепцијама лежи повод и окидач могућег рата?

Професор међународних односа на Универзитету Колумбија Роберт Царвис, у књизи „Перцепције и погрешне перцепције у међународној политици“ објављеној 1976. године, тврди да на почетак ратног сукоба између две државе првенствено утичу перцепције или погрешне перцепције једне државе о политици, намерама, одлучности и капацитетима друге државе. Царвис при томе види два различита модела – „модел застрашивања“ и „спирални модел“.

Модел застрашивања постоји када једна страна има агресивне или ревизионистичке намере. Уколико та страна има погрешну перцепцију и верује да друга страна нема довољно одлучности и капацитета да се супротстави, доћи ће до оружаног сукоба када агресор појача притисак и пређе одређену линију после које политика застрашивања више не делује. У спиралном моделу, ни једна од страна не мора имати агресивне или ревизионистичке циљеве, а опет може доћи до рата. То се дешава у случају да су одбрамбене мере једне стране погрешно интерпретиране од друге

стране као агресивне и офанзивне. Одговор и контрамере друге стране у таквој ситуацији ће такође неминовно бити протумачени као агресивни и непријатељски. Другим речима, у случају када свака страна има погрешну перцепцију да друга страна има агресивне и непријатељске намере долази до спиралног предузимања мера и контрамера које могу довести до оружаног непријатељства и рата који у суштини не жели ни једна страна.

Погрешне перцепције, наравно, нису једини узрок конфликта и рата. У неким случајевима постоји реални сукоб интереса, док у другим безбедносне мере једне земље реално угрожавају безбедност друге.

Како се виде Москва и Вашингтон

Шта је у позадини савремених геополитичких догађаја које многи већ карактеришу као нови хладни рат, указујући на опасност од избијања оружаног сукоба, па чак и коришћење нуклеарног оружја? Да ли је у питању реални сукоб интереса и хегемонистичка борба за светску доминацију између владајуће силе (САД) и новорастућих сила (Кина и Русија), или је реч о погрешним перцепцијама и тумачењима о намерама друге стране?

Најважније питање је свакако како две највеће нуклеарне силе, САД и Русија, виде и тумаче намере друге стране. Председник Обама сматра да је Русија само једна регионална сила која угрожава своје суседе, али није највећа безбедносна претња за САД. Он је такође мишљења да

питањима конфликта у Либији, Сирији, тензија на западном Пацифику и у Кинеском мору. На свим овим питањима основна перцепција у САД је да Русија спроводи агресивну политику, не поштујући постојећи међународни систем и правила, док је основна перцепција у Русији да САД на агресиван начин покушавају да сачувају доминантан положај у свету и једнополарни међународни поредак, не поштујући међународно право већ се руководе правом јачег.

Чему служе ракете за одбрану

Карактеристичан пример у том смислу јесте постављање америчког антиракетног штита у Европи који укључује копнене базе у Румунији и Пољској. Сједињене Америчке Државе инсистирају да се ради искључиво о одбрамбеном систему за спречавање евентуалних ракетних напада Ирана нуклеарним оружјем. При том истичу да тај систем није упорен против Русије и да није оспособљен за офанзивна дејства.

У Русији се, пак, то тумачи на потпуно другачији начин. Они истичу да су се САД прво унилатерално повукле из Уговора о противракетној одбрани и да упорно одбијају сваки покушај и предлог Русије да сарађују или барем преговарају о противракетном одбрамбеном штиту у Европи. Њихову сумњу, поред тога, изазива и чињеница да је америчка одлука о успостављању штита иницијално била оправдана нуклеарном претњом из Ирана, која реално више не постоји након постизања споразума о иранском нуклеарном програму. Забринутост у Русији међутим изазива потенцијални капацитет тог оружаног система. Недавно активирана копнена база у Румунији састоји се од радарских станица и лансирних рампи, на којима су сада распоређене ракете СМ 3,

председник Путин грешни јер сматра да НАТО, ЕУ и Трансатлантски савез представљају претњу Русији. Међутим, нови начелник Здруженог штаба америчких војних снага генерал Џозеф Данфорд сматра да „Русија представља највећу претњу националној безбедности САД, и да су акције и понашање Русије у најмању руку алармантни“.

С друге стране, САД су наведене као једна од претњи у новој Стратегији за националну безбедност, коју је потписао председник Путин почетком ове године. У том документу истиче се да је независна политика и растућа улога Русије на глобалном нивоу изазвала агресивне мере од САД и њених савезника с циљем да се очува њихова доминација. Секретар руског Савета безбедности Николај Патрушев иде још даље, и каже да је „основни циљ САД да обезбеде доминантну контролу над огромним налазиштима сировина и енергената у Русији и централној Азији, и над транзитним путевима за њихов извоз. Планови Вашингтона су да прошири зоне свог директног утицаја на регионе Кавказа, Црног и Каспијског мора. Једина препрека на путу да се реализују ти планови је Русија, која је сачувала војни потенцијал који може да нанесе неприхватљиви ниво штете САД“. Патрушев закључује да „амерички стратеги виде једину могућност да превазиђу ову препреку тако што би утицали на потпуни колапс система државне власти у Русији и њено територијално распарчавање“.

Оружани сукоби у Грузији августа 2008. године били су на неки начин преломна тачка и одлучујуће су утицали на формирање перцепција на обе стране. Сједињене Америчке Државе протумачиле су то као доказ агресивне политике Русије с циљем да свим средствима, укључујући и војна, задржи и прошири свој утицај и контролу у постсојетском простору. У Русији су ти догађаји тумачени као директна америчка подршка, без преседана, земљи агресору. У складу са америчком политиком обуздавања Русије, циљ је, према мишљењу Кремља, био да се на агресиван начин прошире америчке зоне утицаја и контроле до самих руских граница.

На сличан начин обе стране тумачиле су и недавне догађаје у Украјини. Русија то види као државни удар против легитимне власти у Кијеву који су организовале САД, с циљем да се Украјина стави под контролу запада и одвоји од Русије. У САД се ти догађаји схватају као директно војно мешање и интервенција Русије у унутрашње ствари Украјине да би се спречила воља украјинског народа да се приближи западу. Сличне паралеле могу се извући и на

типа „искандер“, са дометом од 500 километара. Руси тврде да је амерички план да се већ за неколико година систем унапреди распоређивањем ракета са дометом од 1.000 километара, а највећу забринутост изазива чињеница да се са тих компактних лансерних рампи могу лансирати ракете са дометом од 2.400 километара, те да се преконфигурација ракета може учинити на врло једноставан начин, само променом софтвера, без ичијег знања. На основу такве перцепције и веровања, Русија прети да ће предузети све неопходне војне мере да предупреди претње које америчке базе у Румунији и Пољској могу представљати за њену националну безбедност.

Шта се крије иза тих опречних ставова? Обе стране анализирају ситуацију са позиције њеног могућег утицаја на њихове нуклеарне оружане снаге. Током хладног рата и Совјетски Савез и САД прихватиле су теорију о загарантованом међусобном уништењу у случају нуклеарног рата и одрекле су се опције да прве употребе нуклеарно оружје. Постојао је нуклеарни паритет и подједнак ефекат политике застрашивања који су практично елиминисали могућност нуклеарног сукоба између две највеће силе на свету. Опасност од нуклеарног сукоба настаје уколико се створи перцепција да нема више паритета, и једна или друга сила процене, тачно или погрешно, да имају нуклеарни примат над другом и да могу добити нуклеарни рат. То би био типичан пример за Царвисов „модел застрашивања“.

Према том моделу није толико релевантно какве су тренутне намере САД и у коју сврху успостављају ракетни штит у Европи, већ је много релевантније како то виде и тумаче у Русији. Уколико су Руси убеђени да ће то омогућити САД да лансирају изненадни нуклеарни напад, првенствено на руске нуклеарне снаге, с циљем да се онемогући руски нуклеарни противудар, онда треба врло озбиљно схватити упозорења која долазе из Москве. Председник Путин је у неколико наврата рекао да је најважнија лекција коју је научио као младић на улицама Санкт Петербурга била да „уколико видиш да је туча неизбежна, најбоље је да удариш први“.

У оваквој ситуацији корисно је учити на лекцијама из прошлости, попут, на пример, кубанске кризе 1962. године. Вилијам Полк, професор са Харварда, у то време био је у најужој групи саветника председника Кенедија и један од три члана Државног комитета за управљање кубанском кризом. У свом есеју

„Стратегија и међународни односи“ објављеном 2014. године, Полк пише о позадини тих догађаја. Сједињене Америчке Државе су 1961. године распоредиле „јупитер“ ракете са нуклеарном бојевом главом од 1,1 мегатона у Турској и Италији. У америчкој влади веровали су да је то дефанзивно оружје и да не представља претњу Совјетском Савезу. Совјети су мислили другачије на основу чињенице да је погон тих ракета био на течном гориву и да је потребно неколико минута за њихово лансирање, што значи да оне нису ефикасно одбрамбено оружје, али да могу бити ефикасно употребљене за изненадни напад. Совјетски стратежи су, као одговор, одлучили да распореде своје ракете на Куби, верујући да је то одбрамбена мера с циљем балансирања претње које су представљале америчке ракете у Турској и Италији. Вашингтон је, међутим, сматрао да су руске ракете на Куби офанзивно оружје и неприхватљива претња националној безбедности САД.

Криза је измицала контроли и свет је дошао на ивицу нуклеарног рата. У последњем моменту, и највише захваљујући државничкој мудрости и врхунској одговорности председника Кенедија и Хрушчова, обе стране су се оствестиле. Након дугих и тешких преговора они су постигли договор о решењу кризе. Јавни део договора био је да Русија повуче ракете у замену за америчке гаранције да неће никад напасти Кубу. Међутим, постојао је и тајни део договора по коме су се САД обавезале да повуку ракете „јупитер“ из Турске и Италије.

Полк закључује да је најважнија лекција из ове скоро катастрофалне кризе да свака страна мора да покуша да разуме позицију друге стране. Другим речима, најважније је да свака страна разуме шта друга страна мисли и какве перцепције има, шта свака страна може да уради и ко доноси кључне одлуке.

У закључку, САД и Русија се тренутно налазе у тзв. „спиралном моделу“, у коме свака страна потенцира и увеличава претње и непријатељство друге стране. Проблеми се нагомилавају, реторика се заоштрава и опасности постају све реалније. У таквим околностима, професор Царвис даје три конкретне препоруке како да се тензије смање и заустави негативно спирално кретање ка амбису – свака страна треба да да гаранције другој страни да нема агресивне и непријатељске намере, да се по сваку цену уздржи од провокативних корака и да не предузима унилатералне иницијативе и мере. Кључ је у томе да се ојача међусобно поверење и побољшају односи. Једини начин да се то постигне јесте да се седне за преговарачки сто и отворено разговара, при чему ће свака страна изнети своје ставове, мишљење и погледе на ситуацију. Једино на такав начин може да се избегне даља ескалација и неповерење који могу имати катастрофалне последице за цео свет. ■

ИЗЛОЖБА СКУЛПТУРА ЗОРАНА СИМИЋА
И ЗОРАНА МАЛЕША

Модерни традиционализам

Различити по изразу и техници стварања, два Зорана, рођена Београђанина, своју уметничку оригиналност презентovali су у Националној галерији Београда, где је недавно отворена њихова заједничка изложба занимљивих вајарских експоната

Зоран Симић рођен је у Београду 1954. године. У Њујорку је 1986. завршио Школу за израду витража. Следећих двадесет година бавио се искључиво стаклом у боји. У том периоду радове је приказао на три самосталне изложбе. Међутим, последњих годину дана, Симић је свој креативни израз усмерио на израду предмета приказаних на изложби у Националној галерији Београда – подморнице, авионе, бродове, локомотиву ... Али, прво је настало његово необично јаје.

Аутор каже да је инспирацију за дела, као дипломирани инжењер саобраћаја, налазио управо у разним превозним средствима, која су га одувек фасцинирала. Зато и не чуди да је у скулптуре унео толико прецизног рада, детаља, оног посебног и само њему својственог и препознатљивог.

Зоран Малеш, рођен у Београду 1962. године, завршио је вајарство на Факултету примењених уметности. Како каже, до сада је имао више од 20 изложби и, углавном, занимале су га фигурација и традиционално вајарство, али није бежао од модерног изрази у својим креацијама.

– Дела која сам недавно изложио настала су минулих месеци. Копљаника, стрелца, фламингосе и чапље, три гепарда, кајање Светог Петра, медведа и бика урадио сам у ливеном месингу и теракоти – каже Малеш и додаје да је пут од идеје до коначне реализације скулптуре, ипак, често много дужи и неизвеснији него што се то обично мисли.

– Заједничку изложбу Симић и ја отворили смо 15. јуна и до сада је много људи погледало наша дела у Националној галерији Београда, у Доситејевој број 1, до 7. јула, па позивам и читаоце „Одбране“ да нас посете – истиче Малеш.

Уметничка страст

Поједини велики мислиоци, као Николај Берђајев, презирали су мисаоно бављење предметима, а други, попут Леонид Шејка, давали су му првенство. Када је по његовом пророчанству свет, па и космички простор око нас, постао ђубриште, када се предмети праве само да би убрзо били одбачени у ништавило, један београдски стваралац уздигао је његово величанство – уметнички предмет. На средини између скулптуре, прерађеног предмета, објектне уметности и, можда, неке врсте играчака за одрасле, Зоран Симић вратио је у српску уметност самопоштовање мајстора и уметника.

Почео је од савршеног, од јајета као прве скулптуре, опточивши је лимом и наставио у правцу идеалног.

Сваким својим уметничким објектом тежи врхунском, што се очитује на нивоу најмањих детаља, као и целине. Његови брижљиво израђени,

најпре исто тако нацртани, високо полирани или у контролисану рђу оковани авиони, локомотиве, бродови и подморнице, удаљени су од моделарства колико то скулптура јесте – пише у каталогу изложбе историчар уметности Дејан Ђорић и закључује:

– Идеални предмети једне уметничке страсти сећају на неко боље време када се свету и предметима, а тиме и човеку, придавала велика пажња. Отуда толико носталгије и пријатности у његовим делима. Он почиње тамо где савремени вајари завршавају, враћа се у детињство и фантастично, метаморфозом претвара авион у птицу. Његова остварења посве су другачија од свега на нашој уметничкој сцени, јер је он стваралац који зарања у уметничко као идеално.

Мајстор фигурације

– Када се промишља тродеценијски опус београдског вајара Зорана Малеша, треба имати у виду да је он уметнички и занатски међу најбољим новијим српским мајсторима фигурације. Његове камене скулптуре поштују све законе класично изведеног портрета и фигуре, али Малеш у свако остварење уноси лични помак, издижући дела из најсолиднијег занатства. На многим скулптурама, посебно бронзаним, уметничка интервенција је у смеру издужења форме, фигура као да барокно тежи увртању око своје осе, завојита налик тордираном стубу. Витки обриси људи и животиња упућују на вајара који осим академских поука зна и за Ђакометија и модернистичке фигуралне крајности, па у својој пластици срећно спаја супротности. Бавећи се претежно анималистиком, а не много

монументалном споменичком скулптуром, Малеш је остао велики мајстор камерне форме, скулптуре која се лако и добро смешта у свакодневни амбијент – објашњава Ђорић и прецизира:

– Дела овог уметника саображена су људској мери, а креативни моменти су стилизација и деформација природног облика. У пракси то значи да су измирене две сукобљене поетике, два стила који се искључују. Његов реализам и експресионизам читају се и на нивоу геста, потеза, трага људске руке, која оживљује скулптуру, одвајајући је од индустријског предмета. Реч је о својеврсној

нерватури заједничкој свим видовима ликовности, начину мерења повишене стваралачке температуре у раду.

Осим бронзаних, по којима је познат, новије његове радове чине скулптуре од патиниране теракоте, на којима је уочљиво хтење ка још слободнијем изразу, али разбарушене форме бика и медведа поштују анатомске законе. Стрелац и Копљаник представљају га као модерног традиционалисту, који се упућује ка великим ликовним изазовима. Бронзана остварења у малом крију монументалне вредности и по квалитету би могла да се позиционирају у међуратну скулптуру.

Зоран Малеш никада не одступа од хуманистичких вредности уметности која, између осталог, треба и да побуди осећања.

Ма колико снажне, динамичке, полетне, па и трагичне биле његове тродимензионалне студије, откривају уметника коме су блиски интимизам и људскост, полазишта која нестају из данашње уметности и стварности. ■

Душан
МАРИНОВИЋ

Пише др Владимир БАРОВИЋ

НАСТАНАК И ДЕЛОВАЊЕ СА И СС ОДРЕДА (4)

Занимљива је судбина многих СС злочинаца, организатора и извршилаца геноцида. Многи од њих су на мистериозан начин успели да умакну руци правде, што је поразан податак, с обзиром на количину њихових нељудских поступака према милионима недужних људи које су затварали, мучили и убијали широм окупираних Европе.

СС И ГЕСТ

Као министар председник пруске владе, Херман Геринг организационо је установио пруску политичку полицију (Абтеилунг ИА) и почетком 1933. доделио јој просторије у згради бивше школе за примењене уметности у Улици принца Албрехта бр. 9. Та адреса постаће по злу познат штаб мучитеља и полицијских агената, који ће, у почетку, излагати тортури политичке противнике доведене из целе Немачке, а затим са целокупног простора окупираних Европе.

Државним указом од 26. априла 1933, Герингова организација службено је названа Државна тајна полиција (Geheime Staatspolizei) или скраћено Гестапо, који убрзо постаје персонафикација државног терора и тираније. Геринг је ту службу желео једноставно да назове Тајном полицијском службом. Међутим, њена скраћеница на немачком била би ГПА, па би подсећали на Стаљинову тајну полицију ГПУ. Један поштански чиновник предложио је назив Државна тајна полиција, што је Геринг усвојио као званични назив.

Први шеф Гестапоа био је др Рудолф Дилс, човек који никада није био члан нацистичке партије, а претходно је служио као цивилно лице у политичком огранку пруске полиције.

На самом почетку, Рудолф Дилс је под командом имао 60 запослених, да би веома брзо иницирао око 300 сталних агената. Дилс је био политички екстремиста, још у младости је припадао ултардесним студентским одредима, али је, уједно, био и веома образован човек углађених манира. Био је потпуно одан Герингу, који је, као пруски министар полиције, прво наређење дефинисао следећим речима: „Прво пуцај, а онда истражуј. Ако погрешите, ја ћу се за то побринути“. Геринг је у својој радној соби окачио велики целатски мач и после спаљивања Рајхстага увео је смртну казну одрубљивања главе секиром, тврдећи за тај варварски чин да је у суштини часна, стара немачка казна.

Поред тога што је основао чудовишну тајну полицију, Геринг је одговоран и за отварање првих концентрационих логора у Немачкој, чиме се он чак и хвалио. Истицао је, често, да је идеју преузео од Енглеза који су прве логоре успоставили у време Бурског рата у Јужној Африци, наглашавајући да су у новој Немачкој то само „центри политичке рехабилитације“.

Ако се обрати пажња на биографију Хермана Геринга, приметимо да је, за разлику од каплара Фирера, будући рајхсмаршал у време Првог светског рата био истински ратни херој, који је до 1917. године оборио двадесет савезничких

авиона. За тај подвиг одликован је највећим признањем за храброст, Орденом Поур ле Мерите и на крају рата је имао чин ваздухопловног капетана ловца, што је често поносно истицао. После рата је радио као пилот у Шведској, где је и упознао будућу супругу, богату Карин фон Канцов, која га је убедила да се врати у Минхен. Ту је Геринг упознао Хитлера кога, уз помоћ веза своје жене, уводи у круг имућних људи који ће финансирати партију. Новац госпође Геринг, такође, видно је помогао младом нацистичком покрету да пропагандом скрене пажњу на своје разорне идеје, тако пријемчиве за послератну Немачку.

Пошто је био рањен у неуспелом Пивничком пучу, Геринг је тајно пребачен у Аустрију, где је шест недеља лечен у Инсбруку. По повратку у Немачку наставља да се успиње лествицама успеха. Постаје министар полиције у пруској влади са амбицијама да загосподари целокупном немачком полицијом. Такве снове имао је, међутим, и Химлер. Захваљујући урођеној упорности, он је постепено успостављао контролу над политичком полицијом у низу немачких покрајина: Баварској, Хамбургу, Мекленбургу, Бадену, Хесену, Саксонији.

Вештим маневрима Химлер је убедио Хитлера да је неопходна централизација целокупног полицијског апарата на

нивоу Рајха. Химлер је на Хитлеров рођендан – „Дан вође“, 20. априла 1934, преузео од Геринга пруску политичку полицију, која је због величине апарата била најзначајнија у целом систему нацистичке диктатуре.

Јачи од суда

Хитлер је држао на узди Химлера све до 1936. године, када је службено потврдио то звање, чиме је он аутоматски био потврђен и за министра. Од тада остали државни органи нису могли да ометају Гестапо и СС, јер нису имали јурисдикцију над делатношћу тих тоталитарних организација. Пруски Врховни суд наредио је 1935. године да судство не може испитивати наредбе и акције Гестапоа, што је значило да је тајна полиција изнад свих правних и државних механизма. То је озваничено 10. фебруара 1936, када је издат Закон о Гестапоу, по коме је та организација била изнад сваког закона и суд није имао права да се меша у њене послове и акције. Нацисти су користили закон од 28. фебруара 1933, који је предвиђао „притвор у сврху заштите“ тзв. Schutzhaft, а гестаповцима је омогућавао легалне тортуре и хапшења. СС је постао дисциплинска палица нацистичког режима, која је висила над целокупним становништвом Рајха. Од удара те палице није био заштићен ни сам врх нацистичке хијерархије, ако је тако Хитлер желео. Рајнхард Хајдрих је добио деликатан задатак од свог шефа да сакупи занимљиве детаље из живота водећих људи у партији и СА одредима. Хајдрих је имао посебно обимну фасциклу са компромитујућим појединоцима о Ернесту Рему и његовим хомосексуалним пријатељима из редова „смеђих кошуља“, али је имао изобиље материјала и о другим личностима партије који су били корумпирани, склони алкохолизму, коцки или развратном животу.

Хајдрих је био оснивач специјалног есесовског часописа „Црни ред“, који је величао нацистичку идеологију, антисемитизам и расну доминацију ратнички расположених „надљуди“. Не желећи да заостаје за Герингом, Химлер је оснивао разне логоре који постају гробница великог броја људи. Под командом штандартефирера Теодора Аика обучавани су будући есесовски чувари, међу којима и Рудолф Хес, касније командант Аушвица, кога не треба мешати са истоименим Фиреровим замеником, који је 1941. побегао у Британију и обесио се у берлинском затвору 1987. године.

Изузети од могућег хапшења били су искључиво официри редовне војске које је контролисао Абвер (Abwehr), војна обавештајна служба, коју је од 1935. године до неуспешног атентата на Хитлера (20. јула 1944) водио притањени противник нацизма, адмирал Канарис, који није остао некажњен због нелојалности режиму.

Гестапо је, у сложеној и међусобно завађеној структури СС служби, имао и неке супарнике, а један од њих био је и злогласни вођа одреда „Мртвачке главе“ Аик, који је, пред својим официрима у једном говору, рекао: „Жао ми је што морам рећи да има и таквих, чак и у високим круговима Гестапоа, који још не схватају да смо ушли у раздобље проливања крви. То су кукавице које коче увођење правила и прописа у смислу хуманости и правде. Не осврћите се на њих! С њима ћемо се обрачунати кад за то дође време“. Може се констатовати да је у Химлеровој организацији између разних врста одреда смрти било конкуренције и доста нетрпељивости, која је произилазила из борбе за превласт и подручје деловања одређених служби и одељења.

Сваки гестаповац поседовао је специјалну, сребрну идентификациону плочицу тајне полиције са угравираним његовим личним бројем. Наведена плочица показивала се само државним органима: редовној полицији, војсци или осталим службама безбедности у случају ако би забуном ухапсили агента или га присилили да се легитимише. При хапшењу тајни агенти се обично нису представљали својој жртви, што је изазивало додатну панику, јер би хапшеник обично наслутио о коме се ради.

Непријатељи комуниста

Припадници Гестапоа посебно су усавршавали борбу против комуниста, које су сматрали политички најопаснијим непријатељима Трећег рајха и у ту сврху су често сарађивали са разним страним државама. Познато је да су предратне југословенске власти послале своје полицијске комесаре у Берлин како би са гестаповским стручњацима за ову област разменили искуства и информације о антикомунистичкој борби, са акцентом на сузбијање делатности Коминтерне. Химлерова тајна полиција имала је веома разгранату и сложјену технику, понекад и запањујуће рафинирану, при опхођењу са „оперативно занимљивим лицем“. Када детектује сумњиву особу, Гестапо би обично одложио хапшење, пратио и контролисао кретање и контакте несрећника, око кога би исплео невидљиву мрежу. Тада би ухапсили сва лица у које се сумњало или чак само слутило да имају антинацистичке ставове. Затим би уследила психичка и физичка тортура ухапшеника, у чему су агенти били „стручњаци“ и за шта су били посебно обучавани. Просторије где је жртва испитивана названа је „соба смрти“. Ако би жртва то некако преживела, следио је концентрациони логор, стрељање или би се ухапшеник регрутовао, пошто би га претходно уценили, за доушника – провокатора. Дотични агент убациван је у извесне кругове из различитих друштвених сфера са задатком да дезавуише и раскринкава групе и појединце, чиме је тајна полиција имала свеprisутне очи и уши. Применом различитих метода тоталитарна полиција потпуно је контролисала немачко друштво, где је свако морао да пази шта прича и коме говори. Свеprisутни Гестапо, у безазленој шали, могао је видети антирежимско расположење, чиме је појединац могао једноставно нестати, што је урезано у свест свих грађана Немачке. Тајна полиција имала је своје доушнике међу Хитлерјугендом (узраст од 15 до 18 година) и Јангволком (узраст од 10 до 15 година), а деца су подстицана да прислушкују родитеље, комшије, рођаке, те да пријављују њихове приватне политичке, идеолошке, расне и све друге ставове и коментаре.

У својим редовима најзлогаснија полиција у историји имала је, према признању шефа РСХА Ернста Калтербрунера, око 40.000 припадника, али је по реалним проценама 1944. године ту организацију чинило око 50.000 агената. У ту процену нису били укључени шпијуни сарадници, којих је било на хиљаде, тако да је прави број вероватно много већи.

Гестапо се често служио и лепим женама с циљем добављања компромитујућих материјала о интересантним појединцима, неретко и угледницима Трећег рајха. У Берлину је, по личном Химлеровом наређењу, посебно озвучена и контролисана једна јавна кућа за високу клијентелу, у коју су навраћали амбасадори, високи партијски и државни функционери. Проститутке су биле Химлерови агенти, које су посебно обучене

да неприметно измаме важне информације, које су преко скривених микрофона снимане на посебне плоче током 24 сата. Остало је на хиљаде таквих грамофонских плоча које је ускладиштила посебна полицијска архива. Припадници тајне службе која је снимала посебно су се заклели на чување тајне и били су познати као носиоци тајни (Geheimnisträger). Сва документа, досијеи, легитимације, статистички подаци и остали службени папири који су припадали Гестапоу носили су ознаку – тајна Рајха (Geheime Reichssache).

Гестапо је методично ликвидирао политичке затворенике у концентрационим логорима и то је био поступак термилошки означен као метак у потиљак (Genickstand). У логору Бухенвалд, у просторији која је номинално била коњушница, направљен је читав систем за стрељање затвореника којима је то представљано као одлазак на туширање. Пошто би логораши предвиђени за ликвидацију ушли у просторије за наводно купање, из суседне собе са посебних отвора есесовци би пуцали у просторија која је била опремљена посебним системом за отицање крви и собом за лешеве. Официри Гестапоа ликвидирали су: комунисте, партизане, пољске интелектуалце, совјетске ратне заробљенике, црне подофицире француске војске, бивше борце интербригада из Шпаније, хомосексуалце инфилтриране у државну хијерархију. Посебан логор резервисан за случајеве који су вођени као опасни по сигурност Рајха, звао се Заксенхаусен (Sachsenhausen), а одабран је због удаљености од берлинске централе Гестапоа, која је износила свега 30 километара. У гестаповској логици убијања, постојао је распоред који је установио лично Химлер и по коме су издајници, саботери или побуњеници против Хитлера били вешани. Рајхсфирер је за Јевреје предвидео гасну комору, осуђени противници режима имали су понекад „част“ да буду стрељани од егзекуционог вода, док су грађани којима је цивилни суд изрекао смртну казну били гиљотинирани.

Посебно присно са Гестапоом сарађивала је Служба сигурности, која је настала од партијске обавештајно-безбедносне организације, са задатком борбе против сумњивих елемената у самој странци. Наведена служба деловала је као део СС-а и била је поверена људима од посебног Химлеровог поверења, јер су они морали радити најделикатније послове који су по правилу били обавијени тајношћу.

Први човек СД-а Хајдрих првобитно је надзирао партијске функционере и трудио се да развије доушничку мрежу у свим порам друштва. По преузимању власти, СД постаје државна служба безбедности (1934) и проширује делатност на целу Немачку (1938), што је Химлер законски озваничио. Хајдрих је сматрао да се шпијунажа мора спроводити знањем, а не грубом, сировом снагом, те је запослио већи број младих интелектуалаца, факултетски образованих и проверених нациста.

Пошто су потекли из есесовског окружења, припадници СД-а често су имали афинитета према проучавању „нижих бића“, тумачењу рунског писма, истраживању старогерманских ископина. Није претерана оцена да су агенти СД-а врбовали око 100.000 доушника који су Хајдриха учинили свеprisутном невидљивом уходом Трећег рајха. Постојала је општа несигурност, развијена до те мере да је пријатељ зазирао од пријатеља, а често се и унутар породице избегавала размена мишљења политичке природе. Нико није био сигуран да ли неко од њему блиских особа ради за СД или сличну организацију, јер су примери из живота упозорили просечног Немца колико се лако стиже до логора. Чак и за агенти СД-а постојале су опасности, јер су као учесници у ликвидацији Рема и СА постали жртве атентата које је организовала група позната као „Ремови осветници“. Наведени фанатични припадници „смеђих кошуља“ сачекивали су и тихо ликвидирали есесовске агенти на чије лешеве би бацали папир са упозорењем да је по среди освета СА трупа.

Химлер је СД-у поверио задатак да утврди ко је на плебисциту гласао са „не“, тј. против предлога да Хитлер постане вођа, апсолутни господар Немачке, или на плебисциту од 10. априла 1938. да се Аустрија припоји Рајху. Тоталитарна држава показала је право лице и изузетну „креатив-

ност“ у уништавању и најмање опозиције режиму. Химлер је са својим СС структурама и разним полицијским службама апсолутно господарио над Немцима где год се они налазили: у кући, на послу, у гостионицама, на путовањима.

Када је Фронт рада, нацистичка организација са задатком да окупи раднике и држи их у покорности под вођством Роберта Леја, организовала путовања, обавезно би међу путнике био убачен одређени број СД агената. Агенти су посебно били присутни ако се путовало у иностранство и будно су мотрили на понашање путника, њихов однос према странци-

ма, покушај куповине девиза, обавештајне контакте, политички мотивисане разговоре, причање политичких вицева и сличне поступке. Све то белажено је у досије сваког појединца, који је Хајдрих увек могао додатно испунити компромитујућим лажима и искористити за хапшење, односно ликвидацију.

Гестапо је имао своје испоставе у свим окупираним земљама са посебним задатком да се гуше покрети отпора и хапсе Јевреји, а остали послови били су застрашивање становништва, уништење сваког политичког покрета који није био подобан, хватање припадника покрета отпора, сузбијање масонерije и низ других активности. Гестапо се посебно сурово обрачунавао са ухваћеним члановима комунистичког покрета који су након мучења обично ликвидирани или насилно врбовани за рад на терену у корист нациста. Велики број гестаповаца злоупотребљавао је положај с циљем личног богаћења, што је Химлер користио како би чвршће везивао своје агенти за службу. Познато је да су након уласка трупа Црвене армије у немачке градове, по правилу, најжешће борбе вођене баш око зграда локалног Гестапоа. Поред фанатичне вере у нацизам, сви чланови те организације знали су да после страшних злочина које су починили за њих неће бити много разумевања након победе савезничких снага.

Нељудски злочини

Есесовци су фанатичном послушношћу, ревношћу и бруталношћу, натерали у смрт и патње милионе људи. По завршетку Другог светског рата, када су есесовски злочини изашли на светлост дана, на оптуженичкој клупи у Нирнбергу само је Ернест Калтербрунер представљао хијерархију СС-а. Председник суда сер Џефри Лоренс, читајући пресуду СС-у, рекао је: „Немогуће је издвојити било који одељак СС који није био укључен у ту злочиначку активност. Алгемајне СС (опште тело СС) био је активни учесник у прогону Јевреја и био је извор који је осигуравао стражаре у концентрационим логорима. Јединице борбеног СС-а биле су директно укључене у убијање ратних заробљеника и у зверствима почињеним на окупираним подручјима. Та је организација давала људе за Акционе групе, а руководила је и стражарима концентрационих логора након што је апсорбовала Тотен-Копф (Мртвачке главе) СС, који је у почетку контролисао систем. Разне есесовске полицијске јединице такође су нашироко кориштене у зверствима на окупираним подручјима и у уништавању Јевреја на истим подручјима“.

Есесовци су чинили разне нељудске поступке и у западној кампањи, али су врхунац терора и злодела достигли на просторима руских, белоруских и украјинских степа, где су уништавали читаве округе и области. У том периоду до незамисливих граница почела је са радом фабрика смрти оличена у многобројним логорима под СС управом. До 1939. године у логорима су углавном били антинацистички оријентисани Немци и немачки Јевреји, али од тада, окупацијом појединих делова Европе, Хитлер би пунио своје лагере новим жртвама. Занимљива је судбина многих СС злочинаца, организатора и извршилаца геноцида. Многи од њих су на мистериозан начин успели да умакну руци правде, што је поразан податак, с обзиром на количину њихових нељудских поступака према милионима недужних људи које су затварали, мучили и убијали широм окупиране Европе. ■

(Крај)

УТВРЂЕНИ УЖИЧКИ ГРАД

НА ПУТУ ОСВАЈАЧА

Пише Дејан РИСТИЋ

Кад се данас из Ужица главним путем крене даље на југ према Златибору, Шаргану и Мокрој гори, с десне стране, на врху неприступачног високог стеновитог гребена, готово надохват руке, назиру се остаци некад моћне и значајне позносредњовековне утврде. Камени трагови обрасли су ситним растињем и тешко је радозналом, а недовољно упућеном, намернику одгонетнути какав је ту,

Донекле заштићени остаци некада моћног утврђеног града, уз нестварну лепоту котлине реке Ћетиње и оближњу хидроцентралу подигнуту далеке 1900. године, сами по себи представљају изузетан туристички потенцијал који ни у наше време није на прави начин препознат и валоризован

некад давно, био град. Уосталом, вековима су се туда провлачили трговачки каравани, али тутњали и војни походи од Врхбосне, данашњег Сарајева, до Београда и даље...

Они бољи познаваоци српске средњовековне историје знаће да управо пролазе поред остатака некада моћног утврђеног града, који је у трећој четвртину 14. века подигао угледни и утицајни српски велможа Никола Алтомановић.

UŽICE VOR SEINER ZERSTÖRUNG. (1862.)

Сурови обрачун велможа

Положајем утврђења доминирају суседни висови Караула и Биоктош са кога је остатке тврђаве могуће сагледати безмало и из птичје перспективе.

Из не тако богатих историјских извора српске и иностране провенијенције, од којих посебну пажњу треба поклонити драгоценом спису „Историја Словена“ Дубровчанина Мавра Орбинија, закључујемо да је утврђени ужички град настао свакако пре 1373. године, када је под његовим зидинама дошло до одлучујућег оружаног сукоба између ратника обласног господара жупана Николе Алтомановића, са једне стране, и удружених трупа српског кнеза Лазара Хребељановића и босанског бана Твртка Првог Котроманића, са друге стране.

Први поуздани историјски извори о ужичкој тврђави потичу из средине 14. века. Тада је она била у поседу властелинске породице Војиновић, а од 1366. до 1373. године припадала је већ поменутом властелину, жупану Николи Алтомановићу. Дубровачки историчар Мавро Орбини помиње Ужице искључиво у контексту описивања догађаја који су се тicali властелинског сукоба кнеза Лазара и бана Твртка Првог са жупаном Николом Алтомановићем, који је 1373. године побеђен, заробљен и ослепљен управо у својој тврђави.

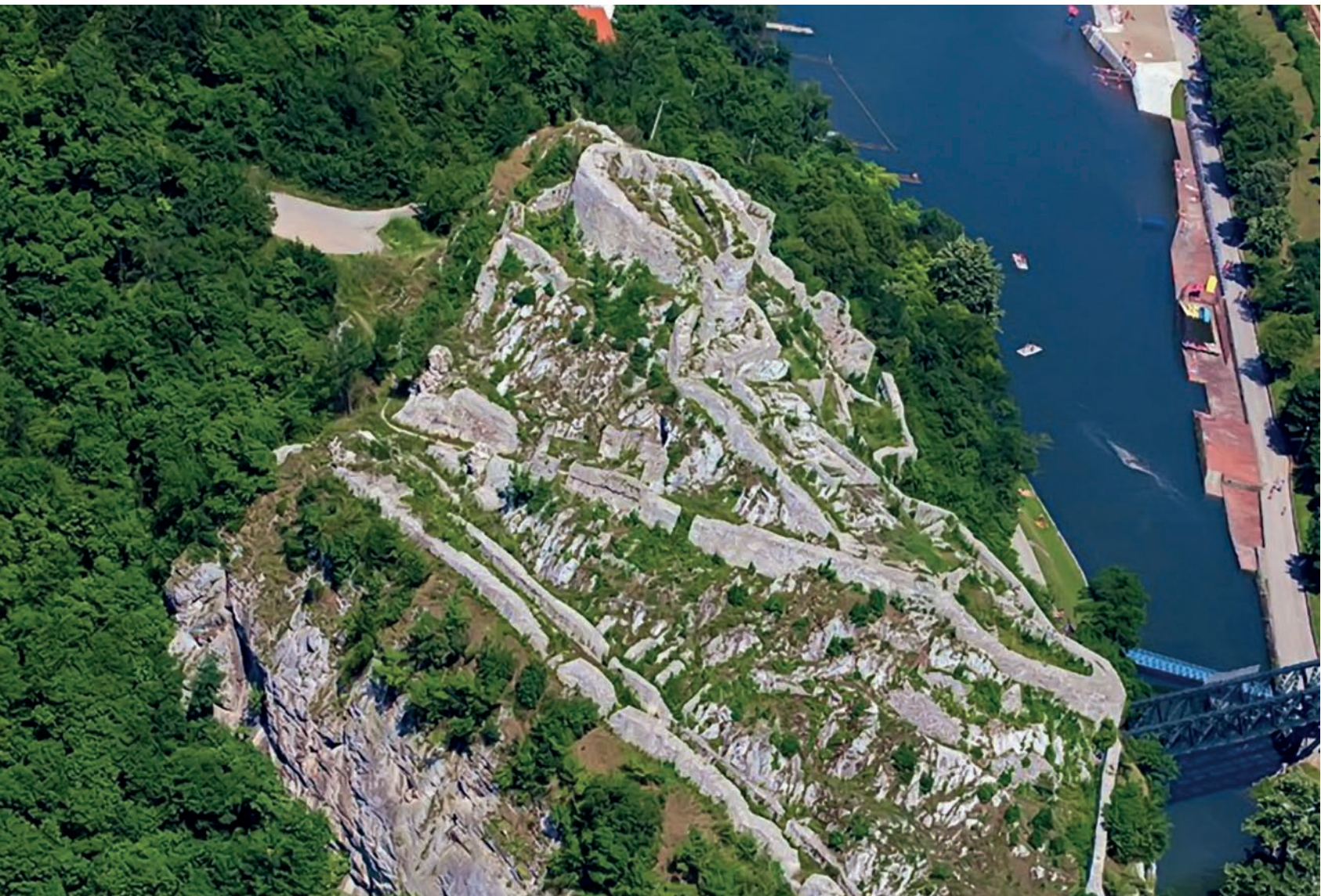
Најпознатија епизода у историји те тврђаве одиграла се, дакле, у раздобљу између септембра и новембра 1373. године. Тада су удружене снаге кнеза Лазара (1371–1389) и бана Твртка (1353–1391), потпомогнуте одредима угарског

краља Лајоша (1342–1382), које је предводио мачвански бан Никола Горјански Старији, у њој опселе жупана Николу Алтомановића (1366–1373). После краће опсаде, уз помоћ топова и опсадних справа, жупан Никола се предао и ту је по наредби Стефана Мусића (уз Лазареву прећутну сагласност) ослепљен, а његове земље су међусобно разделили победници. По предању, жупан Никола Алтомановић био је присилно замонашен и послат у један удаљени мушки манастир како би окајавао своје „бројне грехе“.

Освајањем утврђеног ужичког града и елиминисањем суровог и интригама склоног жупана Николе Алтомановића, као и поделом његових великих посела који су се налазили на територији данашње Западне Србије, створени су и последњи предуслови за реализацију идеје која је требало да води поновној обнови некада моћне српске државе из раздобља Немањића. Наиме, након смрти последњег владара из краљевске и царске династије, цара Стефана Уроша Петог Нејаког, амбиције да дође на српски престо имао је босански бан Твртко Први, чија је бака била кћерка краља Стефана Драгутина (1276–1282). Његове претензије подржавао је и сам кнез Лазар Хребељановић. Позивајући се на „проклетство Светог Саве“, који је, по предању, проклео свакога онога ко би се усудио да преузме српски престо, а да није из рода Немањића, бан Твртко Први истакао је своје претензије, које су могле бити реализоване тек уз услов да буде уклоњен жупан Никола Алтомановић а његови пространи поседи подељени међу победницима.

Након што је жупан Никола, крајем 1373. године, уклоњен са политичке сцене, створени су сви услови да се,

1375. године, обави свечани чин крунисања босанског бана Твртка Првог за краља Србије и Босне. Тај чин обављен је управо крај гроба Светог Саве који се налазио у Милешеву, која се до само пре неколико година налазила у оквиру властeosког поседа жупана Николе Алтомановића.

Успони и падови

У наредни деценијама, након што више није био седиште моћног обласног господара, утврђени ужички град налазио се у раздобљу стагнације и постепеног одумирања услед губитка војног, политичког и стратегијског значаја.

Коначно, ужички утврђени град пао је у отоманске руке крајем шесте деценије 15. века (1459) и под влашћу султана, са мањом паузом током аустро-отоманских ратова (1737. године), остао је све до 1867. године, када га је кнез Михаило повратио, заједно са још пет утврђених српских градова. Називи тих шест моћних утврђења исписани су на постаменту споменика кнезу Михаилу који се налази на Тргу републике у Београду.

Остаци ужичког града леже на стеновитом гребену, који готово преграђује корито реке Ћетиње на месту где она истиче из клисуре и утиче у питому котлину. Утврђење је подигнуто на високом, релативно неприступачном, гребену које са три стране окружује сама река Ћетиња. Према западу, југу и истоку окомите литице, високе и до 50 метара, као јаки природни бедеми спуштају се до реке.

Прилаз граду био је могућ само са севера, са седла према суседном вису, али и ту су вертикалне стране браниле прилаз највишем делу утврђења, чинећи га скоро неосвојивим. Из утврђења се могла надирати и бранити саобраћајница која је повезивала средњовековну Босну са Србијом. Положај града вековима је изазивао дивљење путника и намерника који су пролазили покрај његових бедема.

Тврђава у Ужицу је посебно у условима ратовања хладним оружјем била готово неосвојива. Чинила су је три висински различита дела: цитадела на врху са главном кулом, Средњи град и Доњи град са Воденом кулом. Овакв одбрамбени систем био је повезан бедемима и кулама. Од средњег дела града спуштала су се два бедема, до најјужнијег дела стрме литице на обали реке Ћетиње, где се налазила тзв. Водена кула, која је у време дуготрајних опсада омогућавала безбедно снабдевање града и његових житеља водом. У ширем смислу она је представљала јединствену конструкцију на нашем подручју. Била је полукружне основе, висока 25 метара и подељена на осам етажа међуспратном дрвеном конструкцијом.

Географски положај и њен стратешки значај суштински су утицали на изглед тврђаве. Она је у горњем делу имала полукружну кулу, у средњем објекте за смештај војних посада, опреме и хране, а у доњем делу, Воденом кулом била је повезана са реком. Тврђава је више пута рушена и поново утврђивана.

Султан Мехмед Други Освајач заузима, обнавља и дограђује моћни ужички град, као и тврђаве на Дунаву, а све с циљем спречавања евентуалних угарских продора. Карађорђе га осваја 1806. године, али га Турци преотимају 1813. и задржавају у свом поседу до 1863. године, када је, према уговору из Канлице, разорено минирањем.

Значајна дограђивања и утврђивања обављена су 1478. године, затим у време аустро-турских ратова 1688. године (Велики бечки рат) и 1737–1739. године и на крају, у време Првог и кратко време после Другог српског устанка, 1813–1819. године. Коначно је као војни објекат онеспособљена и добрим делом порушена у јануару 1863. године, уочи трајног протеривања Турака из града.

У пролеће 1807. Карађорђе је одлучио да се заузме ужичка тврђава, па је априла те године са око 8.000 бораца дошао у помоћ ужичким устаницима. У тромесечним борбама страдало је више од 500 устаника, рањен је Милош Обреновић, али је победа ипак остварена. Од топова и непрестаних испада погинуло је више од 300 Турака, а 500 кућа је изгорело. Исцрпљени глађу, Турци из тврђаве предали су се 20. јула да би их Срби потом отпустили преко Дрине у Босну. Тако је Ужице, тада после Београда најзначајнија варош у Београдском пашалуку, постало главна устаничка база за даља офанзивна дејства српске војске ка Старом Влаху и Босни и центар за обуку српских војника. Годинама су устаници држали у својим рукама ужичку тврђаву да би 1813, кад је пропао Први српски устанак, Турци у њу ушли без борбе.

Након што је после више векова поново доспела под српску власт, ужичка тврђава доживела је вишедеценијско замирање и девастирање. Будући да је била предмет континуиране стручне небриге, она је другу половину

претходног века дочекала у стању виталне угрожености. Попут многих других српских средњовековних утврђених градова, јединствена ужичка фортификација постепено је тонула у историјски и људски заборав.

Бисер историје

Захваљујући археолошким истраживања, делимичној реконструкцији и конзервацији, које су извели стручњаци Завода за заштиту споменика културе из Кралева и Народног музеја из Ужица, од 1973. до 1984. године, заостављено је даље обрушавање и потпуно нестајање града које је трајало више од једног века.

Донекле заштићени остаци некада моћног ужичког утврђеног града, уз нестварну лепоту котлине реке Ћетиње и оближњу хидроцентралну подигнуту далеке 1900. године, сами по себи представљају изузетан туристички потенцијал који ни у наше време није на прави начин препознат и валоризован. Стога ови драгоцене сегменти културног и индустријског наслеђа, као и природних лепота, очигледно чекају генерације које ће се одговорније и темељније старати о ономе што су трагови бурне прошлости, али и необично лепе одлике рељефа.

Данас су од утврде остали остаци бедема, кула и зграда у висини од око један метар (попут „Сокола”), на колико су сведени разарањем 1863. године, али се и поред тога може наслутити некадашњи изглед утврђења. Она је данас једна од туристичких атракција града на Ћетињи, у којој се током летњих месеци понекад постави импровизовано позориште у коме се током вечери под месечином и рефлекторима изводе представе и једно је од омиљених излетишта Ужичана и њихових гостију. ■

СВЕ БУДИ НИШАВЕ

Више од 150 заљубљеника у реку и екстремни спорт из најбољих српских и европских екипа показали су шта знају на захтевној и атрактивној рафтинг стази на Нишави. Био је то празник младости, дружења, доброг расположења, здравог такмичарског духа и адреналина, а искоришћена је и прилика да се на прави начин промовишу спортски и туристички капацитети Сићевачке клисуре.

На Нишави, код села Острвица, средином маја одржан је Шести европски куп у рафтингу, на коме је учествовало више од двадесет тимова из неколико земаља. У оквиру Европског купа одржано је и Државно првенство и Универзитетско првенство Републике Србије у дисциплинама слалом, спринт, паралелни спринт и спуст. Организатори Европског купа – Рафтинг савез Србије, Наутички клуб Лиман и Сафари клуб Ниш – обезбедили су све потребне услове да више од 150 заљубљеника у реку и екстремни спорт из најбољих српских и европских екипа покажу шта знају на захтевној и атрактивној рафтинг стази на Нишави. Био је то празник младости, дружења, доброг расположења, здравог такмичарског духа и адреналина, а искоришћена је и прилика да се на прави начин промовишу спортски и туристички капацитети Сићевачке клисуре.

СПУСТ НА БРЗОЈ РЕЦИ

Шести европски куп у рафтингу отворен је испред живописног Манастира Острвица, одакле је кренула слалом трка, док је другог дана одржан спуст у дужини од 5.200 метара. Стаза за спуст почиње на улазу у Сићевачку клисуру, а завршава се на око сто метара пре бране, где има и неколико букова, док се стаза за спринт и слалом налази у месту Острвица, на потезу испод бране, код железничког моста и каменолома. Нишава не спада у категорију екстремно брзих и немирних вода, али на појединим местима вожња чамцем по њој делује задивљујуће, динамично и интересно. Уосталом, не долазе узалуд рафтери из Бразила, Чилеа, Русије и многих других земаља из целог света у Сићевачку клисуру, како би се опробали у рафтингу на стази која је, по

ИЗОСТАНАК КАДЕТА

Организатори су очекивали да се на рафтинг такмичењу на Нишави појаве и екипе Војне академије, што се није догодило. Рафтинг екипе Војне академије учествовале су прошле године на Европском купу у Сићевачкој клисури и постигле одличне резултате. Војну академију представљале су тада две екипе, у мушкој и женској конкуренцији, састављене од по шест чланова. Женска посада освојила је пето место у укупном пласману у европском рангу, док је мушка посада кадета Војне академије у дисциплини слалом била трећа, а у дисциплини спуст друга у универзитетској конкуренцији.

њиховим речима, неоткривена, узбудљива и пуна тајни. Безбедност је, наравно, на првом месту, тако да нема екипе која није опремљена неопренским оделима, потребном обућом, кацигама и сигурносним прслуцима.

Старт рафтинга на Нишави одмах је указао посматрачима зашто су таква такмичења врхунски спортски доживљаји. Шесточлане екипе сусрећу се на рафтинг стази са бројним изазовима у виду слапова и кањона, са брзином и снагом тока реке, падовима, струјама, завојима, валовима, вртлозима, стенама, брзацима и другим ђудима дивљих река. У чамцу је, према речима Власте Станојевића, потребан тимски рад и да се тачно зна која страна екипе у чамцу весла, да ли се весла у смеру реке или контра, а најважније је да сви веслају у истом ритму, како се не би губио баланс и постигла што већа брзина. Рафтинг је зато један од тежих екипних спортова, јер свих шесторо веслача у чамцу морају да буду као један. Опасности постоје, али вештина такмичара и добра организација учинили су да Европски куп, а и државна и универзитетска првенства протекну у најбољем реду.

„Река је лепа, стаза добро припремљена, а организација на врхунском нивоу – сложено су говорили такмичари после завршених рафтинга. Евро куп је четврто међународно рафтинг такмичење које се организује на Нишави у Сићевачкој клисури. Конфигурација терена на делу Нишаве код села Острвица погодна је за све рафтинг дисциплине, а близина бране са које се може регулисати количина воде гарантује одржавање такмичења и у неповољним временским условима.

У СИЋЕВАЧКОЈ КЛИСУРИ

Острвица у Сићевачкој клисури дуго је била неоткривена дестинација за рафтинг, али показала се као врхунска рафтинг стаза. Конфигурација терена, постојање магистралног пута дуж Нишаве и други детаљи отварају могућност за организовање свих рафтинг дисциплина. Гост рафтинг стазе у Острвици био је и потпредседник Светске рафтинг органи-

зације Роберт Казик, који је потврдио да је Нишава предивна река и да нуди одличне могућности за рафтинг.

Међународна такмичења у рафтингу су на посредан начин указала и на природне лепоте реке Нишаве и читаве Сићевачке клисуре, која повезује Нишку и Белопаланачку котлину. Пробојница Нишаве у дужини од 17 километара, после Ћердапске, најдужа је пробојница у Србији, а проглашена је и парком природе због изражених геолошких, геоморфолошких и хидролошких појава и природне лепоте. Најатрактивнији део парка природе јесте грандиозни Градиштански кањон са тесним, готово вертикалним, степенасто одсеченим каменим литицама, местом где се гнезде последњи парови суруг орла у Србији.

Није било учесника на Европском купу у рафтингу који није потврдио да је визуелни доживљај Сићевачке клисуре оставио на њега јединствен и фасцинантан утисак. Председник Сафари клуба из Ниша и један од организатора Европског купа Власта Станојевић не скрива да је један од њихових главних циљева да Сићевачку клисуру уврсте у спортске и туристичке потенцијале, не само Ниша, већ и Републике Србије.

– Екстремни туризам, који је у свету све популарнији, велика је шанса града Ниша и Сићевачке клисуре, јер овде заиста има изузетних потенцијала за слободно пењање, рафтинг, трекинг и планинарење – каже Станојевић.

ПОМОЋ ТОКОМ ПОПЛАВА

Чланови Рафтинг савеза Србије пружили су несебичну помоћ током поплава широм Србије, када су помогли и спасили велики број грађана на недоступним местима и тако показали не само обученост да реагују у ванредним приликама, већ и хуманост. Председник савеза Борис Пурјак и други рафтери потврдили су тада да је рафтинг спорт изузетно значајан за реаговање и помоћ становништву у ситуацијама када набујају реке и дође до поплава.

О РАФТИНГУ

Назив рафтинг потиче од енглеске речи raft, што значи сплав. Рафтинг подразумева авантуристичку пловидбу дивљим рекама у гуменом чамцу којим се управља веслима. Почеци рафтинга су у САД, где се после Другог светског рата на тржишту појавило мноштво гумених чамаца, који су до тада били употребљавани за спасавање и у војне сврхе, а од тада за пловидбе локалним рекама ради њиховог истраживања, упознавања и забаве.

Рафтинг је осамдесетих година прошлог века стигао и у наше крајеве, а Рафтинг савез Србије основан је 2006. године. Од тада је организовао десет европских купова и једно светско првенство у Пријепољу. Савез броји двадесетак клубова из целе Србије. Српски рафтери учествовали су на многобројним светским и европским манифестацијама у јуниорској, сениорској и ветеранској конкуренцији, али нису имали већих успеха све до пре неколико недеља када су чланови јуниорске репрезентације Србије Александар Пантелић, Богдан Рибарић, Марко Стојановић, Миран Гојић и Владимир Крањчећ освојили сребрну медаљу у дисциплини паралелни спринт на Европском првенству у рафтингу у Словенији. ■

Зоран МИЛАДИНОВИЋ
Снимио Саша ЂОРЂЕВИЋ

УНИВЕРЗИТЕТ ОДБРАНЕ У БЕОГРАДУ
ВОЈНА АКАДЕМИЈА

Расписује

ЈАВНИ КОНКУРС

за избор/реизбор у звање наставника у пољу
друштвено-хуманистичких, техничко-технолошких
и природноматематичких наука

А) ПОЉЕ ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

I Избор у звање наставника:

1. једног наставника за ужу научну област Комуникологија у звање ванредни професор.

II Реизбор у звање наставника:

1. једног наставника за ужу научну област Физичко васпитање у звање доцент.

Б) ПОЉЕ ТЕХНИЧКО-ТЕХНОЛОШКИХ НАУКА

I Избор у звање наставника:

1. једног наставника за ужу научну област Геодезија у звање редовни професор;
2. једног наставника за ужу научну област Телекомуникације у звање доцент и
3. два наставника за ужу научну област Систем логистике у звање доцент.

II Реизбор у звање наставника:

1. једног наставника за ужу научну област Механика у звање ванредни професор;
2. једног наставника за ужу научну област Сигнали и системи у звање ванредни професор и
3. једног наставника за ужу научну област Инжењерство убојних средстава у звање доцент.

В) ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИХ НАУКА

I Избор у звање наставника:

1. једног наставника за ужу научну област Физика у звање редовни професор и
2. једног наставника за ужу научну област Географија у звање ванредни професор.

ОПШТИ УСЛОВИ КОНКУРСА:

- 1) да кандидат поседује научни степен доктора наука из области за коју се бира;
- 2) да кандидат није правоснажно осуђиван за кривично дело против полне слободе, фалсификовања јавне исправе коју издаје високошколска установа или примања мита у обављању послова у високошколској установи;
- 3) да је кандидат професионално војно лице за конкурс под бројем Б I1, Б I2, Б I3, Б II2 и В I2, и војни службеник за конкурс под бројем А I1, А II1, Б II1, Б II3 и В I1.

ПОСЕБНИ УСЛОВИ КОНКУРСА

А) ПОЉЕ ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

За избор/реизбор у звање доцента:

- 1) просечна оцена са студија најмање (8);
- 2) најмање трогодишње педагошко искуство у звању асистента и да од кадета односно студената није добио нижу оцену од „добар“ више од два пута у протеклом трогодишњем периоду и позитивна оцена са приступног предавања, уколико нема претходно трогодишње педагошко искуство у звању асистента;
- 3) најмање један рад ранга М23, М24 или М51; радови ранга М51 могу се заменити радовима ранга М52;
- 4) најмање два излагања на научним скуповима (М31, М33, М61, М63) и
- 5) остварене активности најмање у два елемента из Табеле елемената доприноса наставника академској и широј заједници (табела 1. као прилог Критеријумима за стицање звања наставника на Универзитету одбране у Београду – „Службени војни лист“, број 7/12, 12/13 и 25/13), осим ако се први пут бира у наставничко звање.

Б) и В) ПОЉЕ ТЕХНИЧКО-ТЕХНОЛОШКИХ И ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИХ НАУКА

За избор/реизбор у звање доцента:

- 1) просечна оцена са студија најмање (8);
- 2) најмање трогодишње педагошко искуство у звању асистента и да од кадета односно студената није добио лошију оцену од „добар“ више од два пута у протеклом трогодишњем периоду и позитивна оцена са приступног предавања, уколико нема претходно трогодишње педагошко искуство у звању асистента;
- 3) најмање један рад ранга М21, М22 или М23 и најмање један рад ранга М51, М52 или М53;
- 4) најмање два излагања на научним скуповима (М31, М33, М61, М63) и
- 5) остварене активности најмање у два елемента из Табеле елемената доприноса наставника академској и широј заједници (табела 1. као прилог Критеријумима за стицање звања наставника на Универзитету одбране у Београду – „Службени војни лист“, 7/12, 12/13 и 25/13), осим ако се први пут бира у звање.

За избор/реизбор у звање ванредног професора:

- 1) да кандидат после избора у звање доцента није од кадета односно студената добио оцену нижу од „добар“ више од два пута у протеклом петогодишњем периоду;
- 2) најмање четири рада са SCI листе ранга М21, М22 или М23, од којих се један може заменити остварењем категорије М80 или М90 или радом ранга М51 или М52, од тога најмање два рада односно остварења од последњег избора;
- 3) оригинално стручно остварење (пројекат, студија, патент, оригинални метод) односно руковођење или учешће у научним пројектима;
- 4) објављен уџбеник, монографија, практикум или збирка задатака из области за коју се бира или мултимедијални садржаји са рецензијом намењени кадетима односно студентима;
- 5) најмање пет радова саопштених на међународним или домаћим научним скуповима (М31, М33, М61, М63), од којих најмање два од последњег избора;

- 6) менторство најмање у два завршна рада и
- 7) остварене активности најмање у три елемента из Табеле елемената доприноса наставника академској и широј заједници (табела 1. као прилог Критеријумима за стицање звања наставника на Универзитету одбране у Београду – „Службени војни лист”, 7/12, 12/13 и 25/13).

За избор у звање редовног професора:

- 1) да кандидат после избора у звање ванредног професора није од кадета односно студената добио оцену нижу од „добар” више од два пута у протеклом петогодишњем периоду;
- 2) најмање седам радова са SCI листе ранга M21, M22 или M23, од којих се два могу заменити остварењем категорије M80 или M90 или радом ранга M51 или M52, од тога најмање у једном раду са SCI листе је првопотписани аутор;
- 3) најмање десет радова саопштених на међународним или домаћим научним скуповима (M31, M33, M61, M63) у звању ванредног професора, од тога најмање једно излагање на међународном скупу;
- 4) оригинално стручно остварење односно руковођење или учешће у међународним и домаћим научним пројектима;
- 5) објављен уџбеник или монографија из области за коју се бира или мултимедијални садржаји са рецензијом намењени кадети-ма односно студентима;
- 6) најмање пет радова саопштених на међународним или домаћим научним скуповима (M31, M33, M61, M63), од којих најмање два од последњег избора;
- 7) менторство најмање у једном докторском раду; менторство најмање пет завршних радова, од тога најмање два од последњег избора и
- 8) остварене активности најмање у четири елемента из Табеле елемената доприноса наставника академској и широј заједници (табела 1. као прилог Критеријумима за стицање звања наставника на Универзитету одбране у Београду – „Службени војни лист”, 7/12, 12/13 и 25/13).

Напомена везана за поновни избор у звања наставника:

На основу члана 9. став 2. Критеријума за стицање звања наставника на Универзитету одбране у Београду, услови за реизбор идентични су условима за избор у постојеће звање доцента и ванредног професора, с тим да су ти услови постигнути од избора у звање у које се поново бира.

Сходно члану 12. Критеријума за стицање звања наставника на Универзитету одбране у Београду, наставници који су на дан ступања на снагу ових критеријума у звању доцента или ванредног професора у пољу техничко-технолошких, природно-математичких и друштвено-хуманистичких наука, испуњавају услове за поновни избор (реизбор) у исто звање.

ДОКУМЕНТАЦИЈА КОЈА СЕ ПОДНОСИ УЗ ПРИЈАВУ НА КОНКУРС

Уз пријаву на конкурс кандидати треба да приложе:

1. биографске податке и доказе о испуњености услова конкурса, систематизоване према главама II, III, IV, V и VI у Обрасцу – Извештај комисије о пријављеним кандидатима за избор/реизбор у звање наставника, а према Упутству за припрему документације која се предаје приликом конкурса за избор/реизборе у звања наставника Универзитета одбране (Образац Извешта-

ја и Упутство преузети са интернет адресе www.uo.mod.gov.rs или у секретаријату Војне академије);

2. библиографију објављених научних и стручних радова са копија примерака научних радова и других публикација;
3. сагласност претпостављене команде за ангажовање у наставном процесу на Војној академији (само за кандидате ван Војне академије односно Универзитета одбране у Београду);
4. уверење надлежног органа МУП о непостојању правоснажне пресуде за кривично дело против полне слободе, фалсификовања јавне исправе коју издаје Универзитет или високошколска јединица или примања мита у обављању послова високошколске установе.

НАЧИН КОНКУРСИВАЊА

Пријаве на конкурс за избор у звање наставника подносе се на адресу **Генерала Павла Јуришића Штурма 33, Београд, са назнаком „конкурс за избор у звање наставника”**. У пријави обавезно навести адресу и телефон.

Непотпуне и неблаговремено поднете пријаве неће бити разматране.

Конкурсна документација неће се враћати кандидату.

Конкурс је отворен до 1. августа 2016. године.

ВАЖНА НАПОМЕНА

Кандидати који буду изабрани у звања наставника неће бити постављани на формацијска места наставника у Војној академији, већ ће права и обавезе наставника остваривати са формацијског места на ком су већ постављени, а у складу са чланом 73. став 4–6 Закона о високом образовању („Службени гласник РС”, бр. 76/2005, 100/2007-аут. тум., 97/2008, 44/2010, 93/2012, 89/2013, 99/2014, 45/2015-аут. тум. и 68/2015). ■

РЕПУБЛИКА СРБИЈА МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ СЕКТОР ЗА ЉУДСКЕ РЕСУРСЕ Управа за традицију, стандард и ветеране

На основу члана 14 став 2. тачка 22. Закона о одбрани („Службени гласник РС”, бр. 116/07, 88/09, 88/09 – др. Закон, 104/09 – др. Закон и 10/15) и тачке 8. Упутства о начину сарадње Министарства одбране и Војске Србије са удружењима која негују традиције ослободилачких ратова Србије („Службени војни лист”, бр. 2/16), Управа за традицију, стандард и ветеране Сектора за људске ресурсе Министарства одбране, објављује

ЈАВНИ ПОЗИВ

за достављање предлога активности за Годишњи план сарадње Министарства одбране и Војске Србије са удружењима у 2017. години

I Циљ и намена јавног позива

Циљ јавног позив за достављање предлога активности за Годишњи план сарадње Министарства одбране и Војске Србије са удружењима у 2017. години је пружање подршке удружењима

ма чији су програмски циљеви, пројекти и активности од значаја за чување и промовисање војних традиција.

Намена јавног позива је пружање подршке Министарства одбране и Војске Србије пројектима и активностима удружења који се реализују планским ангажовањем људских и материјалних ресурса Министарства одбране и Војске Србије.

II Услови за подношење пријаве

Предлагање активности за План сарадње Министарства одбране и Војске Србије са удружењима у 2017. години, под једнаким условима, имају удружења која испуњавају најмање један од следећих услова:

1. да у свом програму обухватају активности које се односе на прикупљање и обраду историјске, научне и стручне литературе из области неговања војних традиција;
2. да учествују или организују активности посвећене очувању сећања на погинуле, преминуле, рањене и нестале припаднике Војске у земљи и иностранству;
3. да учествују у комеморативним манифестацијама и посвећеним очувању сећања на погинуле припаднике Војске;
4. да покрећу, организују и одржавају културне и спортске манифестације у част погинулих припадника Војске;
5. да објављују монографије, књиге и друге публикације у част погинулих припадника Војске;
6. да афирмишу стваралачке, духовне и материјалне вредности из ослободилачких и одбрамбених ратова Србије, Првог светског рата и Народноослободилачке борбе и одбране од НАТО агресије које су верификоване са научног и историјског аспекта и на којима почива континуитет војних традиција;
7. да негују војне традиције које развијају осећање родољубља, штите национални понос и достојанство и развијају патриотске вредности које мотивишу на одбрану отаџбине.

III Потребна документација

За учешће на овом јавном позиву удружења подносе пријаву на прописаном обрасцу који је саставни део јавног позива, као и образац предлога активности за уврштавање у Годишњи план сарадње Министарства одбране и Војске Србије са удружењима у 2017. години, који се могу преузети на сајту: www.mod.gov.rs или у просторијама Управе за традицију, стандард и ветеране, Немањина бр. 15, заграда 5, улаз А, спрат IV, канцеларија 508.

Управа за традицију стандард и ветеране Сектора за људске ресурсе Министарства одбране, као носилац сарадње са традиционалним и ветеранским удружењима, у складу са одредбама члана 9, 103. и 207. Закона о оштом управном поступку („Службени гласник РС”, бр. 18/16), врши увид, прибавља и обрађује податке о којима се води службена евиденција у вези са оснивањем удружења према прописима којима је уређено оснивање удружења и упис у прописани регистар на територији Републике Србије.

IV Рок за подношење пријаве и начин пријављивања

Пријава за учешће на јавном позиву, са предлогом активности за уврштавање у Годишњи план сарадње Министарства одбране и Војске Србије са удружењима у 2017. години, доставља се поштом препоручено на адресу:

Министарство одбране

Сектор за људске ресурсе

Управа за традицију, стандард и ветеране

Немањина бр. 15, 11000 Београд

или лично или куриром, на адресу:

Управа за традицију, стандард и ветеране Сектора за

људске ресурсе Министарства одбране, Немањина бр.

15, заграда 5, улаз А, спрат IV, канцеларија 417 до 15.30

часова.

На коверти обавезно написати назив и адресу подносиоца пријаве, са напоменом:

„Јавни позив – достављање предлога активности за Годишњи план сарадње Министарства одбране и Војске Србије са удружењима у 2017. години”.

Рок за подношење пријаве, са предлогом активности, на овај јавни позив је 1. септембар 2016. године, без обзира на то да ли се предаје на пошти или лично. Пријава се сматра благовременом ако је предата најкасније до 1. септембра 2016. године, ако се предаје на пошти, односно ако се предаје куриром или лично у канцеларији бр. 417 Деловодство Управе за традицију, стандард и ветеране до 1. септембра 2016. године до 15.30 часова.

За сва питања заинтересовани се могу обратити путем електронске поште на адресу utsv@mod.gov.rs или на број телефона: 011/3201-063, моб. тел: 064-8329-221, лице за контакт је потпуковник Иван Укић. ■

АУТОГУМЕ И ДЕЛОВИ ЗА СВЕ ТИПОВЕ ВОЗИЛА

БЕЗ ЖИРАНТА
УЧЕШЋА
ЧЕКОВА
КАМАТА

ПРОДАЈА НА РАТЕ ЗА
ПРИПАДНИКЕ ВОЈСКЕ СРБИЈЕ
ПУТЕМ
АДМИНИСТРАТИВНЕ ЗАБРАНЕ

PLANETBIKE

КОТИК Д.О.О

Панчево,
Жарка Зрењанина бр.14

Тел: 013/344-321

Моб:062/297-945

Fax: 013/345-930

E-mail: kotikdoo@gmail.com

Mega
favorit

НАПОМЕНА:

-ОБРАЗАЦ АДМИНИСТРАТИВНЕ ЗАБРАНЕ
ДОСТАВЉАМО:
ПОШТОМ / ЕЛЕКТРОНСКОМ ПОШТОМ
-МОГУЋА ОРГАНИЗОВАНА ИСПОРУКА ПО ДОГОВОРУ.

У нашем широком асортиману се налазе:
бицикли, кациге, резервни делови, пратећа опрема,
аутомобилске гуме, акумулатори, моторна уља,
аутоделови за сва возила свих реномираних произвођача,
програм „Villager”, косилице, тримери, моторне тестере,
електрични ручни алат, рачунари и рачунарска опрема,
бела техника и телевизори...

Предраг Пејчић (1936–2016)

Доктора пуковника Предрага Пејчића упознао сам давне 1988. године. Био сам, као млад новинар, позван на разговор у тадашњи војни илустровани лист „Фронт“, где је пуковник Пејчић био главни и одговорни уредник. Требало је да пређем из „Експрес политике“ у „Фронт“ и тај разговор са њим, данас ми се чини, био је пресудан.

Сећам се и данас неких његових питања током разговора. Али и његове одлучности да подмлади екипу већ тада сјајних новинара и уредника у редакцији „Фронта“, која се налазила на петом спрату тадашњег ВИНЦ-а, у Улици Светозара Марковића број 70, у Београду.

И успео је. Пуковник Пејчић примио је тог лета у Редакцију мог тада, такође, младог колегу Ивана Марковића и мене. Много смо радили, путовали по великој држави, доказивали се... Био нам је добар уредник, учитељ, саветник, строг али праведан старешина, који је знао да чува своје људе и новинаре. Увек сталожен, јасан у својим захтевима, али и отворен за наше професионалне предлоге и теме и, рекао бих, чак и либералан уредник, у мери у којој се то тада могло бити. Први је долазио у Редакцију, а последњи одлазио. И сам је много писао, стварао, није могао без новинарства и публицистике. Био је увек елегантан и веома поносан на своју плаву униформу.

Наравно, од потчињених захтевао је дисциплину, поштовање рокова, радног времена, али и увек инсистирао на добром рукопису, што бољој фотографији... Уосталом, „Фронт“ је био, када се данас осврнем на то време, одличан илустровани војни лист, у коме се имало много тога доброг прочитати и видети. Захваљујући, свакако, и пуковнику Предрагу Пејчићу, који је у њему остао до пензионисања, почетком бурних деведесетих.

Одлазак у пензију, међутим, за њега није био крај већ нови почетак или, боље речено, наставак списатељског стваралаштва. Иза њега је остало 35 књига и публицистичких дела, међу којима су нека доживела и више издања.

Предраг Пејчић рођен је 1936. године у Прокупљу. Завршио је Ваздухопловну војну академију, докторирао на Факултету политичких наука, а завршио је и Новинарску школу Југословенског института за новинарство.

Новинарством се почео бавити 1954. године у листу „Крила армије“. Био је главни и одговорни уредник војних и цивилних листова – „Крила армије“, „Фронт“, „Савремена војна мисао“ и „Петнаести септембар 1918“.

Објавио је више монографија и књига из белетристи-

ке, војне историје и историје новинарства, међу којима су: „Српска војска у Бизерти 1916–1918“, „Ваздухопловство српске војске 1912–1918“, „Четнички покрет Краљевине Србије 1903–1918“, „Митолошке метафоре о жени у Срба“, „Последњи руски цар – династија Романови“, „Српске новине Димитрија Давидовића 1813–1821“, „Српске новине у Крфу 1916–1918“, „Деветнаеста српска бригада“ и друге.

Добитник је Награде за животно дело Удружења новинара Србије 2005. године и награде „Жика М. Јовановић“ за допринос историји новинарства и публицистичка дела за монографију „Српске новине Димитрија Давидовића“ 2009. године.

Пуковник Предраг Пејчић добитник је и дванаест војних југословенских и страних ордена и медаља, као официр и за рад у војном новинарству. Био је активан и у Клубу новинара ветерана Удружења новинара Србије.

Иза себе је оставио супругу Богумиру, синове Томила и Бранислава, унучад Кристину, Алексу и Ивану.

Нека му је вечна слава. ■

Душан МАРИНОВИЋ

МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ СЕКТОР ЗА ЉУДСКЕ РЕСУРСЕ Управа за традицију, стандард и ветеране

ИНФОРМАЦИЈА

о пословној сарадњи са туристичким агенцијама Kontiki travel&service d.o.o и Big blue Group d.o.o.

На основу уговора о пословној сарадњи са туристичким агенцијама Kontiki travel&service d.o.o. и Big blue Group d.o.o, запослени у Министарству одбране и Војсци Србије имају могућност да целокупну понуду туристичких аранжмана из понуда наведених агенција плаћају по повлашћеним условима, на 12 месечних рата.

Целокупну понуду туристичких агенција запослени у Министарству одбране и Војсци Србије могу погледати на званичној интернет презентацији Министарства одбране, у пољу Стандард – Коришћење услуга путем административних забрана, где ће се налазити линкови ка интернет презентацијама Kontiki travel&service d.o.o. и Big blue Group d.o.o, и где ће се моћи преузети обрасци административних забрана за плаћање уговорених аранжмана.

Директним контактом са агенцијама могу се добити детаљније информације о могућностима и условима коришћења њихових услуга, путем телефона на бројеве 011/20 98 000 за Kontiki travel&service d.o.o. (адреса 27. марта 12, Београд) и 011/41 41 411 за Big blue Group d.o.o. (адреса Македонска 4, Београд), као и доласком у неку од њихових пословница. Целокупну понуду туристичких аранжмана може се погледати на интернет адресама www.kontiki.rs и www.bigblue.rs. ■

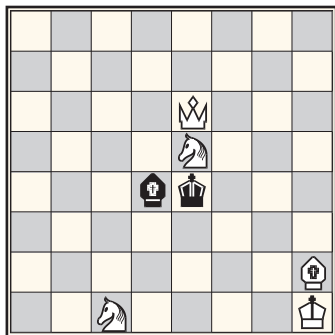

ИЗАБРАНИ ПРОБЛЕМИ ПРОБЛЕМИ ВЕРНЕРА ШПЕКМАНА

Чувени немачки шаховски композитор Вернер Шпекман прославио се стварањем минијатурних проблема (задаци с највише седам фигура), о којима је објавио више књига. Настављач је логичке школе у задацима. Доносимо двоветез минијатуру без пешака (тзв. „аристократски проблем“) и петоветез у коме логичке потезе вуче бели ловац. Решења су у следећем броју.

Проблем број 1. Мат у 2 потеза
"Schach-Echo" (Шах-Ехо), 1940.

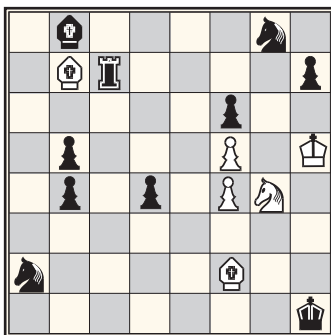

Позиција на дијаграму:

Бели: Kh1, De6, Lh2, Sc1, Se5 (5 фигура)

Црни: Ke4, Ld4 (2 фигуре)

Проблем број 2. Мат у 5 потеза
"Die Schwalbe" („Ди Швалбе“), 1959. – 1. награда

Позиција на дијаграму:

Бели: Kh5, Lb7, Lf2, Sg4, пешаци: f4 и f5 (6 фигура)

Црни: Kh1, Tc7, Lb8, Sa2, Sg8, пешаци: b4, b5, d4, f6 и h7 (10 фигура)

У колонама и редовима, водоравно и усправно, у празна поља упишите једноцифрене бројеве од 1 до 9 који недостају. Сваки број има своје место, не сме да се понови исти број ни у усправној колони ни у водоравном реду, нити у квадрату 3x3.

С
У
Д
О
К
У

	5	1	7	3	9	
4		8	9		7	
	9		8			
					9	8
		2	9	3	4	
8	4					
		1			6	
4		2		8		7
1	7	5		2	3	

Решење коњићевих скокова: Што је туђе – није твоје; Што ко мисли – о оном и сања.

УКРШТЕНЕ РЕЧИ

Припремио Жарко ЂОКИЋ

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
17								18							19	
20									21							22
23			24							25						
26					27						28					
29							30						31			
32								33							34	
35			36							37						
38				39							40					
41						42						43				
44							45							46		
47									48							
49			50							51						

РЕШЕЊЕ ИЗ ПРОШЛОГ БРОЈА ВОДОРАВНО: апретура, прилрост, кум, к, оточанке, ммиарка, е, апс, Косовска, Бернадот, битка, примаран, колеча, скорина, Радетина, етос, Кавадарци, итацизам, ми, ИД, Колерник, Натанијел, зона, Анкарани, омапати, Аретеј, Владисав, висак, линирати, настрана, пра, и, стотинак, китњасти, т, ВТИ, сива маса, Лемински.

ВОДОРАВНО:

17. Половина од четрдесет, 18. Питомост, 19. Хоџање, 20. Наука о наслеђу, 21. „Филмске звезде“, 23. Италијанска телевизија, 24. Једрењак источне обале Јадрана, 25. Прва српска опера, дело Станислава Биничког из 1903. године, 26. Врста колача, 27. Наказни израштаји, 28. Осми по реду председник Међународног олимпијског комитета, 29. Трговци ситном робом, 30. Стилска фигура, асонанција, 31. Дојка, 32. Учење да је људска душа смртна, 33. Самоникле шљиве, ценарике, 34. Иницијали одбојкашице Бракочевић, 35. Лична заменица, 36. Натицати на шиљак, 37. Славни глумац, Берт, 38. Крпа, дроњак, 39. Аидин отац из истоимене опере, 40. Кућишта мотора, 41. Лекар (грч.), 42. Завичај Ристовчана, 43. Завичај Сирижана, 44. Планинска лепотица у Републици Српској, 45. Свирач у китари, 46. Аћима одмила, 47. Становница Иријана, 48. Припадник аријевског народа, 49. Спокој, 50. Власник кантине, 51. Поступак по својој вољи.

УСПРАВНО:

1. Врховна управа, 2. Предузимљив (лат.), 3. Иницијали песника Ерића, 4. Увод (стр.), 5. Енглески племић, 6. Државни социјализам, 7. Стрип цртач, Жилбер Гаскар, 8. Град у Индонезији (претметнуто СКАКА), 9. Ослонци, 10. Ауто-ознака Тутина, 11. Становница Канина, 12. Омладинска радна акција (скр.), 13. Женски слуга, 14. Земља (лат.), 15. Име славног глумца Фонде, 16. Јединица КоВ ВС, обележава свој дан 12. јула, 18. Пси из Караманије, 19. Возачи таксија, 20. Акранични деформитет (мед.), 21. Присталице утопизма, 22. Завичај Косјерићана, 24. Уређај за еманацију, 25. Бивши фудбалер, Ненад, 27. Риболов, 28. Санкциона мера, 30. Поштовалац (лат.), 31. Царевина, 33. Место у Русији (преокренуто СТАНКА), 34. Вештачки мозаик, 36. Тахирин имењак, 37. Члан ротари клуба, 39. Аријел одмила, 40. Спортско друштво из Солуна, 42. Енглески шахист, Џон, 43. Осим, изузев, 45. Ауто-ознака Кикинде, 46. Авенија (скр.).

Vojna ustanova "Tara"

У периоду
од 9. јула до 31. августа
сви припадници
Министарства одбране
и Војске Србије
имаће попуст од 30. уместо
уобичајених 20 одсто

Припадницима Министарства
одбране и Војске Србије
омогућено је да аранжмане
Војне установе „Тара“
у хотелима „Оморика“
и „Бели бор“ на Тари и „Бреза“
у Врњачкој Бањи
плаћају путем
АДМИНИСТРАТИВНЕ ЗАБРАНЕ
НА 12 МЕСЕЦИ

www.hotelitara.mod.gov.rs

011 362 65 35
031 593 530

МОБНА ПОДРШКА СРПСКОЈ АВИЈАЦИЈИ

Од стварања Аеропланског депоа до развоја моћног ваздухопловног гиганта за оправку и одржавање најразличитијих типова летелица, најјачу снагу Завода представљали су ваздухопловни стручњаци и инжењери који су оживљавали и оне авионе и хеликоптере у које су престали да верују и њихови произвођачи

После повлачења и сређивања редова српске војске на Крфу било је предвиђено да се целокупна оперативна војска формира у три армије. То решење озваничено је изменама *Уредбе о формацији Војске* од 24. фебруара 1916. године. У реферату о реорганизацији Ваздухопловне команде, поднетом начелнику Штаба Врховне команде 28. јануара 1916, било је предвиђено да би, поред Врховне команде, свака армија требало да има у свом саставу Аеропланску ескадрилу. Тај став потврђен је и *Законом о усјројстви војске*, донетим 27. фебруара. У складу с тим, српско ваздухопловство реорганизовано је 14. марта 1916, на Крфу.

Аероплански депо и ескадрила на Солунском фронту

Према новој формацији, од људства Аеропланске ескадре, расформираног Првог балонског одељења, Нишке и Пиротске голубије станице и Водоничне централе образован је Аероплански депо, а поменуте јединице престале су да дејствују. На дан оснивања Аероплански депо у саставу ескадре бројао је 122 човека. Касније, у саставу депоа постојала је Аеропланска ескадрила командира капетана прве класе Милош Илић и Аеропланска радионица, чији је управник био резервни потпоручник Марко Марколеско.

Током марта и априла, на летелишту Лефкимо, српско техничко особље свакодневно је радило на француским авионима. У Француску су, још са Крфа, априла 1916. упућене две групе на школовање за механичаре. Потом, крајем априла и почетком маја 1916, ескадра са аеропланским депоом превезена је са осталим деловима у рејон Солуна. На летелишту Микра, 1/14. јула 1916, формирана је аеропланска радионица Аеропланског депоа. Тај датум узет је касније, средином деведесетих прошлог века, за Дан Ваздухопловног завода „Мома Станојловић”.

Српско и француско техничко особље на Солунском фронту (МЈВ)

Управник Аеропланске радионице резервни потпоручник Марко Марколеско (МЈВ)

Спајање српског ваздухопловства са француским јединицама 1. јула 1916. означило је привремени нестанак независног српског ваздухопловства са (углавном) српским особљем. Иако је команда над ескадрилама остала српска, командовање на нивоу авијатике и ескадриле налазило се у рукама француских командира тих јединица. У тежњи да задржи одређен степен самосталности српског ваздухопловства, као посебна јединица српског ваздухопловства на Солунском фронту, задржан је Аероплански депо, као орган трећег степена за снабдевање официра и војника Аеропланске ескадре. И поред тог привидно ограниченог задатка, Аероплански депо имао је много сложенију и значајнију улогу. У његовом логору, постављеном у Микри, окупљали су се пре распореда у оперативне јединице сви српски ваздухопловци који су одлазили или се враћали са школовања у Француској или Солуну. У њему су боравили и сви српски механичари и војници који су радили у Српском авијатичком парку.

Француска подршка Српској авијацији на Солунском фронту од јуна 1916. године био је 112. авијатичарски парк („Српски”), који је од 1. септембра 1916. преименован у 302. авијатичарски парк („Српски”), а од 1. јуна 1917. у 403. авијатичарски парк. У њему је, такође, било српског особља. Ипак, не треба мешати српски Аероплански депо и француски авијатичарски парк – са делом српског особља, задужен за обезбеђење српске авијатике. Они постоје упоредо, и реч је о две институције.

Према српским подацима, док је Аероплански депо био у Микри у њему је

радило између 120 и 170 Срба авио-механичара, занатлија других специјалности и приучених војника. Та јединица није само поправљала и испоручивала авионе српској авијацији, него се у њој обучавало и дообучавало земаљско и летачко особље српске војске, које је било ван група за обуку. Аероплански депо премештен је 31. августа/13. септембра 1917. из Микре у Вертекоп, где се налазио и француски 403. авијатичарски парк за обезбеђење српске авијације. На том аеродрому успостављена је аеропланска радионица Аеропланског депоа, на којем је функционисала све до краја ратних дејстава.

Француски ваздухопловни званичници, упркос протестима начелника Штаба Врховне команде војводе Петра Бојовића, изузели су две ескадриле из надлежности српске Врховне команде и укинули 403. авијатичарски парк. Парк је расформиран 28. августа 1917, а српско особље које је у њему радио послато је у француски „Ешалон парк”. Командир те установе био је српски ваздухопловни официр. Тиме су комплетно руковођење и логистика савезничких ваздухопловстава стављени под једну (француску) команду.

Пробој Солунског фронта успешно је извршен 15. септембра, после једнодневне непрекидне артиљеријске припреме, коју су пратили авиони српске авијације. Већ 30. септембра девет српских авиона пребазирао је у Градско, а средином октобра у ослобођено Скопље. До почетка новембра 1918. прикупљена је већина летачког састава српске ескадриле са авионима на аеродрому у Нишу, а до 26. новембра 1918. ескадрила се окупила у Новом Саду. Први делови земаљског ешалона стигли су два дана раније. Главнина депоа и парка стигла је у Нови Сад 1919. године.

Аеродром у Новом Саду, иако делимично у реконструкцији, био је највећи и најуређенији. Формирало га је 1913. године аустроугарско ваздухопловство. Од објеката је затечено 11 дрвених, малих хангара, где су биле радионице, велико техничко слагалиште, електрична централа са водоводном станицом, три хангара типа „Ахенбах” за смештај аероплана, касарна и кухиња. У изградњи су били аеропланска радионица, официрски дом, штабна зграда и шест великих зиданих хангара. На тај аеродром сместила се и

српска авијација, која је дошла са фронта у Македонији. „Ешалон парк” и Аероплански депо радили су неко време у Новом Саду. Парк је расформиран 19. августа 1919, а људство прешло у радионицу француског ваздухопловног парка. Депо је расформиран септембра 1919. године.

Командири депоа били су: поручник Радисав Суботић (1916), капетан Живојин Станковић (1916), мајор Јован Југовић (1918–1919) и капетан прве класе Никола Жикић (1919). Командир „Ешалон парка” био је капетан прве класе Живојин Станковић (1918).

У Краљевини СХС – Југославији 1918–1941.

На предлог Врховне команде, министар војске и морнарице Краљевине СХС наредио је 26. септембра 1919. да се јединице Ваздухопловне команде, односно штаб, школа и ваздухопловни парк са радионицом, трајно преселе у Нови Сад. У погледу тактичке употребе ескадриле су биле под армијским обласним командама, а у свему осталом под командантом Ваздухопловне команде. Авијатичке радионице – ешалони парка и слагалишта авијатичког материјала у местима где су деташиране ескадриле потпадали су под команду дотичних командира ескадрила. Паркови и слагалишта авијатичког материјала стављени су под Ваздухопловну команду.

У Петроварадину је 1. априла 1921. образован „Ваздухопловни арсенал” са задатком набавке и продукције ваздухопловног материјала, обуке техничког особља и снабдевања целокупног ваздухопловства свим материјално-техничким средствима. Као административни орган другог степена, „Арсенал” је био непосредно под Одељењем за ваздухопловство Министарства војске, а њему су, у погледу снабдевања, биле потчињене 1. и 2. ваздухопловна команда (Нови Сад и Мостар). Током рада „Арсенала”, 1921–1923, ту су формиране Школа за ваздухопловне механичаре, Ћачка чета и 1. и 2. чета.

Летелиште Вертекоп, на коме је од септембра 1917. године био смештен Аероплански депо (МЈВ)

СТО ГОДИНА ВАЗДУХОПЛОВНОГ ЗАВОДА „МОМА СТАНОЈЛОВИЋ”

ДАН УСТАНОВЕ

На летелишту Микра, 1/14. јула 1916, формирана је аеропланска радионица Аеропланског депоа. Тај датум узет је касније, средином деведесетих прошлог века, за Дан Ваздухопловног завода „Мома Станојловић”.

Убрзо потом, у јануару 1924, „Ваздухопловни арсенал” преформиран је у Ваздухопловно-технички завод (ВТЗ) са седиштем у Петроварадину. У периоду 1924–1927. у ВТЗ су формиране Фотографска школа, Батаљон ВТЗ, 4. чета ВТЗ и други делови.

Решењем краља Александра од 29. фебруара 1924, одређено је да ваздухопловне команде прослављају 2. август (20. јул) – Светог Илију, као „дан и празник који највише одговара улози и задатку авијације”. Међутим, истим решењем Ваздухопловно-технички завод је од 1925. за свој празник славио 1. април, дан формирања 1921. године.

Од 1925. године, развојем ваздухопловне формације, формирањем пукова и повећањем основних јединица у његовом саставу, осетила се потреба да се техничка служба у пуковима одвоји и осамостали у посебну команду – Ваздухопловно-технички парк (ВТП) – која би функционисала као административни орган трећег степена. Оснивањем ваздухопловно-техничких паркова, команданти ваздухопловних пукова ослобођени су непосредног руковођења техничком и материјалном службом у пуку. Команданти ВТП-а били су представници целокупне техничке службе у саставу пука и имали су улогу помоћника команданта пука по техничким питањима. У смислу стручне подређености они су били везани за технички одсек Одељења за ваздухопловство.

Почетком 1927. године поново је реорганизована главна управа ваздухопловства. Уместо Одељења за ваздухопловство при Министарству војске и морнарице, 24. фебруара образована је Команда ваздухопловства, која је имала армијски ранг и била највиша команда у ваздухопловству за командовање, управу и ваздухопловно-техничку службу. У миру је била непосредно под министром војске и морнарице. Исте године, 22–26. августа, Ваздухо-

Ваздушни снимак ВТЗ у Краљеви (Добникар)

Оправка крила у Аеропланској радионици у Новом Саду (МЈВ)

Један од авиона „бреге XIX/7” какви су произвођени у Краљеви (кол. М. Мицевски)

УПРАВНИЦИ ВАЗДУХОПЛОВНО-ТЕХНИЧКОГ ЗАВОДА

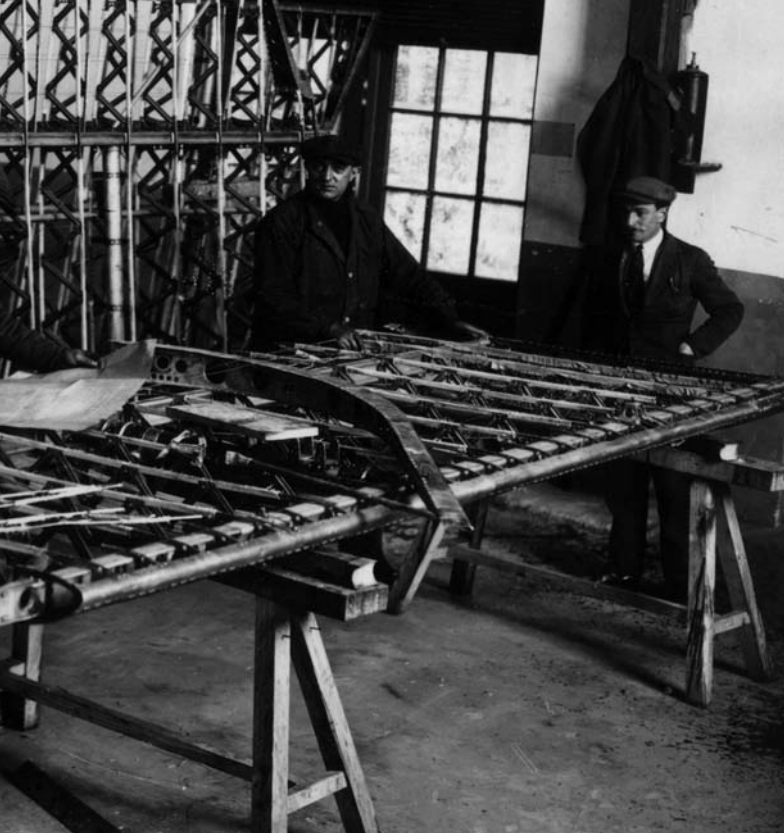
Управници Ваздухопловно-техничког завода били су: потпуковник Лавослав Седлар (1921), мајор Густав Шмид (1921), мајор Алфонс Вељачић (1922–1923), пуковник Душан Радовић (1930–1933 и 1937–1938) и пуковник Павле Филиповић (1938–1941).

пловно-технички завод преселио се из Петроварадина у Краљево, где је пре тога уређен аеродром.

Завод је смештен на простору Дивље поље код Краљева. На том пољу, поред управних и других зграда, постављено је и дванаест великих хангара типа „Ахенбах”, уређена је стајанка, доведен је крак железничке пруге и уређено „начелно постављено” летелиште за полетање и слетање из свих праваца.

Ваздухопловно-технички завод био је централна ваздухопловно-техничка установа Ваздухопловства војске Краљевине Југославије, надлежна за одржавање, складиштење, делом опитовање, а касније и школовање за ваздухопловно-техничку службу. У почетку, највећи део послова те службе обављала је пуковска радионица у Новом

ВЕТЕРАН СРПСКЕ АВИЈАТИКЕ

5

Потпуковник инжењер Душан Радовић је у много чему оставио лични печат тој установи. Био је омиљен код потчињених, а своје, најчешће исправне ставове заступао је бескомпромисно. Бавио се тактиком ваздухопловства и писани рад о томе показао је генералу Симовићу, који је једноставно преотео материјале и објавио их под својим именом. Како је Радовић о томе јавно говорио, Симовић га је пензионисао 1938. године.

Саду. Завод се тек уходавао. Касније, како се Завод проширио и преселио, преузео је у потпуности намењену улогу централне установе ваздухопловно-техничке службе. Према формацији из 1927, Ваздухопловно-технички завод имао је управу, техничко одељење са конструктивно-опитним одсеком, одсеком за израду, машинским одсеком, лабораторију, ваздухопловно-техничку занатлијску школу, слагалиште, аеродромску групу и нешто касније ескадрилу ВТЗ. Команда аеродрома ВТЗ формирана је 1930. године, а у свом саставу имала је: штаб, 1. и 2. чету и аеродромско одељење.

Завод је био матична установа за фабрику која се уз њега развила, али и за све њене запослене. Наиме, према идеји команданта ваздухопловства генерала Станојловића, из времена када је била актуелна диспозиција средстава из француског кредита, било је потребно изградити једну државну фабрику авиона, па је 1926. године одлучено да се она и подигне уз нови аеродром у Краљеву.

Авион за који је одређено да ће се по лиценци производити у Краљеву био је француски „бреге XIX“. Према једном извештају управника ВТЗ потпуковника пилота Душана Радовића, види се да је процес производње тог авиона у Краљеву укључио и друге фабрике у Краљевини, како ваздухопловне („Икарус“, „Телеоптик“, „Кнебл“ и „Дитрих“), тако и остале („Фабрика каблова Нови Сад“, „Машинску фабрику и ливницу“ из Љубљане, челикарницу грофа Турна из Равни на Корошекм, „Вулкан“ из Крања, „Цинкоргафију“, „Зору“ и фирму „М. Борел“ из Београда, „Рекорд“ из Лесковца и друге). До краја производње 1932. године, из фабрике у Краљеву изашло је свих уговорених 425 авиона „бреге XIX“. По престанку производње „бреге XIX“, у Завод у Краљеву ти авиони су касније стизали на ремонт, оправке и модификације.

Из формације ВТЗ 1935. године избрисане су опитне, конструкторске, лабораторијске и наставне функције. Завод је појачан у области аеродромске и складишне службе и тада је дефинитивно постао централно пријемно и складишно место за сву ваздухопловну технику. Ескадрила

ВТЗ формирана је тек 1. јануара 1935, у оквиру ВТЗ Краљево, од Тренажне секције. Била је опремљена разним типовима авиона, међу којима и фабричким „бреге XIX“.

Први управник био је потпуковник инжењер, ветеран Српске авијатике Душан Радовић, који је на тој дужности био до 1933, односно поново 1937–1938. године.

Реорганизацијом ваздухопловства од 1. јануара 1938. било је предвиђено да се на свим сталним аеродромима образују ваздухопловне базе првог реда, као административни органи трећег степена, које ће у свој састав примити све нелетачке јединице, установе и службе, које су до тада биле у саставу ваздухопловних пукова. Ваздухопловне базе другог реда формиране су на два аеродрома: у Белој Цркви (од установа и јединица Ваздухопловне школе гађања) и Краљеву (од аеродромске групе ВТЗ-а). База је носила назив 32. ваздухопловна база. Образована је од постојећих делова Завода – аеродромске групе, ауто-чете и других делова – 25. децембра 1937 (мада се помиње већ средином октобра те године). У њеном саставу били су Штаб, Аеродромска група ВТЗ (Штаб, 1, 2. чета), складиште ваздухопловства војске, електрична централа и метеостаница. Истом реорганизацијом Ескадрила ВТЗ преименована је у 609. ваздухопловну ескадрилу. Она је остала у саставу ВТЗ, базирајући на аеродрому у Краљеву. У њеном саставу били су авиони „физир“, „потез“, „бреге“ и други лаки типови.

После производње серије авиона „бреге XIX“, погон ВТЗ-а у Краљеву остао је четири године „мање-више празан“. Једна екипа из немачке фабрике „Дорниер“ обишла је те погоне у пролеће 1937, предложила услове и мере за нову организацију рада на новим машинама и дала одобре-

Особље 609. ескадриле која је била у саставу ВТЗ Краљево, са капетаном Панићем на челу (кол. М. Мицевски)

ње да се двомоторни бомбардер До-17 производи у Југославији. Део радника из Краљева прошао је обуку за поједина занимања у Немачкој. Потом је држава посебном Уредбом са законском снагом 21. марта 1939. основала предузеће „Државна фабрика авиона у Краљеву”, као „аутономно државно предузеће, на индустријско-комерцијалној основи, под надзором министра војске и морнарице”. Фабрика је била позната под скраћеницом ДФА. За првог директора именован је искусни хидропилот и инжењер капетан бојног брода Већеслав Дујшин. Фабрика је почела да ради 15. маја 1939, а произведена су 33 (и три незавршена) авиона До-17.

Реорганизацијом ваздухопловне позадине 1941. године, 32. ваздухопловна база прешла је из састава ВТЗ у надлежност 3. ваздухопловне области. Када је марта 1941. проглашена мобилизација, база је била попуњена и ратним саставом. Тада су у њеном саставу биле следеће јединице: 12. аеродромски батаљон (са три чете), 12. база чета, 2. аутомобилски вод, 13. вод везе, 12. вод ПАМ, 12. пионирски вод, 12. ватрогасни вод, 32. техничко слагалиште, 12. електрична централа, 1. допунска мотористичка чета, 1. допунска монтерска чета и допунска метеоролошка чета.

Током Априлског рата 1941. у борбеним дејствима учествовале су и 32. ваздухопловна база, под командом мајора Светозара Стефановића, и 609. ескадрила, која је била стационирана на летелишту Жича, под командом капетана прве класе Аксентија Панића. У ВТЗ су остале одређене количине авиона и возила, које су немачки окупатори запленили.

Аеропланска радионица

После уласка Црвене армије и НОВЈ у Београд 20. октобра 1944. и доласка партизанског војног и политичког руководства у српску и југословенску престоницу, створени су повољнији услови за развој и организацију ваздухопловства. Партизански Врховни штаб донео је 29. октобра одлуку да формира Штаб ваздухопловства НОВЈ и у њему следећа

ВАЗДУХОПЛОВНА СЛАВА

Решењем краља Александра од 29. фебруара 1924, одређено је да ваздухопловне команде прослављају 2. август (20. јула) – Светог Илију, као „дан и празник који највише одговара улози и задатку авијације”. Међутим, истим решењем Ваздухопловно-технички завод је од 1925. за свој празник славио 1. април, дан формирања 1921. године.

Строј бомбардера До-17, који су произвођени у серији у државној фабрици у Краљеву (кол. Динко Прегоевић)

одељења: персонално, за наставу, техничко, аеродромске службе, за ваздушни саобраћај, за везу и метеоролошко. Одмах по формирању Штаба, сваком одељењу наложено је да разради све послове из сопственог домена. Тако је Техничко одељење било надлежно за снабдевање погонским и убојним материјалом и техничко одржавање, али и за обнову ваздухопловне индустрије.

Већина аеродрома и пратећих објеката за смештај, одржавање и експлоатацију били су тешко оштећени или уништени у завршној фази рата. У складу са таквим стањем била је организована и позадина у 16 команди аеродрома, које су по типу летелишта или аеродрома рангиране у оне првог или другог „реда”. Команде аеродрома биле су потчињене ваздухопловним обласним командама (1. – Нови Сад, 2. – Скопље, 3. – Мостар и 4. – Загреб), техничким саставима ранга дивизије, које су обухватале и друге позадинске саставе: радионице или складишта. Те установе настале су на бази инфраструктуре коју су на основу предратне југословенске развили припадници немачког ваздухопловства током окупације. Тако се формирају радионице, које ће касније током мирнодопског развоја прерастати у ремонтне заводе.

Поновно успостављање Аеропланске радионице на аеродрому Земун, где је од 1927. до 1941. године функционисала аеропланска радионица 6. ваздухопловног пука, везује се за војнотехничког чиновника Ерзилије Матићића, који је био на дужности у тек формираном партизанском Штабу ваздухопловства. Према неким подацима, он је 19. децембра 1944. почео да организује Аеропланску радионицу. Необична историјска околност је да је Матићић био припадник српске аеропланске радионице на Солунском фронту, односно „Ваздухопловног арсенала” и Завода у међуратним годинама. Историјски континуитет успостављен је тако преко једне, у суштини за ваздухопловство врло важне, а ипак, у јавности мало познате личности.

Први уџравник Аеропланске радионице у Земуну Ерзилије Матићић (МЈВ)

Најраније архивске податке о организовању Аеропланске радионице налазимо у једном извештају од 18. маја 1945, где се наводи да се „настављају радови на оправци аеродромске радионице на аеродрому у Земуну”. У извештају од 24. маја 1945. пише да се радило на „Организовању аеропланске радионице у Земуну”. Наведено је да се „сакупљају машине по целој земљи исправне и неисправне па се оправљају у самој радионици”. Тако формирана Аеропланска радионица у Земуну, означена и као „непокретна”, односно „обласна” функционише током друге половине 1945. године. У њој се оправљају авиони већег броја типова, који су били у наоружању ваздухопловства Југословенске армије. Међу њима су: „бикер”, „јункерс”, „месершмит”, Јак, ФП-2, „рода”, По-2, „протор”, Ли-2, Шће-2, Ју-52, као и авионски мотори М-11Д, Хирт, БМВ, Агрус и други.

У радионици се израђује све потребно за уређење авионског ентеријера, али и делови намештаја за канцеларије и радионице. Такође, фарбају се авиона који су испоручени из СССР-а током лета 1945. године. Даље трагове о њеном образовању налазимо у извештајима са краја јула и почетком септембра 1945, који наводе да је завршена организација Аеропланске радионице „за оправке транспортних авиона”.

Раскид сарадње са Совјетским Савезом 1948. године донео је ваздухопловству низ проблема. Југословенско ЈРВ било је дубоко зависно од совјетских испорука. Услед малих капацитета и неразвијености домаће ваздухопловне индустрије тај ударни ешалон армије био је стављен на најтежу пробу. Тешкоће у којима се налазило ЈРВ показује и статистика за целокупно ваздухопловство у периоду 1. октобар 1949 – 1. април 1950, где процене техничких органа говоре да је од укупног броја удеса 29,3 одсто отпадало на технику. Ти показатељи указивали су на неопходно подизање техничке културе земаљског састава.

Војна радионица бр. 170

У реорганизацији 1948, у којој су све јединице армије промениле формацијске називе, ова радионица мења назив у Војна радионица бр. 170 (ВР 170). Била је потчињена директно Команди ЈРВ, заједно са још три радионице: 162. (аутомобилска) – Земун, 166. (моторска) – Кнежевац и 195.

Оправка мотора на авионима „кайрони”, 1945. године (МЦ „Одбрана”)

Рада на авионима „јак” почетком 1945. године, на порушеном аеродрому Земун (Војни музеј)

(везе) – Земун, и једним складиштем у Земуну. Војна радионица бр. 170 била је задужена за одржавање авијације на „истоку” земље, а посебно за авионе Ваздухопловног опитног центра. Такође, и појединих захтевнијих типова, највише транспортне авијације. Све у свему, у том периоду у ВР 170 оправке или ремонт прошли су следећи типови авиона: „аеро-2”, „харвард”, УЈАК-9, Јак-3, Јак-9П, Ме-109, Шће-2, Пе-2, Ил-2, С-49, 212, „фазан”...

Да не би било забуне, свака од четири ваздухопловно-техничке дивизије (зоне) имала је и своју авио-радионицу, из којих ће се касније развити ваздухопловно-ремонтни заводи: 167, касније „Метеор” у Скопљу; 163, касније „Галеб” у Мостару; 168. у Бањалуци; 169, касније „Орао” у Рајловцу; 154, касније „Змај” у Великој Горици код Загреба. Неке од тих радионица-завода биће расформиране у каснијим деценијама, а њихову делатност преузеће земунски ваздухопловни завод.

После првих недоумица о позадини и исходу сукоба Југославије и земаља народне демократије са СССР-ом на челу, на Западу је на прелазу из 1950. у 1951. годину преовладало мишљење о користи пружања војне помоћи Југославији, као чину од директне важности за војностратешку ситуацију у хладноратовском односу снага. Након интензивних преговора, 14. новембра 1951, у Београду закључен је споразум о Војној помоћи између влада ФНРЈ и САД. Споразум су потписали маршал Тито, у име Југославије, и амерички амбасадор у Београду Џорџ Ален. Према споразуму, Југославија је укључена у Програм помоћи за заједничку одбрану (познат под скраћеницом МДАП). Набавке технике из

система МДАП омогућиле су квантитативан и квалитативан скок у развоју јединица ЈРВ, за разлику од претходног периода блокаде са Истока. Југословенско ратно ваздухопловство почело је да прима авионе чак и пре него што је потписан споразум о помоћи, а испоруке су настављене од првих дана 1952. године, па све до 1958. године, када је Југославија једнострано отказала програм војне помоћи.

„Нови материјал”, како је и званично називана западна ваздухопловна техника током 1952. године, донео је низ новости у ЈРВ. Техника је долазила из другог система, па је организација ЈРВ морала да се прилагоди увођењем нових номенклатура, система рада ваздухопловно-техничког снабдевања и новог система техничких прегледа. Била је то највећа новост

Први клинни мотори који су ремонтовани у ВР 166 били су типова „Валтер минор” и „ДХ Цијси мајор” коришћени на домаћим авионима „аеро-2” (МЦ „Одбрана”)

за рад радионице. Уведен је преглед типа IRAN – Inspection and Repair As Necessary (Преглед и поправка према потреби). Појавиле су се и тешкоће око паралелне употребе цоловног и метричког система мера, што је захтевало дуплирање или триплирање алата и опреме. Ипак, у том периоду радионице (касније завод) добијају и одређену количину потребних машина разних намена, америчке производње, које остају у употреби све до краја деведесетих година прошлог века.

У том периоду, у Војној радионици бр. 170 оправљају се старији типови („злин-381”, „фазан”, Ли-2, Ју-52, С-49А), а и они који су стигли преко система војне помоћи Ф-47Д „тандерболт”, односно „ансон”. Такође, шаролика је била и флота авиона на опитовању у Ваздухопловном опитном центру („рода”, „утва 213”, „москито”, Ф-47Д). Застарели совјетски јуришници Ил-2 и бомбардери Пе-2 преко радионице одлазе у расход. Из система војне помоћи, у марту 1954, у ВР 170 примљено је првих десет хеликоптера „сикорски С-51”, а потом предато у ескадрилу. Исте године примљен је и један хидроавион ДХЦ-2 „бивер” из Канаде и монтиран у заводу пре испоруке хидроескадрили у Дивуљама. Испорука већег броја авионских мотора Прат енд Витни омогућила је да се на совјетским транспортним авионима Ли-2 изведе конверзија уградњом таквих мотора и изврши модификација тог типа у Ли-3. Прва је изведена 1953. године.

Током 1954. године Војна радионица бр. 170 преименује се у Завод за оправку авиона бр. 170, у склопу шире реорганизације завода у саставу ЈРВ.

Један од проблема у том периоду био је оправка и ремонт већег броја млазних авиона који су пристизали. И поред сталних југословенских инсистирања да се добију неопходна документација, резервни делови и опрема за редовно одржавање и генерални ремонт авиона, влада САД одлагала је решавање тих захтева и упућивала на америчке заводе за ремонт авиона у Француској и Мароку. Иначе,

резервни делови добијани су из централног складишта америчког ваздухопловства за Европу у Шатороу.

Таква ситуација повећавала је материјалне трошкове у ЈРВ. Иако су они подмиривани из фонда војне помоћи, то се неповољно одржавало на темпо набавке ваздухопловних средстава. Мање оправке рађене су у радионицама ваздухопловних база на аеродромима где је базирала млазна авијација. Сложеније оправке обављане су у Војном заводу бр. 170 у Земуну, али у ограниченом обиму због наведених проблема. Тако је 16. јануара 1955. године урађена прва поправка два млазна Ф-84Г „тандерџета” после удеса.

Тек новембра 1955. добијене су техничка документација за IRAN прегледе и документација за производњу и оправку извесног броја делова за авионе и делимично за моторе. Већ 4. децембра 1956. из Завода бр. 170 изашао је први оправљени Ф-84Г. Због кашњења ремонта у фабрикама ваздухопловне индустрије, део ремонта авиона пребачен је у исти завод. Тако је завод у рекордном времену освојио IRAN систем прегледа авиона Ф-47Д „тандерболт”. Радови су почели средином јануара 1957. године. Први авиони изашли су после четири месеца 20. маја исте године, а два месеца касније уграђене су и прве фото-камере типа К-24 на тај тип авиона. Када је реч о ремонту авиона Т-33А, процес је започео завршетком плана за радове у октобру 1956. године. У фебруару 1957. први Т-33А примљен је на IRAN преглед у овом заводу.

У том периоду, Завод се тежишно бавио прегледима транспортних авиона „даглас Ц-47” и оправкама и конверзијом авиона совјетских Ли-2 на Ли-3, уградњом мотора „Прат енд Витни”. За авион Ц-47 постављен је задатак освајања IRAN прегледа. (у априлу 1956. извршена је конверзија једног Ц-47 у салон). Такође, током 1957. освојен је и IRAN преглед млазних авиона Ф-84Г „тандерџет”, уз тешкоће око извршења потребних модификација и уградње заптивних материјала. Истакнуто је да су проблеми решавани иако људство „Јастреба” није нигде било на специјализацији као људство предузећа ваздухопловне индустрије. Поред тих типова оправљани су или ремонтвани типови „москито”, „јункерс Ју-52”, „злин-381”, „фазан” или По-2. Оправљани су и хеликоптери С-51, али је за њих IRAN преглед усвојен тек 1961. године.

Ваздухопловнотехнички ремонтни завод „Јастреб”

Преоријентација Завода на нови начин рада од друге половине 1956. године довела је до краткотрајног поремећаја пословања, али је већ у другој половини 1957. регистровано побољшање у раду. Према наредби врховног команданта оружаних снага од 6. децембра 1957, у склопу реорганизације завода у саставу ЈРВ, Завод за оправку авиона 170

Знак ВТРЗ „Јастреб” који је уграђиван на ремонтоване авионе током прве половине шездесетих година (кол. Б. Димићријевић)

био је преименован у Ваздухопловнотехнички ремонтни завод (ВТРЗ) „Јастреб“. Још током 1957. констатовано је да се „основне потешкоће у раду овог, за нас најважнијег завода, састоје у томе што је просторно стешњен, а постављају му се најобимнији задаци. Због плана изградње Београда, аеродром Земун нема перспективе што онемогућава и решавање овог, за завод горућег проблема“.

Комерцијално набављени ловачки авиони Ф-86Е „сејбр“ попунили су празнину насталу југословенским једностраним прекидом програма америчке војне помоћи у 1958. години. Током 1959. године укупно је набављено 78 авиона тог типа са стокова америчке технике у Холандији. Део авиона одмах је додељен јединицама на употребу, а део је уврштен у јединице тек кад су прошли ремонт у ВТРЗ „Јастреб“. Био је то тежишни задатак у периоду 1959–1961. године, али и касније, јер је Завод наставио са ИРАН прегледима и ремонтом авиона и током шездесетих година.

У Југославији је почетком 1960. освојен ремонт за све типове млазних авиона и мотора, па су се Ф-86Е, Т-33А оправљали у заводу „Јастреб“, а Ф-84Г у фабрици „Соко“. У том периоду дефинитивно је утврђена оријентација ремонта млазних авиона и мотора у заводима, који су постепено преузимали ремонт и израду резервних делова.

Током 1961. године, у оквиру набавке половне америчке технике, у наоружање РВ и ПВО ушли су школски млазњаци „Локид ТВ-2“, познатији као „тевејци“. Пре упућивања у јединице већина од око 70 набављених авиона ТВ-2 ремонтвана је у ваздухопловном заводу „Јастреб“. Такође, набављена су 24 совјетска хеликоптера Ми-4, који су по пријему били склапани у ВТРЗ „Јастреб“ и потом упућени у јединицу у Нишу. Тако се у том периоду у Заводу у исто време склапају и оправљају и амерички и совјетски типови, и то у време највеће ескалације хладног рата, америчко-совјетског политичког сукоба око Берлина и Кубе.

У првој половини шездесетих година у ВТРЗ „Јастреб“ активно ће се бавити освајањем прегледа, оправкама, модификацијама и ИРАН прегледима на тадашњој младој хеликоптерској флоти РВ и ПВО: британским С-51 или С-55 и совјетским Ми-4. Касније, крајем шездесетих, како се С-55, који је по лиценци произвођен и у фабрици „Соко“ Мостар, показао презахтевним за одржавање, доћи ће до нагомилвања тих хеликоптера у Заводу.

Ловачки авиони типа Ф-86Д „сејбр“, који су припадали америчком ваздухопловству, били су повучени из употребе и стокирани у Француској, где их је по повољној цени купило РВ и ПВО. У Југославију су пребачени између августа и октобра 1961. године. Пре увођења у оперативну употребу у југословенске ваздухопловне јединице, авиони су прошли контролу и ремонт у ВТРЗ „Јастреб“. Од 130 купљених авиона типа Ф-86Д, 30 је одмах расходовано ради обезбеђења резервних делова и опреме. Завод је преузео на ремонт првих 20 примерака, док су остали чекали на прегледе и оправке. Био је то тежишни задатак у Заводу у периоду 1961–1963, када је реч о ремонту. Авиони су по извршеном ремонтовању и пробним летовима предавани ловачком пуку у Загребу.

Паралелно са увођењем авиона Ф-86Д у јединице, ВТРЗ „Јастреб“ радио је на модификацији тог типа у извиђачку верзију. У периоду 1963–1964. модификована су 32 „сејбра“ и упућена у другу јединицу, такође у Загребу.

У ВТРЗ „Јастреб“ извршен је пријем и склапање целе серије од 24 совјетска хеликоптера Ми-4 (МЦ „Одбрана“)

Вишегодишњи период опремања јединица РВ и ПВО млазним борбеним, школским и извиђачким авионима из програма МДАП и комерцијално набављеним ваздухопловима завршен је 1961. године. Крајем те године, летачки и ваздухопловно-технички састави ваздухопловних база и ваздухопловно-ремонтиних завода у потпуности су овладали млазном ваздухопловном техником и опремом која је сукцесивно набављена од 1953. до 1961. године.

Коначно, као последица реорганизације армије назване „Дрвар II“, у састав ВТРЗ „Јастреб“ ушла је и 195. радионица везе у Земуну, која је иначе била у саставу РВ и ПВО. Она је постојала од краја четрдесетих година, а по наредби од 1. августа 1956. у њен састав ушла је и 400. војна радионица (радарска). Сходно тој реорганизацији, од 15. фебруара 1964, земунска 195. радионица расформирана је и укључена у ВТРЗ „Јастреб“. Тако је Завод проширио своју делатност на ремонт ваздухопловне опреме везе и за неке од радарских уређаја. Све то утицало је на размишљања о премештању завода на адекватније место.

Током 1968. године констатовано је да би ВТРЗ „Јастреб“ могао да настави ремонт ваздухоплова само ако му се као привремена мера додели монтажни хангар у Батајници. Као „трајно“ решење дефинисано је спајање завода „Јастреб“ и „Мома Станојловић“ у један завод на новој локацији или на аеродрому Панчево или „у реону Батајнице на спољном путу за аеродром“. Средства би се добила продајом постојећих објеката граду Београду. Ипак, 1969. одлучено је да то буде локација на делу аеродрома Батајница.

Војна радионица бр. 166

У августу 1948. на мочварном терену у београдском селу Кнежевац почела је изградња будуће војне радионице. Изграђени су главна моторна хала, пријемно-отпремно складиште мотора, одељења за галванизацију, ковачница, ливница и одељење заваривача. Њихова израда трајала је истовремено са формирањем радионице. На тој локацији, 1949. године, формирана је Војна радионица бр. 166. Била је намењена за ремонт ваздухопловних мотора и израду резервних делова.

МОМЧИЛО МОМА СТАНОЈЛОВИЋ

Момчило Мома Станојловић рођен је 5. августа 1916. године у Крагујевцу. После завршене гимназије уписао је нижу школу Војне академије, а затим је похађао ваздухопловну школу у Панчеву и стекао звање војног пилота. Почетак Другог светског рата у Југославији, априла 1941. године, затекао га је у чину поручника на летишту у Шарлицама, код Ниша. Када је 21. децембра 1941. формирана Прва пролетерска бригада, Мома Станојловић постављен је на дужност командира 2. чете Крагујевачког батаљона, који се истакао већ у првој борби бригаде, 22. децембра, у селу Гаочићу, када је заробљено 120 Италијана. Септембра 1942. године, у Босанском Петровцу, Станојловић је постављен за политичког комесара, а убрзо и за команданта Крагујевачког батаљона. Он је, тако, постао први предратни активни официр који је постао политички комесар у НОБ-у, и то у батаљону у ком је било више истакнутих чланова комунистичке партије. У борби за прелазе на Тари, у такозваној „Петој” офанзиви јуна 1943, када је његов батаљон упорно одржавао положај на Илијиној глави, Станојловић је добио наређење да пређе у састав Треће пролетерске (санџачке) бригаде, у којој је постављен за заменика команданта бригаде. Погинуо је 13. јуна 1943. године изнад Тјентишта, на левој обали Сутјеске. За народног хероја проглашен је 23. јуна 1948. године.

Формирана је у октобру 1949. пресељењем моторског дела радионице из Панчева у Кнежевац. Радници из те установе су у суштини били први припадници нове радионице. Практично, у том периоду завршени су само најнужнији грађевински радови, а поједине инсталације нису биле провучене, иако је рад на оправкама мотора већ увелико трајао. Потребне за ремонт мотора у оквиру ваздухопловства биле су нужне и хитне, па је зато отпочео рад и поред чињенице да радионица није била сасвим изграђена. Из Панчева су довожени мотори на којима су радови већ започели, а довршавани су на новој локацији у Кнежевцу. Тако су прве оправке мотора почеле да се раде већ од 1. новембра 1949. године. Тај дан рачунао се као датум почетка производње у ВР 166.

Панчевачка група радника, радећи у објекту предвиђеном за складиште, до краја године завршила је 14 мотора чехословачке конструкције „Валтер Микрон”, „Валтер Минор”, као и совјетске М-11Д. Искључиво се радило ручно, а још се није могло говорити о организованој оправци или изради резервних делова.

У јуну 1950. почело је пресељење моторског одељења ВР бр. 170 из Земунa, а у јулу те године у Кнежевац стиже и моторско одељење Индустије мотора из Раковице. Тако је комплетиран састав нове радионице. У истом периоду довршавани су радови на изградњи објеката. Потом је започет ремонт и мотора јаче снаге. У том период проблем је представљала околност да радионица није имала испитну станицу, па су ремонтвани мотори преношени у Индустију мотора или предузеће „21. мај” на испитивање, што је пове-

ћавало време и трошкове израде. У том периоду започиње и израда резервних делова.

Све време остали су нерешени проблеми воде, струје, грејања, неисправности возила за превоз мотора, превоза радника до Кнежевца, станова за раднике. Они су почели да се решавају тек у 1951. години. Сходно променама у друштву, тада се уводе елементи самоуправљања, тако је до краја те године формиран раднички савет као искључиво саветодавно тело.

Предузеће па завод

Решењем министра народне одбране од 11. јануара 1952. године Војна радионица бр. 166 постаје Предузеће за оправку мотора „Мома Станојловић”. Предузеће је било у саставу Команде ЈРВ. Предмет пословања дефинисан је као оправка мотора и уређаја и израда резервних делова мотора. Кључна промена, осим имена, био је прелазак са буџетског на пословање по принципу свих осталих привредних организација у тадашњем друштву. Иако је предузеће остало у саставу ваздухопловства, то је довело до измена у начину функционисања, односа у колективу и односа према наручиоцима послова. Део мањих проблема које је раније решавала претпостављена команда, сада је предузеће решавало самостално. Ипак, капитални проблеми и даље су били у надлежности виших војних команди.

У том периоду, када је предузеће функционисало као привредна организација, дошло је до потпуног заокружења инфраструктуре, успостављања производње резервних делова али и питања начина превоза радника. Тада је предузеће постигло знатне успехе у оправци ваздухопловних мотора, као што су: освајање хромирања цилиндара за совјетски мотор ВК-105, британски Мерлин, а касније и за амерички Прат енд Витни. Такође, освојени су и израда стреластих зупчаника за совјетски мотор АМ-38 и фриксио-

Почетком шездесетих година ВРЗ „Мома Станојловић” осваја испитивање, а касније и ремонт британских мотора АМ-755/1 (МЦ „Одбрана”)

ВТРЗ „Мома Станојловић“ ремонтовао је и специјализована возила која су се користила у ваздухопловству (кол. Б. Димићријевић)

них зупчаника за мотор ВК-105, ливења глико-лежаја за та два типа мотора и ливење разних специјалних бронзи, као и израда уређаја за испитивање магнета и других електроагрегата, затим израда уређаја за испитивање пумпе за убригивање и делови мотора Хиспано.

Предузеће није дуго функционисало по наведеном принципу, па је одлуком тадашње владе, 2/15. априла 1955, преименовано у Ваздухопловнотехнички ремонтни завод (ВТРЗ) „Мома Станојловић“, које је од 1. јула те године кренуло да функционише по Правилнику пословања ремонтних завода у ЈНА. Том променом делатност Завода није била измењена – основна намена постојања и функционисања завода била је и даље ремонт мотора. Одлуком Команде ЈРВ из 1956. године, сви авионски клипни мотори упућивани су у ВТРЗ „Мома Станојловић“. На тај начин у Заводу је освојена оправка и ремонт близу 30 типова клипних мотора. Такође, интензивира се израда резервних делова за авионске моторе.

У том периоду посебно се истиче реализација модификација гнезда лежаја радилице на мотору Хиспано. Та модификација је значајна по томе што тај проблем није успела да реши ни матична фабрика. Такође, освојене су и оправке блокова мотора ВК-105, АМ-38, Мерлин 25 и Мерлин 114, те модификације на редуктору мотора Ренцер, која је утицала на продужење употребе овог мотора за још неколико година. Ипак, уочава се у 1957. да је Завод успевао да оствари годишњи план оправке мотора са неких 60 одсто. Такође, критикован је слабији квалитет израђених резервних делова, а са друге стране констатовано је да тај завод има најшколованији људски потенцијал од свих завода у ЈРВ. Припадници Завода пружали су, такође, помоћ јединицама у раду на авионским моторима.

Већ 1957. године уочено је да ће изласком авиона са клипним моторима из употребе Завод имати слободне капацитете, па се отворило питање његове преоријентације. Тако у састав Завода постепено улазе и делатности других завода ЈРВ.

После расформирања ВТРЗ „Метеор“ у Скопљу 1959, у завод у Кнежевцу сели се ремонт и оправка земаљске опреме из састава ваздухопловства. Прво такво средство био је електростартер „Форд-У-1000“, потом стартер АЗ-АЕ, а до 1964, бројка типова земаљске опреме која је оправљана у

ВТРЗ у Кнежевцу достигла је 40. У ту бројку спадали су електростартери, електране, компресори високог и ниског притиска, грејачи ваздуха, станице за производњу кисеоника, уређаји за топло прање авиона, уређаји за испитивање хидроинсталације, хидроагрегати, агрегати за пуњење акумулатора и деминерализатори.

Почетком шездесетих година ВТРЗ „Мома Станојловић“ осваја и уређаје за испитивање компоненти хеликоптерских мотора совјетске производње АШ-82, односно британских АЛМ-755/1, ремонт клипног мотора ДМ-6Р, као и шири асортиман различитих других артикала за ваздухопловство: специјалне алате, упаљаче бомби, тренажне торњеве за пилоте, металне амбалаже за моторе итд.

Новом реорганизацијом ваздухопловства у оквиру ЈНА, спроведеном 1964. године, ВТРЗ „Мома Станојловић“ добија још једну делатност: ремонт специјализованих возила која су се користила у ваздухопловству. Те послове у РВ и ПВО обављала је Војна радионица бр. 46. Она је до 1954. године променила локације у Новом Саду и Земуну, одакле је 12. јула 1954. пресељена у Кнежевац, на локацију поред предузећа „Мома Станојловић“. Првобитно је била у надлежности територијалне 48. ваздухопловнотехничке команде, а касније Команде ЈРВ. У њој су се оправљала специјална возила и уређаји за ваздухопловство. Радионица је расформирана наредбом од 15. фебруара 1964, и комплетна је ушла у састав у ВТРЗ „Мома Станојловић“.

У том периоду поправљени су многобројни типови специјализованих возила америчке израде („аутокар“, „бидерман“, „рео“, „грослер“, „федерал“, „сале“, „конвенсер“, „кларк“ и „конвејонер“ и „мармон“), цистерне (америчке ГМЦ и „Аутер Џордан“, италијанске „Виберти“ и холандске „даф“), трактори („фергусон“, „Гибсон и Кларк“), путничка возила „шевролет“, али и југословенска специјализована возила на шасијама основних типова камиона које су производили ФАП или ТАМ.

Тако се од 1964. године у том заводу оправљају клипни авио-мотори, производе резервни делови за њих, оправља земаљска техника и специјализована возила за потребе ваздухопловства. У 1968. наручене су нулта и прва серија свежњева бомби С-8-16, у укупној количини од 400 комада за потребе РВ и ПВО. У истом периоду, у састав РВ и ПВО улази велики број специјалних возила совјетске производње, које ће у наредном периоду почети да оправља и ремонтује и Завод „Мома Станојловић“.

Ваздухопловни завод „Мома Станојловић“

Урбанистичким планом изградње Новог Београда на простору Аеродрома „Београд“ („земунског аеродрома“) и локације на којој се налазио ВТРЗ „Јастреб“ била је предвиђена изградња стамбених и других објеката. Због тога је Команда РВ и ПВО у септембру 1969. године почела да разматра изградњу завода на новој локацији, предвиђеној за смештај и обједињавање два завода – „Јастреб“ и „Мома Станојловић“. Током јесени те године усаглашавана су многа питања око пресељења два завода, јер је селидба тако две велике установе захтевала решавање низа формалности. У управи Завода „Мома Станојловић“ били су резервисани према селидби, али су из Команде РВ и ПВО и ВТРЗ „Јастреб“ стизала уверавања да ће обједињавање повећати и финансијски биланс завода. С дирекцијом за изградњу

Јуришни авиони „јастреб” ремонтовани су њихових двадесет година у Заводу (снимио Д. Мачар/кол. А. Смиљанић)

Новог Београда процењена је вредност преосталих објеката на аеродрому које ја користио завод „Јастреб”.

У прелазном периоду за одржавање континуитета рада тог завода одређен је и један хангар на аеродрому у Батајници. Ради процене послова обједињавања, у марту 1970, формирана је комисија из оба завода.

ХИТНО ПРЕСЕЉЕЊЕ

Посебан задатак почетком деведесетих година прошлог века било је пресељење Ваздухопловног завода „Змај” из Велике Горице крај Загреба, и касније преузимање ремонта технике која је рађена у њему. Пре избијања сукоба толерисан је тихи бојкот у том заводу, који је још од 1990. године успорио темпо ремонта авиона МиГ-21 и „галеб Г-4”. Од априла 1991. у јединице није стигао ниједан ремонтвани авион из „Змаја”, јер су радови практично били обустављени.

После дуготрајних преговора са хрватским властима договорено је пресељење завода „Змај”, за шта су Хрвати поставили услов да се читав посао обави у року од 15 дана са 100 људи. Извучена су 42 авиона (међу којима и ирачки МиГ-ови 21 и 23, који су чекали ремонт), 32 авионска мотора, 3.500 тона терета, мерно-испитна опрема, документација, резервни делови за авионе и уређаје, специјалне машине, сви рачунари осим централног, возни парк, систем мета, уређаји из развојног програма, станица за испитивање мотора и земаљска опрема за МиГ-29, чак и расклопљени музејски примерак совјетског бомбардера из Другог светског рата „петљаков Пе-2ФТ”, који је чекао ревизију. Четири авиона МиГ била су у летном стању и могла су да прелете до аеродрома у Бихаћу.

Према наредби ССНО од 20. јануара 1992, Завод је требало је да промени назив „Мома Станојловић” и да се врати на раније „Јастреб”. Ипак, до тога није дошло, па је Завод задржао име народног хероја из Крагујевца до данашњих дана.

Све у свему, почетком седамдесетих година оба завода пресељена су на нову локацију са комплетно новом инфраструктуром између краја села Батајница и истоимене ваздухопловне базе. Тако је заокружен читав комплекс, а завод добио могућност бољег функционисања и ширења.

Обједињени завод понео је нови назив: ВТРЗ „Београд”, сходно наредби за формирање од 12. септембра 1972. године. Сваки од два ранија завод унутар обједињеног задржао је степен самосталности као посебне „производне јединице”, које су носиле називе дотадашњих завода „Јастреб” и „Мома Станојловић”. Међутим, према наредби савезног секретара за народну одбрану од 13. децембра 1976, ВТРЗ „Београд” преименован је у ВТРЗ „Мома Станојловић” (касније само ВЗ – ваздухопловни завод). У његовом саставу производне јединице „Јастреб” и „Мома Станојловић” преименоване су у 1. и 2. производну јединицу. Касније, током осамдесетих година, увешће се унутрашња организација у оквиру погона, од којих је сваки имао своју посебну намену – делатност и ознаку (П-1, П-2, П-3, П-4).

Током прве половине седамдесетих година прошлог века спровођене су припреме за освајање ремонта на јуришним авионима „соко јастреб”, а посебно за ремонт совјетских хеликоптера Ми-8, чије су прве оправке изведене већ 1971, а који ће у процес ремонта ући тек средином седамдесетих година. Исто је важило и за њихове моторе ТВ2-117, за које су Совјети одговорачили испоруку документације за ремонт, тако да су у првој фази хеликоптери ремонтвани у заводу у Батајници, а мотори у СССР-у. Универзална испитна станица у Батајници била је у функцији од 1976. године. На њој је 1977. године испитан први мотор ПД-350, а 1978. године први ТВ2-117А.

Такође, радило се на освајању ремонта хеликоптера Ми-2 пољске производње. У периоду 1972–1973. изведен је ремонт једне групе половних транспортних Ц-47, купљених у Француској. Постепено се смањило и број ремонтваних хеликоптера С-55, јер је донета одлука да се они повлаче из наоружања. Настављен је ремонт хеликоптера Ми-4. Један од кључних проблема за оба завода 1970. године био је „недостатак резервних делова и нерешена технолошка проблематика”.

Средином осамдесетих година на ремонту и оправци у ВЗ „Мома Станојловић” били су следећи типови: „јастреб” у све три верзије (Ј, ИЈ, НЈ), „крагуј”, школски и лаки „утва 66”, „утва 75”, „злин 526”, транспортни Ан-2 и Ан-26, противпожарни „канадер ЦА-215”, хеликоптери Ми-2, Ми-8, газела” (и наоружана „гама”). Из цивилног сектора, тачније Ваздухопловног савеза Југославије, на ремонт су стизале лаке спортске „цитабрије”, односно авиони Ан-2 и „утва-75”, а рађене су оправке и на појединим авионима из других цивилних установа. У Заводу су најкраће боравили хеликоптери „газела” (око пола године), а просечно задржавање на општим оправкама у 1981. било је око шест месеци, док се 1986. године време проведено на ремонту кретало од 10 до 15 месеци, у зависности од околности. Авиони типа „канадер”, који су током лета интензивно летели у гашењу пожара, углавном су ван сезоне боравили у Заводу.

Значајан посао био је и ремонт хеликоптера Ми-8 египатског ваздухопловства у бази Дахела код Александрије, који је ВЗ „Мома Станојловић” урадио 1983–1984. године, као и помоћ у изградњи инфраструктуре аеродрома у

Ираку, у другој половини осамдесетих година. Средином осамдесетих у Заводу су ремонтовани хеликоптери „газела“ и из унутрашњих послова – милиције, као и неких арапских држава. Завод је освојио производњу лопатица главног ротора, од композитних материјала за хеликоптер Ми-8. Главна предност била је нижа цена и дужи ресурс. Завод је 19. децембра 1986. године од фирме „Турбомека“ добио сертификат о хомологацији испитног стола за моторе Астазу III-Б и Астазу XIV-М. У том периоду израђена је серија противпожарног ведрa ПРМ-2000, популарно названог „бамби“, које се качило за хеликоптер Ми-8. Ведрa је било капацитета 2.000 литара и служило је за гашење пожара, захватањем воде са реке, језера или базена и пуштањем за 3–6 секунди командовањем из пилотске кабине.

У другој половини осамдесетих година, започело је ремонтовање авиона „орао“. Неке модификација на том типу рађене су током 1986. године, а раније је изведен и ремонт првог прототипа. Први авион прве произведене серије подвезије ИЈ-22 ушао је у процес ремонта јануара 1987, а верзије Ј-22 јуна исте године.

Такође, ремонтован је већи број совјетских специјализованих возила која су коришћена у РВ и ПВО, као што су „зил“, „урал“, „краз“ и друга. Део њих је стизао на ремонт из појединих арапских земаља. У заводу је 1985–1987. године формирано одељење развоја и прототипско одељење. Задатак им је био пројектовање и израда пољопривредног авиона „мома-86“, али и перспективни развој домаћег хеликоптера ВНХ. Пољопривредни „мома-86“ требало је да буде израђен у целости од композита, а хеликоптер ВНХ већим делом. Ти пројекти нису одмакли даље од израде појединих калупа, делова и макета.

Током борбених дејстава 1992–1995.

Реорганизацијом из септембра 1992. године Ваздухопловни завод „Мома Станојловић“, у који су повучени делови напуштеног ВЗ „Змај“ код Загреба, прешао је у (Техничку управу) Сектор за војнопривредну делатност Савезног министарства одбране. Новембра 1993. на нивоу Генерал-

штаба ВЈ дошло је проширења формације. У оквиру те организацијске промене Сектор за оперативне послове, у коме је била Управа за РВ и ПВО, преформиран је по секторском принципу. Управа РВ и ПВО постала је Сектор РВ и ПВО са управама сектора, авијације, АРЈ и ПВО, ВОЈ и ваздухопловнотехничком управом (у чији је састав ушао ВЗ „Мома Станојловић“). Почетком марта 1994. наређене су нове организацијско-мобилизацијске промене „у склопу трансформације Војске Југославије“. У састав Команде РВ и ПВО тада се поново враћа ВЗ „Мома Станојловић“.

Слом СФРЈ 1991–1992. године био је и слом система интегрисаног ваздухопловног одржавања у оквиру четири ваздухопловна завода РВ и ПВО. Повлачење дела средстава из ВЗ „Змај“ код Загреба, који је ремонтвао авионе МиГ-21, „галеб Г-2“ и Г-4, у ВЗ „Мома Станојловић“ није значило и аутоматско освајање ремонта тих летелица у батајничком заводу. Отежана комуникација са ВЗ „Космос“ (радарска и ракетна техника) у Бањалуци, односно ВЗ „Орао“ у Рајловцу (мотори), утицала је и на ваздухопловнотехничко одржавање средстава у РВ и ПВО. Рат у Босни и Херцеговини отежао је ранију комуникацију између завода и јединица. Део ремонта од 1993. преусмерен је (неуспешно) на фабрику „Утва“ у Панчеву.

Током борбених дејстава 1992–1995, припадници Завода одлазили су на аеродроме Бањалука и Удбина ради пружања помоћи тамошњем ваздухопловно-техничком саставу у одржавању авиона „јастреб“ и „орао“, односно хеликоптера „газела“ и Ми-8.

У том периоду, у ВЗ „Мома Станојловић“ ремонтована је сва техника РВ и ПВО. Уз ремонт типова који су освојени у седмдесетим и осамдесетим годинама (борбени млазни „јастреб“ и „орао“, транспортни Ан-2, Ан-26, лаки „утва“, „злин“, хеликоптери Ми-2, Ми-8, „газела“), освојен је и ремонт авиона које је искључиво ремонтвао ВЗ „Змај“ до 1991, а то су ловачки авиони МиГ-21 верзија Л-15, Л-16 и Л-17, „галеб Г-2“ и „галеб Г-4“. Ремонтвао је и турбоелисне моторе: Изотов ТВ2-117А, Астазу III-Б и XIV-М, Изотов ГД-350, Аи-24ВТ, клипне моторе Лајкминг ГСО-480, Лајкминг ИО-360БИФ, М-137А, Аш-62ИР, Лајкминг ИГСО-540 и, Прат енд Витни Р-2800. Такође, рађен је ремонт – оправка радио-навигационе опреме, аерофото-опреме и летачке опреме, као и оправка специјализованих возила за ваздухопловство.

Осим тога, у Заводу су израђивани гумени делови (заптивке, семеринге, амортизере), измењивачи топлоте саћасте структуре, фриксиони елементи (кочнице и ламеле за авионе, али и тенкове) и, наравно, лопатице за хеликоптере.

На удару НАТО бомби

Нови сукоб у СРЈ наговештен је 1998. године, компликовањем стања на Косову и Метохији и све широм албанском оружаном акцијом са једне и претњама НАТО-а са друге

Од средине седамдесетих година у Заводу се ремонтвају хеликоптер Ми-8 (снимио Б. Димићријевић)

стране. Стање у коме се налазило РВ и ПВО од средине деведесетих година било је деликатно. Истицање ресурса, немогућност домаће производње ваздухоплова, слом система наменске индустрије и међународни ембарго, учинили су своје. У том периоду, 1998–1999. године на сцену опет ступају вредне руке људи из Завода.

Непосредно пред ратна дејства започето је систематско обнављање ресурса и враћање неисправне технике у строј. Напорима ваздухопловно-техничке службе и уз подршку ВЗ „Мома Станојловић” у исправно стање доведено је 25 ваздухоплова, знатан број радарских средстава, ПА топова, борбених и више стотина моторних возила.

У условима када није било набавки резервних делова и када правовремени ремонт авиона МиГ-29 није био обезбеђен, приступило се алтернативним решењима. У изрази то тешким условима недостатка резервних делова за МиГ-29, применом одредаба Правила Ваздухопловнотехничке службе обезбеђена је потребна функционална исправност. С обзиром на то да је авионима МиГ-29 био истекао рок рада од девет година, у односу на време увођења у борбену употребу, сачињен је „Програм за продужење рока рада”. По том програму извођени су радови, а у процес његове израде укључени су ваздухопловно-технич-

ки органи Команде РВ и ПВО, Ваздухопловног завода и Ваздухопловно-техничке управе Генералштаба, чији је начелник одобрио програм. Радове су обављали ваздухопловно-технички састав 177. ваздухопловне базе и запослени у ВЗ „Мома Станојловић”.

Међутим, рат са НАТО-ом донео је драматичне дане за Ваздухопловни завод. Први напад авијације НАТО-а и крстарећих ракета у ноћи 24/25. марта 1999. имао је за циљ избацивање система ПВО, дејство по готово свим аеродромима и, прилично неочекивано за први напад и прокламоване циљеве операције, дејство по ремонтним капацитетима ваздухопловства заводу „Мома Станојловић” и предузећу „Утва”. Ујутро 25. марта из готово свих делова Београда видео се црни густ дим над аеродромом Батајница. Био је то дим из разорених погона Ваздухопловног завода „Мома Станојловић”. У наредним данима до краја марта, авијација НАТО-а уништила је виталне делове завода: погоне П-1, П-2, П-4, П-5, складиште, фарбару, топлану и испитну станицу.

Ипак, и поред разарања, људство из Завода наставило је са својим послом на одржавању ваздухопловне технике, без обзира на сталност ваздушних напада по јединицама РВ и ПВО. Тако ће ти људи одиграти значајну улогу у ваздушном рату са НАТО-ом 1999. године. Ти напори често су остајали ван очију јавности, а оно што је урађено завређује сваку пажњу.

Шема бомбардовања са хронологијом појединих напада и уништења објеката (ВЗ „Мома Станојловић”)

У интегрисаном систему ваздухопловнотехничког и техничког обезбеђења (од вода до Ваздухопловно-техничке управе ГШ) одржавање авиона у првом и другом степену, радарских и ракетних средстава у првом, другом и трећем степену спровођено је сопственим снагама и средствима, уз помоћ привремено формираног Центра за одржавање ваздухопловне технике (ЦОВТ). Тај центар је формирала Ваздухопловно-техничка управа ГШ ангажујући стручни кадар из ВЗ „Мома Станојловић“, РЗ „Космос“ у Бањалуци, предузећа ИНФИЗ из Земуна, старешина ВТСЛ из Школског центра РВ и ПВО и од добровољаца, пензионисаних старешина.

У авијацијским јединицама и у ВЗ „Мома Станојловић“ поправљено је 17 оштећених ваздухоплова (15 авиона и два хеликоптера). Неисправности су отклоњене са још 30 ваздухоплова, редовно је прегледано 10, а на још 10 ваздухоплова одрађени су неки други радови. Ти радови изведени су у изузетно тешким и опасним пољским условима. Због интензивног дејства авијације НАТО-а, обављани су на више локација. Поправка једног авиона више пута је прекидана због обустављања радова или промене локације. Превлачење растављеног авиона од једног до другог радног места, по оперативним површинама аеродрома или по путевима, била је веома ризична операција.

Од половине маја 1999, порастом дејства НАТО авијације, Штаб Врховне команде донео је одлуку да се авиона растављају. Команда РВ и ПВО планирала је да растави 24 исправна и све оштећене авионе. Растављање 17 авиона обавио је ваздухопловно-технички састав ваздухопловних база, а преосталих 12 екипе завода „Мома Станојловић“. Тај посао обустављен је 6. јуна 1999, на основу процене да ће се рат ускоро завршити.

У току рата, на бази раније развијених оруђа, у борбену употребу уведен је низ модификованих „прага“, названих лаки ракетни систем „РЛ-2“ односно „РЛ-4“, са укупно девет оруђа. Група стручњака из ВЗ „Мома Станојловић“, ВОЦ и ВТИ развила је идеју ракетног система са употребом ИЦ навођених ракета ваздух–ваздух.

Ваздухопловни завод од 1999. до данас

Одмах по завршетку рата са НАТО-ом, а ради повећања исправности средстава ратне технике, предузете су следеће мере: за повремене прегледе авиона и хеликоптера формирано је десет радних места у пољским условима, у границама могућности ангажовани су ремонтни заводи ВЗ „Мома Станојловић“ и РЗ „Чачак“.

Такође, под руководством тадашњег првог човека пуковника генералног директора Владете Миловановића, приступило се рашчишћавању и оправци инфраструктуре Завода. Враћана је раније исељена опрема. Обнављају се уништени или адаптирају оштећени објекти, у које су пресељени алати, материјал и обнављане активности. Део погона или одељења Завода у првим поратним годинама налазио се на више од 30 локација, где су успостављене линије и радни процес се одвијао док се нису створили услови за повратак у завод.

Оспособљени су објекти некадашњег погона П-1, у коме је настављен ремонт авиона и хеликоптера у наору-

УПРАВНИЦИ РАДИОНИЦЕ И ЗАВОДА

Аеропланска радионица, ВР 170, ЗОА 170, ВТРЗ „Јастреб“: војни чиновник Ерзилије Матичић (1944), капетан Захарије Пауновић (1945), поручник Фрањо Хорватиновић (1946), мајор Карло Јелинек (1946), капетан Павле Пандуровић (1947), мајор Живојин Грујић (1948), капетан прве класе Иван Илић (1950), мајор Ђура Савић (1953), потпуковник Звонко Павлинић (1958), пуковник Крсто Резонико (1964), потпуковник Крсто Јовановић (1966), потпуковник Радослав Марковић (1968), потпуковник Живко Стојковић (1968).

ВР 166 и ВТРЗ „Мома Станојловић“: потпуковник Јосип Шперац (1948), капетан прве класе Крсто Резонико (1951), пуковник Александар Ленац (1953), потпуковник Бранко Мирковић (1967), потпуковник Момчило Димитријевић (1968).

ВТРЗ Београд, ВЗ „Мома Станојловић“: пуковник Милун Кнежевић (1971), пуковник Радислав Павловић (1971), пуковник Матеја Анђелковић, дипл. инж. (1977), потпуковник Небојша Стојановић, дипл. инж. (1981), пуковник Гојко Ковачевић, дипл. инж. (1985), пуковник Јовица Жикић, дипл. инж. (1991), пуковник Владета Миловановић, дипл. инж. (1994), пуковник Мирослав Марковић, дипл. инж. (2000), пуковник мр Југослав Срдновић, дипл. инж. (2003) пуковник мр Миленко Ступар, дипл. инж. (2007), пуковник доц. др Зоран Рајић дипл. инж. (2009), пуковник сц Ђорђе Вучетић, дипл. инж. (заступа као технички директор 2010), пуковник мр Деспот Јанковић, дипл. инж. (2010).

жању ваздухопловства: МиГ-21, „орао“, „галеб Г-4“, „утва 75“, односно хеликоптера „газела“ и Ми-8. Због уништења капацитета престао је једино ремонт авиона Ан-26 и преуслерен је у иностранство. С друге стране, у сарадњи са руским институцијама у Заводу је 2007–2009. урађен ремонт пет ловачких авиона МиГ-29 и два хеликоптера Ми-17, финансиран средствима Националног инвестиционог плана Владе Србије.

Обновљен је ремонт специјализованих возила за ваздухопловство, а уведен је ремонт ракетне (системи „куб“, „нева“) и радарске технике из ракетних и јединица ВОЈИН. Такође, ремонтују се: станица за вођење ракета СтВР-125М, електроразводна кабина РКУ-Н, самоходно лансирно оруђе СЛО 2П25М2, контролно испитна станица КИПСт 2В8М1Е, осматрачко-аквизицијски радар ОАР 1РЛ-128Д, П-12 и П-15, радарска станица за осматрање и навођење РСтОН 1С91М2, лансирна рампа 5П73, уређаји УППЦ 9С417М и УКУВ 9С416М. Освојена је и производње мале беспилотне летелице „врабац“.

Због штете коју је претрпео у бомбардовању Завод више није био у стању да врши ремонт турбо-вратилних и турбо-елисних мотора, плазма поступак, термичку обраду, а уништени су и трокординантни мерни сто типа „маузер“ и аклиматизована фарбара.

Гашењем Ваздухопловно-техничке управе Завод од 11. октобра 2000, прелази у Техничку управу Сектора позадине ГШ ВЈ. Потом 2004, прелази у структуру Управе за одбрамбене технологије Сектора за материјалне ресурсе Министарства одбране, где је функционисао као војнодоходовна установа са око 1.100 запослених, а

СТО ГОДИНА ВАЗДУХОПЛОВНОГ ЗАВОДА „МОМА СТАНОЈЛОВИЋ”

од 1. новембра 2008. почиње са рада кроз буџетско финансирање, систематизацијом са смањењем запослених са 1.332 на око 450 радних места.

Две године касније, 4. марта 2010, Ваздухопловни завод „Мома Станојловић” поново је враћен у састав ваздухопловства, односно команде В и ПВО где му је и место. У том периоду, у Заводу је урађена и унутрашња организација на бази сектора, којих има шест: за ремонт ваздухоплова, ремонт средстава ПВО и МТс, производњу, контролу квалитета, оперативне послове, логистику и набавке. Такође, постоје и два одсека – за финансије и за планирање.

Ваздухопловни завод „Мома Станојловић” сертификован је од Војне контроле квалитета Министарства одбране Републике Србије према SRPS ISO 9001:2008 (ISO 9001:2008) и (SNO 9000/05). Такође, Директорат цивилног ваздухопловства уручио је 1. јула 2011. године Заводу сертификат (Део-145) за одржавање одређених типова ваздухоплова и ваздухопловних мотора по цивилним стандардима у земљи и иностранству за: ваздухоплове (авион „утва 75” и хеликоптер „газела СА 341/342”), и ваздухопловне моторе (Астазу III-Б, Астазу XIV, Лајкоминг ИО 360 и Лајкоминг АЕИО 540).

Мисија Ваздухопловног завода „Мома Станојловић”

Из производње (ВЗ „Мома Станојловић”)

била је и остала одржавање ваздухопловнотехничких материјалних средстава (ВТМС). Данас је првенствено намењен за задовољавање потреба система одбране у области генералног ремонта ВТМС, која се налазе у наоружању Ратног ваздухопловства и противваздухопловне одбране (РВ и ПВО). ■

Тек ремонтовани двосед МиГ-21 најушња ремонтну линију, јун 2016. године (снимио Б. Димиријевић)

